

Beroepsgerichte spiritualiteit van de kerkelijk werker

LISETTE VERWEIJ-LAGENDIJK

Student: Lisette Verweij-Lagendijk
Studentnummer: 030282
Studiejaren: 2003-2009
Datum afstuderen: januari 2009

Opdrachtgever: Lectoraat Gemeenteopbouw
Projectbegeleider: Prof. Dr. J. (Jan) Hoek

Docent-begeleider: Drs. T. (Teus) van de Lagemaat

Opleiding: Godsdienst Pastoraal Werk
School: Christelijke Hogeschool Ede

Woord vooraf

‘Hoe blijf ik als kerkelijk werker gemotiveerd als ik (onterechte) kritiek krijg op mijn werk?’

‘In hoeverre moet mijn stille tijd betrekking hebben op mijn werk?’

‘Hoe blijf ik gemotiveerd kerkganger als ik weet hoeveel ellende er binnen de kerk speelt?’

‘Hoe blijf ik gemotiveerd voor mijn taken als mensen, waarmee ik samenwerk, continu aansporing nodig hebben en ik dat zelf niet van buitenaf krijg?’

‘Als mijn geloof op een laag pitje staat en ik moet bij buitenkerkelijke mensen op bezoek, hoe kan ik dan iets laten doorschemeren van Gods liefde voor hen?’

Deze en dergelijke vragen zijn bij mij naar boven gekomen tijdens mijn derde jaars stage. Ik deed een gemeentestage en werkte samen met kerkenraadsleden en vrijwilligers. Tijdens deze stage heb ik goede begeleiding ontvangen en in de gemeente had ik het enorm goed naar mijn zin. Toch kwamen bovenstaande vragen op mij af. Na de afronding van mijn stage bleven deze vragen mij bezighouden.

Na contact gelegd te hebben met Lectoraat Gemeenteopbouw bleek na een brainstorm dat ik met deze vragen verder zou kunnen door in opdracht van hen onderzoek te doen naar de beroepsgerichte spiritualiteit van de kerkelijk werker.

Na het schrijven van een afstudeerplan ben ik begonnen met literatuurstudie rondom de vraag wat spiritualiteit nu precies is. Ook heb ik verschillende interviews gehad met mensen die mij wat meer konden vertellen over de positie van de kerkelijk werker in de beroepspraktijk. In gesprek met enkele docenten van de opleiding GPW kwam ik erachter wat er in het huidige curriculum gedaan wordt aan de ontwikkeling van de beroepsgerichte spiritualiteit van toekomstig kerkelijk werkers. Vervolgens heb ik interviews afgenomen onder kerkelijk werkers. Zij vertelden mij o.a. hoe hun beroepsgerichte spiritualiteit eruit ziet. Tot slot heb ik op grond van alle bovenstaande informatie nagedacht over hoe de opleiding nog beter kan inspelen op de ontwikkeling van de beroepsgerichte spiritualiteit van de huidige en toekomstige kerkelijk werkers.

Vanaf de volgende pagina vindt u de uitwerking van bovenstaand onderzoek. Ik hoop dat u dit werkstuk met veel interesse zal lezen en geïnspireerd wordt als het gaat om het belang van een goed contact met onze levende God in uw persoonlijk leven, uw beroepspraktijk en met name de beroepspraktijk van de kerkelijk werker.

Lisette Verweij-Lagendijk
Alblasserdam, december 2008

Inhoudsopgave

Woord vooraf.....	3
Inhoudsopgave	5
1. Hoe ga ik te werk?	6
2. Wie is de kerkelijk werker?	8
2.1. Doelgroep	8
2.2. Beroepspraktijk	10
2.2.1. Kerkorde	10
2.2.2. Interviews	12
3. Wat wordt verstaan onder ‘spiritualiteit’?.....	14
3.1. Algemene spiritualiteit.....	14
3.2. Christelijke spiritualiteit.....	17
3.3. Orthodox-protestantse spiritualiteit	20
3.4. Eigen werkdefinitie	22
4. Spiritualiteit in de opleiding	24
4.1. Initieel onderwijs en spiritualiteit.....	24
4.2. Post-initieel onderwijs en spiritualiteit	26
5. Kerkelijk werkers over hun beroepsgerichte spiritualiteit	27
5.1. Aard en opzet van het onderzoek	27
5.1.1. Aard van het onderzoek.....	27
5.1.2. Opzet van het onderzoek	28
5.2. Uitkomsten onderzoek en conclusies.....	31
6. Aanbevelingen voor de opleiding	42
6.1. Opleiding GPW voltijd.....	42
6.2. Nascholing voor kerkelijk werkers.....	44
Dankwoord	47
Bibliografie	48
Bijlagen	50
Verdeling competenties	51
Vragenlijst voor de kerkelijk werker	53
Interviewvragen verdeeld over bijbehorende onderzoeksvragen	55

1. Hoe ga ik te werk?

In dit hoofdstuk wordt eerst duidelijk gemaakt wat er met dit afstudeerproject bereikt moet worden. Hiervoor is nodig dat eerst wordt toegelicht wat de doelstelling en vraagstelling van dit project is. Wanneer dit omschreven is, zal worden weergegeven hoe er gewerkt wordt aan de realisatie van deze doelstelling en naar een antwoord gezocht zal worden op de vraagstelling.

Doelstelling

Dit afstudeerproject heeft als doelstelling dat bekend wordt wat de specifieke, beroepsgerelateerde spiritualiteit van de kerkelijk werker is in de beroepspraktijk. Ook moet bekend worden in hoeverre deze door de kerkelijk werkers zelf als voldoende wordt ervaren en waar eventuele wensen tot ontwikkeling of ondersteuning van de spiritualiteit liggen. De vraag die hieraan gekoppeld is: welke bijdrage kan de opleiding GPW hierin leveren?

Hopelijk draagt de uitkomst van het onderzoek ertoe bij dat er meer aandacht zal komen (binnen de opleiding en/of de kerk) voor de ontwikkeling van de beroepsgerichte spiritualiteit van de kerkelijk werker.

Vraagstelling

De vraag waarop door middel van dit project een antwoord gevonden zal moeten worden, luidt als volgt:

Hoe kan vanuit de opleiding GPW voltijd van de Christelijke Hogeschool Ede initieel (tijdens de opleiding) en post-initieel (na de opleiding) de ontwikkeling van een beroepsgerichte spiritualiteit van de kerkelijk werker worden gestimuleerd?

Afbakening

Waar binnen de CHE verschil is tussen GPW-CHE en GPW-ETH variant spitst dit project zich toe op GPW-CHE variant.

Dit project richt zich alleen op de opleiding GPW (dus niet de ETH), omdat het onderzoek anders te breed wordt. Voor deze afbakening wordt gekozen vanwege de eigen kerkelijke achtergrond, de gevolgde opleiding en persoonlijke interesse van de auteur.

Omdat GPW-CHE nog erg breed geformuleerd is, wordt GPW-CHE veranderd in GPW-CHE-VTO. In dit onderzoek wordt alleen de voltijdopleiding betrokken, omdat het onderzoek te kleinschalig is voor de doelgroep voltijdstudenten en deeltijdstudenten. De keuze om oud-deeltijdstudenten te laten afvallen voor de doelgroep van dit project, is gemaakt vanwege het feit dat deeltijdstudenten een andere doelgroep vormt dan voltijdstudenten. Deeltijdstudenten zijn meestal mensen die wat ouder zijn, al een andere opleiding hebben gedaan en beschikken over werkervaring. Ze zouden kunnen worden omschreven als een wat oudere generatie, die wat meer gerijpt is en meer levenservaring heeft. De voltijdstudent is jonger en heeft minder werk- en levenservaring.

Onderzoeksvragen

De onderzoeksvragen die voortvloeien uit deze vraagstelling, kunnen als volgt worden geformuleerd:

1. Wie/wat is de kerkelijk werker? Wat zijn zijn¹ taken? Hoe ziet zijn agenda eruit?
2. Wat is spiritualiteit?
3. Welke specifieke beroepsgerichte spiritualiteit hoort bij deze kerkelijk werker?
4. Welke specifieke vragen over zijn spiritualiteit komt deze kerkelijk werker tegen in de praktijk van zijn werk?
5. Hoe kan de kerkelijk werker zelf blijvend werken aan het ontwikkelen van zijn beroepsgerichte spiritualiteit?
6. Wat is de plaats van de ontwikkeling van de spiritualiteit van studenten in het huidige curriculum?
7. Welk aanbod is er voor oud-studenten qua nascholing rond dit onderwerp?

¹ In het vervolg wordt gesproken over de kerkelijk werker in mannelijke vorm (hij, zijn, hem) terwijl daarmee bedoeld wordt op zowel de vrouwelijke als de mannelijke kerkelijk werker.

8. Hoe kan de opleiding GPW bijdragen aan het stimuleren en ontwikkelen van de gewenste spirituele beroepshouding, tijdens en na de opleiding?
9. Welke veranderingen en/of verbeteringen zijn gewenst binnen de opleiding en in de nascholing met betrekking tot de ontwikkeling van de beroepsgerichte spiritualiteit van de (oud)studenten?

Werkwijze

De manier waarop naar een antwoord op de onderzoeksvragen wordt gezocht, wordt weergegeven per onderzoeksvraag.

Vraag 1

Contact leggen met mensen die over informatie beschikken en veel weten over de positie van de kerkelijk werker in de beroepspraktijk om gegevens te verzamelen. Ook de uitkomsten van het landelijk alumni-onderzoek uit 2008 worden gebruikt.

Al deze gegevens worden verwerkt tot een overzicht en omschrijving van wie de kerkelijk werker precies is. Dit alles wordt beschreven in hoofdstuk 2.

Vraag 2

Deze zal worden beantwoord door middel van literatuurstudie. Tijdens deze studie worden de volgende vragen als uitgangspunt genomen: Wat is de definitie van spiritualiteit? Welke definitie wordt gekozen in het kader van het onderzoek? Hoofdstuk 3 zal deze onderzoeksvraag behandelen.

Vraag 3, 4 en 5

Vraag 1 en 2 worden bij elkaar gebracht in het opstellen van het praktijkonderzoek. Met behulp van dit onderzoek wordt een antwoord gezocht op vraag 3, 4 en 5. Dit wordt in hoofdstuk 5 uitgewerkt.

Vraag 6 en 7

Deze vragen worden voorgelegd aan mensen die betrokken zijn bij de ontwikkeling en invulling van het curriculum. Door middel van een gesprek wordt informatie verzameld zodat helder wordt hoe het huidige aanbod van de opleiding CHE-GPW-VTO eruit ziet als het gaat om de ontwikkeling van de beroepsgerichte spiritualiteit.

Vraag 8 en 9

Op grond van alle verzamelde informatie uit verschillende bronnen wordt een conclusie gemaakt in hoofdstuk 5.2. Daarna worden aanbevelingen gedaan tot het verbeteren van het stimuleren van de ontwikkeling van de beroepsgerichte spiritualiteit van de kerkelijk werker binnen en na de opleiding. Deze aanbevelingen worden gedaan in hoofdstuk 6.

2. Wie is de kerkelijk werker?

In dit hoofdstuk wordt een antwoord gegeven op de volgende vraag. Wie/wat is de kerkelijk werker? Wat zijn zijn taken? Hoe ziet zijn agenda eruit? Dit is onderzoeksvraag 1.

2.1. Doelgroep

Deze paragraaf begint met algemene informatie over de kerkelijk werker. Aan het eind van deze paragraaf wordt een keuze gemaakt met welk deel van deze doelgroep dit project wordt voortgezet.

Algemene informatie

Door het landelijk onderzoek naar de beroepspraktijk van de kerkelijk werkers in Nederland², gehouden in 2008, is de volgende informatie over de kerkelijk werker (afgestudeerd tussen 2002 en 2006) bekend geworden.

Leeftijd kerkelijk werkers

20-29	21,5% (85% bij CHE)
30-39	18,9% (het meest bij CHE 71%)
40-49	27,3%
50-59	23,6%
60 en ouder	08,7%

Als wordt gekeken naar de taken die kerkelijk werkers vervullen, dan geeft het alumnionderzoek de volgende cijfers:

Hoofdfuncties hbo-theologen

pastoraal werk	47,0%
voorganger	25,5%
kerkelijk onderwijs/catechese	25,0%
jeugdwerk	14,0%
onderwijs (docent godsdienst/levensbeschouwing)	16,5%
missionair werk	14,0%
geestelijk verzorger	13,0%
eigen levensbeschouwelijke/pastorale praktijk	04,5%

Om nog wat meer inzicht te geven in de functie van de kerkelijk werker binnen de gemeente, worden hierbij enkele hoofdgroepen waarin kerkelijk werkers kunnen worden opgedeeld, besproken.

De kerkelijk werkers werken vaak in specialismen (Paas:2007). Van alle afgestudeerden aan de CHE-GPW in de laatste drie jaar werkt 43% *hoofdzakelijk* in het pastoraat, 31% in het jeugdwerk, 31% in catechese en 20% in missionair werk. Mensen doen vaak meerdere taken (het totaal is immers meer dan 100%). Deze mensen werken vaak zelfstandig binnen hun specialisme. Zij zijn in dienst van de kerkenraad, maar werken niet onder supervisie van de predikant en hoeven voor hun werk ook niet voortdurend met hem of haar te overleggen. Hun werk komt voort uit het vrijwilligerswerk in de gemeente en vormt daarvan een specialisatie en professionalisering (a.w.10).

Een andere groep kerkelijk werkers werkt vooral in het verlengde van het takenpakket van de predikant. Zij zijn een soort assistent-pastor. Hij werkt op het terrein van het klassieke takenpakket van de predikant. Hij werkt nauw samen met de predikant, neemt taken van hem waar en doet alles onder supervisie van of in overleg met de predikant.

² Lagemaat, drs. T. van de (21 mei 2008). *De hbo-theoloog in beeld. Landelijk onderzoek naar de arbeidsmarkt van godsdienst pastoraal werkers - de onderzoeksversie*. Christelijke Hogeschool Ede: Lectoraat Gemeenteopbouw

Het verschil tussen beide groepen kerkelijk werkers is met name te zien op het gebied van beleid. De eerste groep zal regelmatig bezig zijn met het maken van beleid, zij het m.b.t. hun specialisme. Zij geven leiding *in* de gemeente, maar niet *aan* heel de gemeente. De tweede groep heeft vooral een uitvoerende functie. Zij sturen niet aan, maar voeren taken uit die hen worden toebedeeld.

De werkbegeleiding van de kerkelijk werker ziet er in de praktijk als volgt uit:

<i>Vorm van de begeleiding</i>	
door een collega (onder wiens verantwoordelijkheid de hbo-theoloog werkt)	17,5%
door middel van een begeleidingscommissie	16,0%
via intervisie met collega's	13,5%
door een vrijwilliger/bestuurslid	10,0%
'anders'	17,0%
'begeleiding is niet goed geregeld'	13,5%

De sterke en zwakke punten die in het totale onderzoek naar voren komen, worden hier samengevat:

- 81% is tevreden met hun baan
- 56% is tevreden over de secundaire arbeidsvoorwaarden
- 46,6% heeft een vaste baan en 15,7% heeft een tijdelijke baan met uitzicht op een vaste baan
- 61% werkt minder dan 24 uur per week
- 24% van de banen zijn fulltime
- van de CHE-alumni hebben gemiddeld veel meer mensen een fulltime baan
- vrouwen hebben kleinere banen dan mannen

Als gekeken wordt naar deze sterke en zwakke punten, kan worden geconcludeerd dat er nogal grote verschillen zijn wat betreft de arbeidsomstandigheden. Gemiddeld genomen kan naar aanleiding van bovenstaande cijfers niet gezegd worden dat de arbeidsomstandigheden altijd eenvoudig zijn. Als uit onderzoek blijkt dat veel kerkelijk werkers geen fulltime baan hebben, de helft niet tevreden is over de secundaire arbeidsvoorwaarden en ook minder dan de helft een vaste baan heeft, wordt de indruk gewekt dat het niet eenvoudig is om optimistisch en gemotiveerd te blijven voor het beroep van kerkelijk werker.

Dit is van belang om mee te nemen in het project, omdat de volgende vragen interessant zijn: Hoe gaat de kerkelijk werker om met deze arbeidsomstandigheden? Welke invloed hebben de arbeidsomstandigheden op de spiritualiteit van de kerkelijk werker?

Als laatste worden wat betreft dit landelijk alumni-onderzoek wat specifieke gegevens genoemd, die interessant zijn voor dit project.

Er zijn 10 kerkelijk werkers, afgestudeerd in 2002-2004, die werkzaam zijn binnen een PKN-gemeente van hervormd gereformeerde signatuur.

Op de vraag 'In welke mate lukt het je in je werk jouw spirituele/geestelijke motivatie vast te houden?' zijn de volgende antwoorden gegeven:

slecht	00,0%
neutraal	40,0%
goed	50,0%
heel goed	10,0%

Over de hele onderzochte doelgroep bezien valt het op dat afgestudeerden uit 2005-2006 hun spirituele motivatie beter weten vast te houden dan afgestudeerden uit 2003-2004. Dit roept de vraag op of gesteld kan worden dat, hoe langer kerkelijk werkers actief zijn in het kerkelijk werk, hoe minder goed het hen lukt om hun spirituele motivatie vast te houden.

Verder valt op dat deze groep kerkelijk werkers enorm veel behoefte blijkt te hebben aan training of nascholing rondom het thema 'catechese' (66,7%). Van drie andere groepen kerkelijk werkers (gereformeerd, confessioneel, protestantse gemeente) zegt maar 11,1% daaraan behoefte te hebben.

Het laatste wat opvalt is, dat maar 30% van deze kerkelijk werkers behoefte heeft aan begeleiding. Dit komt overeen met de restgroep en de protestanten. De gereformeerden en confessionelen springen eruit met respectievelijk 100% en 80%.

Doelgroepkeuze

Zoals hierboven te zien is, is het begrip ‘kerkelijk werker’ heel breed. Binnen dit project wordt beperkt tot een bepaalde groep kerkelijk werkers. Nu volgt een doelgroepomschrijving waaruit duidelijk blijkt voor welke groep kerkelijk werkers wordt gekozen.

Doelgroepomschrijving

Hier wordt weergegeven aan welke eisen de kerkelijk werkers moeten voldoen, willen zij behoren tot de door het project beoogde doelgroep:

- de kerkelijk werkers werken in dienst van een locale kerkelijke PKN-gemeente van hervormd gereformeerde signatuur
- de kerkelijk werkers hebben een afgeronde HBO-opleiding theologie, voltijd gevolgd aan de Christelijke Hogeschool Ede
- de kerkelijk werkers houden zich voornamelijk bezig met één of meer van de volgende werkzaamheden binnen de gemeente:
 - jongerenwerk
 - beleidsadvisering
 - catechese
 - missionair werk
 - pastoraat
 - vorming en toerusting
 - opbouwwerk.

Om inzicht te geven in welke selectie vooraf is gegaan aan bovenstaande keuzes, wordt toegelicht voor welke afbakeningen is gekozen.

Afbakeningen

Er zijn kerkelijk werkers werkzaam binnen bijna heel de breedte van de kerk in Nederland. Dit onderzoek beperkt zich tot kerkelijk werkers die werkzaam zijn binnen een PKN-gemeente. Omdat deze gemeenten verschillende signaturen kennen, wordt beperkt tot één signatuur, namelijk die van de Gereformeerde Bond. Het voordeel van deze keuze is dat de auteur zich in deze doelgroep het meest zal herkennen, omdat zij lid is van zo’n gemeente en haar stage daar heeft gedaan. Vervolgens wordt gekozen voor kerkelijk werkers die een afgeronde opleiding HBO-theologie hebben, terwijl er ook kerkelijk werkers actief zijn die een andere HBO-opleiding hebben gedaan. HBO-theologie wordt op verschillende scholen in Nederland gegeven. Gekozen wordt voor kerkelijk werkers die hebben gestudeerd aan de CHE-GPW-VTO, omdat dit project beoogt een bijdrage te leveren aan de ontwikkeling van het curriculum van de opleiding aan de CHE-GPW-VTO. Er zijn kerkelijk werkers die werkzaam zijn als geestelijk verzorger of die een takenpakket hebben wat niet overeenkomt met bovenstaande werkzaamheden. Bovenstaande werkzaamheden worden gekozen, omdat het hier gaat om kerkelijk werkers die binnen de gemeente werkzaam zijn.

2.2. Beroepspraktijk

Er is in de vorige paragraaf kennis gemaakt met de doelgroep van kerkelijk werkers. Nu er een beeld is gevormd van de kerkelijk werker en zijn arbeidsomstandigheden in de praktijk, wordt verder gegaan met de beroepspraktijk. Wat is vastgelegd in de kerkorde en wat zeggen sleutelfiguren over de beroepspraktijk van de kerkelijk werker?

2.2.1. Kerkorde

In de kerkorde en daarbij behorende generale regelingen van de PKN die in 2004 in gebruik zijn genomen, zijn een aantal zaken vastgelegd rondom de functie van kerkelijk werker³.

³ Kerkorde van de PKN 2004: ordinantie 3, artikel 12-14, 28 en de generale regelingen: ordinantie 3.12.1.

In deze kerkorde staat dat de kerkelijk werker iemand is die:

- naast de ambtsdragers in dienst is gesteld van de kerk
- werkt t.b.v.
 - de kerkmuziek
 - de missionaire arbeid
 - het jeugd- en jongerenwerk
 - de vorming, toerusting en de catechese
 - de pastorale arbeid
 - de diaconale arbeid
 - de gemeenteopbouw
 - of waar de orde van de kerk dit aangeeft
- zij worden in dienst geroepen door een ambtelijke vergadering (door de kerkenraad, classicale vergadering, generale synode of de evangelisch-lutherse synode)
- zij werken onder verantwoording van de ambtelijke vergadering die hen ten dienst heeft geroepen
- ze worden in dienst gesteld, inachtnemend de generale regelingen voor kerkelijk werkers (zie hieronder)
- voordat zij in dienst worden genomen, moeten zij worden opgenomen - na toelating - in het register bijgehouden door de kleine synode
- de generale synode stelt de vereisten en eindtermen vast voor de opleiding en vorming voor de opleiding van hen die worden toegelaten om als kerkelijk werker in dienst te worden genomen
- de kerkelijk werkers kunnen in een bediening worden gesteld, daarvoor moeten zij enkele beloften doen en deze bediening wordt ingeleid in een kerkdienst
- na de eerste keer in de bediening gesteld te worden, ontvangt de kerkelijk werker werkbegeleiding door een mentor.

Er zijn ook kerkelijk werkers met bijzondere opdracht, zoals geestelijk verzorger. Voor hen geldt een aparte regeling, maar deze wordt hier niet uitgewerkt.

Om als kerkelijk werker in een kerkelijke gemeente aan de slag te gaan, moet een HBO opleiding zijn gevolgd en behaald. Voor catechese en pastoraat moet een HBO opleiding theologie zijn gedaan. Binnen de kerk kan ook aan de slag worden gegaan met bijvoorbeeld een MWD of SPH diploma.

Er wordt nu verder toegesproken op de opleiding HBO-theologie:

- om als HBO-theoloog in de kerk aan de slag te mogen, moet een opleiding theologie gevolgd zijn aan een door de synode erkende HBO-opleiding. De CHE-GPW is zo'n door de synode erkende opleiding
- om benoembaar te zijn als kerkelijk werker, moet worden ingeschreven in het register kerkelijk werkers. Voor de registratie doet de kleine synode onderzoek naar:
 - motivatie en geschiktheid om als kerkelijk werker werkzaam te zijn
 - de vertrouwdheid met het leven en belijden van de kerk
 - de ontvangen opleiding
- voordat de benoeming plaats kan vinden, moet duidelijk zijn dat de kerkelijk werker is geregistreerd en in welke schaal wordt uitbetaald. De dienstenorganisatie moet daarvan op de hoogte worden gesteld. Bij de benoeming ontvangt de kerkelijk werker een arbeidsovereenkomst en een instructie waarin taken, bevoegdheden en plichten zijn aangegeven
- qua rechtspositie is op de kerkelijk werker de rechtspositieregeling van kerkelijk medewerkers van toepassing
- een kerkelijk werker die werkt binnen het pastoraat, kan:
 - worden benoemd om in de gemeente naast de predikant werkzaam te zijn op het gebied van pastoraat, catechese en toerusting
 - worden uitgenodigd om als adviseur deel te nemen aan kerkenraadsvergaderingen
 - worden uitgenodigd deel te nemen aan de bijeenkomsten van de werkgemeenschap van de predikant
 - worden aangesteld wanneer een gemeente vacant is en men nog niet in staat is een predikant te beroepen.

Wanneer deze vastgelegde orde en regelingen worden bekeken, dan valt op dat niet zomaar als kerkelijk werker aan de slag kan worden gegaan.

Misschien ligt in bovenstaande regelingen al een begin van een antwoord op de vraag: Hoe komt het dat men over het algemeen tevreden is met zijn baan, terwijl de arbeidsomstandigheden vaak te wensen overlaten? Er wordt bij de registergesprekken goed gekeken naar de motivatie om als kerkelijk werker aan de slag te gaan. Men mag niet zomaar kerkelijk werker worden, maar er moet verantwoording worden afgelegd voor de kerkelijke organisatie als het gaat om motivatie.

Naast deze formele informatie over de beroepspraktijk van de kerkelijk werker, zijn er interviews gehouden door de auteur met sleutelfiguren⁴ over de ervaringen uit het werkveld. Uit deze gesprekken zijn een aantal interessante gegevens naar voren gekomen, die hieronder worden weergegeven.

2.2.2. Interviews

Het is opgefallen dat er tijdens de interviews vooral is gesproken over stimulerende en bedreigende factoren wat betreft het functioneren van de kerkelijk werker. Stimulerende factoren zouden een positief effect kunnen hebben op de spiritualiteit en bedreigende factoren werken waarschijnlijk eerder remmend. Toch kan het zijn dat een bedreigende factor de kerkelijk werker stimuleert om spiritueel actief te worden. Daarom is het interessant om deze factoren en de invloed ervan mee te nemen in het project.

Achtereenvolgens worden genoemd de stimulerende factoren en de bedreigende factoren voor de kerkelijk werker. Daarbij wordt benadrukt dat het per persoon kan verschillen welke invloed een factor heeft op het functioneren. Zo zal hoge werkdruk de één stimuleren om hard en goed te werken en bij een ander kan het juist een verlamrend effect hebben. De indeling is dus in zekere zin flexibel.

De informatie die buiten deze factoren valt, maar wel interessant is voor dit project, wordt als laatste beschreven in deze paragraaf onder het kopje 'interessante opmerkingen'.

Stimulerende factoren:

- de kerkelijk werker is meestal een idealist. Of moet het roeping worden genoemd? Als men lang kerkelijk werker wil zijn, moet men wel een roeping hebben, omdat het in dit beroep niet zo makkelijk overleven is. Hierover meer bij de eerste bedreigende factor
- men moet het werk leuk vinden en het zelfstandig kunnen doen. Professional moet men alleen kunnen zijn, zonder mentoraat
- men moet visie hebben of een droom
- het zien van resultaat of groei stimuleert
- de vermenging van persoonlijk geestelijk leven met het werk. Als er bijvoorbeeld vrucht gezien wordt op het werk, dan stimuleert dat het persoonlijke geloof
- men heeft een bron: God en het geloof. Echter het gestructureerd vormgeven van het persoonlijk geloof is heel moeilijk
Hierbij werd de volgende persoonlijke opmerking gemaakt: *“Stille tijd loskoppelen van mijn werk is heel moeilijk voor mij. Als ik iets in de Bijbel lees, betrek ik dat al heel snel op mijn werk of op anderen die ik tegenkom in mijn werk. Je stille tijd gaat er in je werk dus niet altijd op vooruit.”*
- het zijn gedreven mensen en ze weten van aanpakken, hoewel dit vaak geldt voor de jongere generatie kerkelijk werkers. De ouderen zijn wat bezadigder.

Bedreigende factoren:

- als men lang kerkelijk werker wil zijn, dan moet er wel een roeping zijn, omdat het in dit beroep niet zo makkelijk overleven is. Dat kan de volgende oorzaken hebben:
 - hoge werkdruk

⁴ De sleutelfiguren waarmee een interview is gehouden:

- dhr. H. (Henk) Boerman; kerkelijk werker bij Perron 61 te Zoetermeer en werkzaam voor de Vereniging Kerkelijk Werkers
- dhr. G. (Gert) Noort; hoofd van het bureau kerkelijk werkers PKN en coördineert het onderzoek naar de positie van de kerkelijk werker in beleidsdiscussies.

- in de praktijk veel alléén werken
 - men is een professional in vrijwilligerswerk en in een ideële organisatie
 - geestelijk komt het heel dichtbij de persoon zelf, zeker als men bijvoorbeeld geestelijk niet zo lekker in zijn vel zit
 - kritiek die wordt gegeven
 - de kerkelijk werker moet de creatieve persoon zijn, hij is de motor achter alles, hij is onmisbaar
 - hij werkt veel thuis
- alle romantiek verdwijnt die men eerst nog zag in de kerk. Men komt erachter dat het niet alleen rozengeur en maneschijn is
 - de vrijwilligers verwachten altijd van hem dat hij toerusting geeft/kan geven. Mensen verwachten van hem dat hij een soort supervrijwilliger is. Het is moeilijk om professional te zijn als de mensen waarmee hij dagelijks werkt dat denken
 - het personeelsbeleid vanuit de kerk laat te wensen over en is ronduit slecht geregeld. Hierbij stelt iemand de vraag: *“Hoe kan dan je spiritualiteit optimaal zijn?”* Steeds als hij vrij wil, wordt zijn werk niet overgenomen. Het werk wacht dus tot hij er weer is. Zo is hij steeds de dupe van de grenzen en eisen die hij zelf stelt
 - nascholing en trainingen moet hij nogal eens zelf betalen. Bovendien krijgt hij niet zomaar studieverlof, net als een predikant
 - over het algemeen sluipt er bij de kerkelijk werker veel in de agenda, wat niet tot zijn taakstelling behoort. Vooral in kleine kerkelijke gemeenten is de kerkelijk werker nogal eens het schaap met vijf poten. Er zit een spanning tussen de agenda van de kerkelijk werker en het op peil houden van zijn spiritualiteit
 - de relatie met de werkgever/gemeente is op de spiritualiteit van invloed. Wanneer als kerkelijk werker altijd maar gesjord moet worden om de gemeente mee te krijgen, zal dat zijn spiritualiteit niet ten goede komen.

Interessante opmerkingen

Hierbij wordt weergegeven welke opmerkingen tijdens de interviews zijn gemaakt over de kerkelijk werkers in de praktijk en die ook interessant zijn om mee te nemen in de rest van dit onderzoek:

- veel kerkelijk werkers hebben behoefte aan werkbegeleiding
- qua uren is het voordeliger om meerdere banen te hebben, zodat het werk moet worden afgebakend op enkele dagen. Zo wordt voorkomen dat er ongemerkt enorm veel overuren worden gemaakt, omdat de kerkelijk werker op de andere dagen gewoon andere verplichtingen heeft. Als hij echter één baan heeft, is de verleiding groot om veel extra uren te werken
- aan een geïnterviewde werd gevraagd of hij iets typerends kon noemen van hervormd gereformeerde kerkelijk werkers. Daarbij vertelde hij het volgende:
‘Het is mijn zorg dat een aantal van hen niet in staat lijkt om om te gaan met de breedte, de pluriformiteit van de kerk/PKN. Dit hangt ook wel samen met het persoonlijke karakter. Het gaat om het vermogen om gesprek te voeren met de breedte van de kerk. Ik denk dat het bij bijvoorbeeld CHE-studenten gedeeltelijk komt doordat er binnen de opleiding weinig interactie is met mensen uit andere delen van de kerk. Een andere reden kan zijn dat er bij zo’n gesprek spanning wordt ervaren door de kerkelijk werker tussen eigen identiteit enerzijds en professionaliteit anderzijds. Bovendien kan de situatie extra moeilijk zijn wanneer er vanuit de gemeente waar de kerkelijk werker in dienst is weinig tot geen interesse is voor samenwerking of gesprek met andere (plaatselijke) PKN-gemeenten. Toch moet de kerkelijk werker goed in staat zijn om te werken in en met de breedte van de kerk. De kerkelijk werker moet zich qua spiritualiteit niet alleen naar binnen toe ontwikkelen (binnen zichzelf/binnen de kerk) maar ook gericht zijn op daarbuiten. Alleen wanneer zijn spiritualiteit zich naar buiten toe ontwikkelt, kan hij daarmee een ander van dienst zijn.’

Uit de vragen die gesteld worden aan de kerkelijk werkers zal blijken in hoeverre factoren worden ervaren als belemmerend en stimulerend op hun beroepsgerichte spiritualiteit.

In dit hoofdstuk is beschreven wie de kerkelijk werker is, wat zijn taken zijn, hoe de arbeidsomstandigheden zijn, hoe de beroepspraktijk eruit ziet en welke (mogelijke) invloed dat kan hebben op zijn spiritualiteit. Voordat deze vragen worden voorgelegd aan de kerkelijk werker zelf, wordt eerst studie gedaan naar de vraag ‘Wat is spiritualiteit’. Het volgende hoofdstuk zal daarvan een uitwerking zijn.

3. Wat wordt verstaan onder ‘spiritualiteit’?

In dit hoofdstuk wordt ingegaan op de vraag: wat is spiritualiteit? Dit is onderzoeksvraag 2. Spiritualiteit is een enorm breed begrip, een containerbegrip dat op zeer veel verschillende manieren wordt gedefinieerd. Omdat dit woord zo’n grote variatie kent in betekenis en gebruik, wordt in dit hoofdstuk een eigen keuze gemaakt, als het gaat om de definitie van het woord. Deze definitie zal worden gekozen in de context van het project.

Om recht te doen aan de breedte van het begrip wordt eerst een paragraaf geschreven over algemene spiritualiteit. Vervolgens wordt toegespitst op christelijke spiritualiteit, omdat de kerkelijk werkers die worden bevraagd allemaal horen bij deze groep. Omdat in de keuze van de te onderzoeken doelgroep is gekozen voor kerkelijk werkers die werkzaam zijn binnen een PKN-gemeente van hervormd gereformeerde signatuur, zal als laatste worden toegespitst op de orthodox-protestantse spiritualiteit.

Ter afsluiting van dit theoretisch deel over spiritualiteit, wordt een werkdefinitie samengesteld, die wordt gebruikt bij het opstellen van de vragenlijst die aan kerkelijk werkers wordt voorgelegd.

3.1. Algemene spiritualiteit

De letterlijke betekenis van het woord spiritualiteit is *geestelijke levenshouding of wijze waarop men zijn geloof beleeft*. Als synoniemen worden gegeven: *zielenleven* en *innerlijk geestesleven*. Het woord spiritualiteit komt van het Latijnse woord voor geest *spiritus*. Dit Latijnse woord komt van het woord *spirare* (blazen, ademen). Het Hebreeuwse equivalent van *spiritus* is *ruach* en dat woord betekent *geest*, *adem* en *wind*.

McGrath (2002:13) zegt dat het woord *geest* wil weergeven, datgene wat de mens leven en levendigheid geeft. Spiritualiteit gaat dus over geestelijk leven, wat dat geestelijk leven drijft en motiveert, wat mensen nuttig vinden om hun geestelijk leven te versterken en te ontwikkelen. Zo is spiritualiteit de uitwerking van het geloof in het werkelijke bestaan, wat men doet met wat men gelooft. Spiritualiteit heeft ook te maken met het bewustzijn van de mens dat hij in relatie staat tot een hogere werkelijkheid.

Hierbij wordt een korte weergave van de geschiedenis van het woord spiritualiteit gegeven.

Het woord *spiritualitas* komt volgens Faber (1994:12) niet voor in de Vulgaat, dit in tegenstelling tot de woorden *Spiritus* en *spiritualis*. De oudste tekst waarin dit zelfstandig naamwoord voorkomt, is een brief uit het begin van de 5^e eeuw. De auteur, ons onbekend, beschrijft welke reactie van de mens verwacht mag worden op de genade van God. Hierbij gaat het om het geroepen zijn tot een zeer bepaald leven vanaf het doopsel van de christen.

Het begrip *spiritualitas* krijgt al snel een andere betekenis. Vanaf de 13^e eeuw geeft het woord juist de tegenstelling weer tussen lichamelijk en geestelijk. De geestelijke stand, de paus en de geestelijken in kloosters en kerken worden vanaf die tijd aangeduid met deze term.

Vanaf de 17^e eeuw krijgt het woord *spiritualitas* een negatieve connotatie, omdat het ervaren wordt als een abstract begrip. Door de grieks-romeinse wereld verwijst het woord *spiritualitas* steeds meer naar de hoogste vermogens in een mens. Het roept vanaf die tijd vooral de associatie op van alles wat betrekking heeft op de inwendige oefening van een ziel, die bevrijd is van zinnen en erop uit is zich te heiligen in de ogen van God. Het woord staat in die tijd garant voor persoonlijke, mystieke *ervaring*. Omdat het woord daardoor een negatieve lading krijgt en zelfs wordt gebruikt als scheldwoord voor mensen met een devoot leven, verdwijnt het gebruik ervan langzamerhand naar de achtergrond.

Pas in de 20e eeuw duikt het woord *spiritualité* (Franse woord voor *spiritualiteit*) weer op. Er komen studies over het geestelijke leven en de term wordt weer breed in gebruik genomen. Zelfs de wetenschappelijke bezinning op geestelijk leven wordt aangeduid met *spiritualiteit*.

In Nederland komt de term als eerste terug bij de Rooms Katholieken. De protestanten gebruiken het woord veel later. Pas in 1969 komt C. Aalders als eerste met zijn boek *Spiritualiteit* op de markt.

Aspecten van spiritualiteit

Spiritualiteit kent verschillende aspecten, waarvan de belangrijkste worden genoemd:

- spiritualiteit als *transcendentie*: spiritualiteit reikt uit boven het zintuiglijk waarneembare. Wanneer de mens verder reikt dan het waarneembare, naar de onthulling en verhulling ervan,

dan wordt gesproken van spiritualiteit. Wanneer menselijke beperkingen worden overstegen en men komt tot innerlijke zelftranscendentie, voelt de mens zich pas werkelijk mens. Aalders (1969:13) zegt: 'Overal waar de mens met bewuste bedoelingen en op een min of meer methodische wijze bezig is zijn leven te doen beantwoorden aan een *transcendente* zingeving, is er sprake van spiritualiteit.'

- spiritualiteit als *innerlijkheid*: spiritualiteit heeft alles te maken met het *innerlijk* van de mens. In deze tijd is men vooral gericht op de uiterlijke werkelijkheid, waarin alles waarneembaar en toetsbaar is. In tegenstelling tot deze zichtbare werkelijkheid, heeft spiritualiteit betrekking op het innerlijke en onzichtbare leven van de mens. Er kan in de ziel van de mens een vertwijfeling komen over het gewone leven. Dat is de innerlijkheid van de mens; erachter komen dat niet alle vragen van het leven worden beantwoord in het uiterlijke leven. De innerlijke mens is gericht om het geheimzinnige, het eerbiedwekkende van het leven
- spiritualiteit als *omvormingsproces*: spiritualiteit werkt in op mensen. De betrekking op het hogere, het onzichtbare, God heeft invloed op het zijn van de mens. Er gebeurt iets tussen deze hogere macht en de mens en dat verandert de mens blijvend. Mensen worden in beweging gebracht door de ervaring met deze hogere macht, het onzichtbare, God
- spiritualiteit als *basis voor moreel gedrag*: de ervaring van de mens met een hogere, onzichtbare macht heeft invloed op zijn moreel en ethisch denken en handelen. De mens komt onder de indruk van deze macht en laat zich bewegen in zijn handelen door het goede van deze macht. Spiritualiteit geeft de mens motivatie voor het deugdelijk handelen
- spiritualiteit als *werkelijkheidsbeschouwing*: Zuidberg (1997:15) omschrijft spiritualiteit als het perspectief van waaruit gekeken wordt naar de aardse werkelijkheid. Mensen hebben een betrokkenheid op hetgeen hen overstijgt. Vanuit deze betrokkenheid kijkt de mens naar de werkelijkheid; de wereld, de ander en zichzelf. Hoe deze mens zicht heeft op de werkelijkheid, is verschillend per persoon. Datgene wat de mens overstijgt, hoeft niet perse los te staan van de werkelijkheid
- spiritualiteit als *uiting van geloof en leven*: spiritualiteit is wat de mens *doet* met wat hij gelooft. De manier waarop de betrekking tussen een hogere macht en de mens wordt vormgegeven in het leven en de gevolgen die deze betrekking heeft, zijn een uiting van spiritualiteit. Ook het nadenken over het doel van het leven kan hierbij worden gerekend
- spiritualiteit als *zingever*: er is een nauwe relatie tussen spiritualiteit en zingeving volgens Wessel Ganzevoort (2005:13). Onder zingeven verstaat hij het formuleren van de zin, de zinnigheid of het motief van een bepaalde activiteit. Het zoeken naar zin heeft te maken met voortdurende reflectie op de vraag: 'Welke kwaliteiten heb ik gekregen en op welke wijze kan ik met die kwaliteiten een bijdrage aan mijn omgeving leveren?' (a.w.13) Antwoorden op deze vraag worden het meest gegeven vanuit het geweten, de ervaring en de bevinding en niet door het intellect of logisch redeneren
- spiritualiteit als *zelfactualisatie*: zelfactualisatie is het vinden van bestemming en het inhoud en leven geven aan die bestemming. Het is worden wie je bent en doen waarvoor je gekomen bent. Zelfactualisatie is een spiritueel proces, omdat het gepaard gaat met de ontdekking van het ware Zelf
- spiritualiteit en *lichamelijkheid/zelfdiscipline*: Niet vergeten mag worden dat mensen ook *lichaam* zijn in de spiritualiteit. Spiritualiteit, zo hebben we gezien, heeft te maken met het leven van alledag. Spiritualiteit is als het ware holistisch. Zo heeft het ook betrekking op het lichaam. Zo weten we bijvoorbeeld vanuit de psychologie dat lichaam en geest elkaar beïnvloeden. Als een mens geestelijk fit is, bevordert dat zijn lichamelijke conditie. Als hij lichamelijk gezond is, bevordert dat zijn geestelijke gesteldheid. Onder lichamelijke vormgeving van spiritualiteit vallen allerlei bezigheden, zoals vasten, gebedshouding, het op vaste tijden nemen van stille tijd, ascese, enz. De praktische beoefening van spiritualiteit geeft ritme, rust en regelmaat in het leven, als deze tenminste met enige regelmaat worden beoefend. Discipline is een belangrijk gegeven bij spiritualiteit. Geestelijk leven kan niet tot stand komen zonder verzorging, begeleiding, inspanning en oefening, aldus Aalders (1969:24). Zo heeft de menselijke geest tijd nodig om te rusten en zich af te zonderen van de uiterlijke wereld om er niet al te zeer door beïnvloed te worden.

Nu verschillende aspecten van spiritualiteit zijn behandeld om daarmee aan te geven hoe breed en diep het begrip is, wordt iets gezegd over de context van spiritualiteit. Bovenstaande aspecten gelden namelijk niet voor iedereen en zien er niet bij iedereen hetzelfde uit. Hoe spiritualiteit

wordt beleefd, ervaren en vormgegeven, hangt sterk af van de context waarbinnen het woord wordt gebruikt en de context van de persoon waar het over gaat. Om inzicht te krijgen hoe de context van het woordgebruik en de persoon invloed hebben op spiritualiteit, worden verschillende contexten uitgewerkt.

Context van het woord

Allereerst hebben we te maken met de context waarbinnen de *schrijfster* van dit werk dit woord gebruikt. Welke associaties heeft zij en wat roept dit woord bij haar op? Na het maken van een uitgebreid woordweb, geeft zij de volgende samenvatting: spiritualiteit is voor haar het ervaren van intiem contact en omgang met God, die persoonlijk is en die haar leven zin geeft en vormt. Na het zoeken op *internet* naar de term 'spiritualiteit' krijgt zij de volgende indruk: spiritualiteit wordt erg breed opgevat en de belangrijkste links met dit woord zijn religie, paranormaal en bovennatuurlijk.

Faber (1994:11) geeft aan dat spiritualiteit verwijst naar de *werkelijkheid van Gods Geest*, de Spiritus Sanctus en naar de werkelijkheid van het leven van de mens, dat wordt beademd door die Geest. Het gaat hierbij om het concrete leven, waarin geen tegenstelling is tussen geestelijk en lichamelijk, gelovig of vleselijk.

Het woord spiritualiteit wordt nogal eens gebruikt om iets aan te duiden wat intuïtief wel wordt aanvoeld, maar wat moeilijk onder woorden te brengen is. Als aan mensen wordt gevraagd welk beeld zij hebben bij het woord spiritualiteit, dan zullen ze vaak zoiets zeggen als: dat klinkt vaag en ik kan het niet goed omschrijven. Spiritualiteit roept vaak de associatie op van: Dat is *vaag* en *zweverig*, iets wat niet te zien is en niet kan worden gecontroleerd.

In relatie tot personen wordt het woord spiritueel nogal eens gebruikt. Mensen hebben niet alleen een lichaam en hersenen, maar ook een ziel. De mens wordt aangeduid als *spiritueel wezen*, omdat hij een geest heeft.

We spreken ook van een spiritueel persoon als iemand *geestig* is, een geestig verhaal kan vertellen of andere mensen goed kan motiveren. Ook persoonlijke eigenschappen worden soms benoemd met een associatie richting spiritualiteit. Zo wordt iemand met veel daadkracht omschreven als een mens met spirit.

Het woord spiritualiteit wordt, zoals we hierboven lezen, gebruikt in verschillende contexten. Het maakt nogal wat uit of het gaat over spiritualiteit als paranormale gave of over een persoonlijke relatie met de levende God of het gaat over de werkelijkheid van Gods Geest of juist over een vaag en zweverig begrip. Later zullen we kijken naar de specifieke context van het woordgebruik binnen dit project.

Nu kijken we eerst naar de invloed die de context van de persoon heeft op zijn spiritualiteit.

Context van de persoon

Spiritualiteit ziet er bij iedereen verschillend uit. Er zijn geen twee personen te vinden die exact dezelfde spiritualiteit hebben, beleven en vormgeven. Dat heeft te maken met de verschillende context waarin we leven. Deze context heeft zoveel invloed op de spiritualiteit, dat deze er bij niemand hetzelfde uit kan zien. Deze persoonlijke context is op te delen in verschillende factoren. We kijken achtereenvolgens naar de biografische factor, de persoonlijke factor, culturele factor en religieuze factor. Deze factoren spelen een rol bij de spiritualiteit van iedere kerkelijk werker en daarom kan er bij iedere factor worden gevraagd: In welke mate heeft deze factor invloed op de (ontwikkeling van de) beroepsgerichte spiritualiteit van de kerkelijk werker?

- biografische factor: hierbij moeten we denken aan iemands opvoeding, de relatie met de ouders, de eventuele geloofsopvoeding, de gezinsomstandigheden, enz. Concreet gericht op de kerkelijk werker zouden de volgende vragen kunnen gesteld worden: waarop werd in de opvoeding de nadruk gelegd, verhouding vader- en Godsbeeld, wat is thuis geleerd over God, welke plaats had de Bijbel in het gezin, voorbeeld wat ouders gaven, principes, theologische standpunten, conflicten met ouders, enz. Deze vragen zijn christelijk gekleurd, maar kunnen ook in algemene zin worden geformuleerd, wanneer de kerkelijk werker geen christelijke opvoeding heeft gehad
- persoonlijke factor: iedere persoon is anders. Iedereen heeft zijn eigen karakter, verleden, opvoeding, sociale context, enz. Persoonlijke achtergrond en omstandigheden kunnen onderling sterk verschillen. Omdat persoonlijke eigenschappen van invloed zijn op de spiritualiteit, moeten we rekening houden met iemands persoonlijke eigenschappen als we zijn spiritualiteit bekijken. Concreet zou aandacht gegeven kunnen worden aan de volgende punten:

- karakter, persoonlijkheid, zelfbeeld;
 - persoonlijke omstandigheden; bijvoorbeeld burgerlijke staat, woonsituatie, opleiding, gezondheid, enz.
 - persoonlijke problemen; problemen of voorspoed kunnen de spiritualiteit beïnvloeden.
 - persoonlijke voorkeur als het gaat om vormgeving spiritualiteit; hierbij spelen gevoel voor schoonheid en persoonlijke smaak een rol
- culturele factor: Ieder mens leeft in een eigen culturele context. Hierbij kunnen we verschillende niveaus onderscheiden; microcultuur, mesocultuur en macrocultuur. Een illustratie hiervan is gezinscultuur (micro), dorps- of stadscultuur (meso) en landcultuur (macro).
Verder moeten we bij de culturele context rekening houden met verschil in gender, sociale klasse en nationaliteit. Ook een rol speelt de waardering van de cultuur door de persoon. Hoe wordt er aangekeken tegen de heersende cultuur, de samenleving? Leeft men midden in de cultuur of bewaart men er afstand van? Wordt cultuur gezien als Gods gave of juist als bedreiging?
- religieuze factor: hoe iemand is grootgebracht in religieuze zin, in hoeverre iemand interesse heeft in God, religie en geloof en wat iemands ervaringen zijn met gelovige mensen, bepalen ook voor een deel de spiritualiteit. Wanneer iemand christelijk is opgevoed en een positief beeld heeft gekregen van God en de kerk, is dat wezenlijk anders dan wanneer iemand is grootgebracht met de idee dat God niet bestaat en dat gelovigen zwakkelingen zijn.

Bovenstaande factoren bepalen een belangrijk deel van de spiritualiteit. In het onderzoek onder de kerkelijk werkers is persoonlijke context een belangrijk punt om mee te nemen. In hoeverre bepaalt deze context de spiritualiteit van de kerkelijk werker? En werkt deze invloed ook door in het werken als kerkelijk werker? Wat kan de opleiding GPW bijdragen aan de ontwikkeling van de spiritualiteit in relatie tot de persoonlijke context van iedere student?

Voorlopige werkdefinitie

Op grond van bovenstaande uitwerking van het woord spiritualiteit alvast een voorlopige werkdefinitie van spiritualiteit. Een aantal dingen moeten in ieder geval terug komen in de definitie, zoals:

- iets geestelijks, het heeft te maken met het innerlijk geestelijk leven van de mens
- het contact wat er bestaat met het onzichtbare, transcendente
- het heeft verschillende waarden voor het eigen leven: zingeving, zelfactualisatie, moraal, werkelijkheidsbeschouwing
- omvormingskarakter ervan: het verandert en beïnvloedt je leven
- het heeft een persoonlijke dimensie en is bij iedereen anders
- het heeft raakvlakken met geloof/geloven.

Op grond van bovenstaande inhoudelijke eisen voorlopig deze definitie:

Spiritualiteit is de bewuste gerichtheid van een persoon op een hogere, onzichtbare werkelijkheid en de doorwerking daarvan in het dagelijks leven en handelen.

Tijdens het formuleren van deze definitie is nog geen rekening gehouden met de achtergrond van de kerkelijk werkers. Omdat alle kerkelijk werkers een gedeeltelijk gemeenschappelijke context hebben, namelijk hun christen zijn en het werken binnen een PKN-gemeente van hervormd gereformeerde signatuur, kan de definitie nog scherper worden geformuleerd. Om te begrijpen vanuit welke context deze kerkelijk werkers komen en wat de invloed daarvan is op de spiritualiteit, zal worden uitgewerkt hoe deze context eruit ziet en wat dat zegt over hun spiritualiteit. Eerst wordt de christelijke spiritualiteit besproken, vervolgens de orthodox-protestantse om daarna te komen tot een eigen werkdefinitie van het begrip spiritualiteit.

3.2. Christelijke spiritualiteit

Een groot verschil tussen algemene- en christelijke spiritualiteit is, dat algemene spiritualiteit een gerichtheid is op een hoger wezen, een onzichtbare figuur, de kern van de ziel van de mens, de natuur of wat dan ook. Waar de persoon precies op gericht is, kent een grote variatie. Het wezen, het punt waar men op gericht is, wordt ingevuld naar de eigen ideeën van de persoon. Christelijke

spiritualiteit echter richt zich niet op iets heel breed, maar is gerichtheid op de drie-enige God, zoals Hij zich bekend maakt in de Bijbel. Het is gerichtheid op één God en daarbij vervalt al het andere waar we als mens in kunnen geloven. Christelijke spiritualiteit heeft te maken met de God van de Bijbel. Toch betekent dat niet dat iedere christen, allen gericht op dezelfde God, dezelfde spiritualiteit heeft. Er zijn veel soorten christenen en dus ook veel soorten christelijke spiritualiteit. In deze paragraaf wordt de christelijke spiritualiteit in zijn algemeenheid behandeld. Wat zegt de Bijbel over gerichtheid op God? In dit project gaat het om kerkelijk werkers uit de orthodox-protestantse hoek. In de paragraaf erna wordt daarom toegespitst op de spiritualiteit die kenmerkend is voor deze groep christenen.

Oude Testament

De term *spiritualiteit* vinden we niet terug in de Bijbel. *Vroomheid* is een woord wat we wel regelmatig tegenkomen en wat inhoudelijk gezien het meest dichtbij de term spiritualiteit komt. Vroomheid in het Oude Testament⁵ komt in veel vormen voor. Er is geen apart zelfstandig naamwoord te vinden, waarschijnlijk omdat Israëlieten niet abstract dachten. Een voorbeeld daarvan is Job. Over hem wordt niet in abstracte woorden gesproken, maar er wordt een concreet mens geschilderd. Runia (1992:15) geeft aan dat er vier dingen over Job worden gezegd:

- Hij is *vroom*, dat betekent letterlijk zoiets als *puur*, er is niets aan te merken op zijn gedrag richting God en mensen;
- Hij is *oprecht*, rechtuit en bewandelt geen slinkse wegen;
- Hij is *godvrezend*, een gehoorzaam dienaar van zijn God;
- Hij is wijkende van het kwaad.

In Job zien we dat je niet vroom kunt zijn, zonder andere kenmerken. Vroomheid, God vrezen, geen kwaad doen en oprecht zijn liggen dichtbij elkaar.

Verder is kenmerkend voor vroomheid de relatie van trouw tegenover de Ander/een ander. Binnen de relatie is er sprake van vroomheid. De trouw in de relatie wordt gekenmerkt door *daden*. Zo laat ook God zijn trouw zien aan zijn volk in wat hij *doet*. Toch gaat het niet alleen om wat men doet, want de profeten spreken ook over brandoffers waar God geen welgevallen aan heeft, omdat zij met het hart niet trouw zijn aan God. Er is dus een samenhang tussen hartsgesteldheid en daden, die daaruit voorkomen. Ook is er samenhang tussen trouw aan God (Hij vraagt dat van de mens) en trouw aan de naaste. Deze twee relaties zijn op elkaar betrokken.

M.J. Paul (Van 't Spijker:1993) geeft aan dat met vroomheid in het OT wordt bedoeld op de religieuze beleving als innerlijke doorleving van de godsdienst. Godsdienst wordt dan beschreven met de termen: openbaring, cultus en gehoorzaamheid. Hoe de individuele mens dit alles beleeft, wordt omschreven met het begrip vroomheid en specifiek: spiritualiteit. Deze persoonlijke beleving in het OT komt vooral tot uiting in liederen en gebeden. In de psalmen vinden we deze persoonlijke beleving verwoord. Gelovigen van alle tijden zien hierin een voorbeeld van hoe ze zich tot God mogen richten. In de psalmen richten levensechte mensen zich tot God in allerlei omstandigheden van het leven.

Als algemeen kenmerkend voor de Oud Testamentische spiritualiteit kunnen we zeggen dat men in het OT leeft tussen schepping en voleinding. De dienst aan God geeft vreugde en blijdschap en te midden van dit moeilijke aardse bestaan mag er vertrouwen op God zijn. Gegrond vertrouwen, want Hij maakt zich bekend als de Trouwe. Vroomheid wordt persoonlijk beleefd, maar wel binnen de verbanden van de volksgemeenschap.

Nieuwe Testament

Ook in het Nieuwe Testament⁶ is vroomheid het antwoord, de reactie van de mens op de openbaring van God. Wanneer we denken aan de vroomheid in het NT is het als eerste heel boeiend om te kijken naar de vroomheid van Jezus. Hoe ziet Zijn leven met God eruit? Daarna zullen we kijken hoe spiritualiteit in de rest van het NT aan de orde komt en als laatste nog een korte toespitsing op vroomheid zoals we deze bij Paulus vinden.

Jezus is aan de ene kant de Bewerker van heil en verzoening, aan de andere kant leren wij van Hem hoe we onze geloofsweg kunnen gaan. Hij gaat ons daarin voor en laat zien wat geloof en

⁵ Vanaf nu geef ik het woord *Oude Testament* weer met de afkorting *OT*.

⁶ Vanaf nu geef ik het woord *Nieuwe Testament* weer met de afkorting *NT*.

vertrouwen is. De eerste manier waarop wij kennismaken met de Godvrezende Jezus is het moment dat hij als twaalfjarige jongen in de tempel komt. Jezus is als het ware kind aan huis in het huis van Zijn Vader. Zijn levensweg wordt bepaald door de wet van Mozes, Hij is dagelijks in de tempel om te leren (Matt. 26:55), neemt tijd voor gebed, doet de pelgrimsreis naar Jeruzalem, enz. Er staat regelmatig in de evangeliën dat Jezus bidt. Dit doet Hij alleen, in de eenzaamheid. Daardoor is er inhoudelijk weinig te zeggen over Jezus' gebeden. Alleen zijn gebed in de hof van Gethsémané en zijn roepen naar God aan het kruis staan beschreven. Hierbij valt op dat Jezus God vertrouwelijk aanspreekt. Hij is de eerste in de Schrift die God aanspreekt met *Abba*, met een uitdrukking die vertrouwelijkheid uitdrukt.

De vroomheid van Jezus heeft ook alles te maken met leven uit en gehoorzamen aan de Schriften. Steeds weer maakt Hij gebruik van teksten uit het OT, leeft volgens de Thora en gehoorzaamt Gods geboden. Dit is echter maar één kant die we van Jezus kunnen noemen. Hij geeft niet alleen het perfecte voorbeeld van vroomheid, maar Hij is Zelf de Verlosser en Verzoener. Door Hem ontvangen wij heil en verlossing.

Zo wordt de vroomheid van het NT niet alleen geleerd door te kijken naar Jezus' leven, maar vooral door de relatie mét Jezus Christus, door Wie wij tot God de Vader komen. Het leven moet ons Christus zijn (Fil. 1:21) en we moeten Hem kennen en leven in gemeenschap en nauwe omgang met Hem. Nog mooier: door de doop worden we zelfs ingelijfd in Christus! De Heilige Geest wil ons steeds helpen bij het beseffen wat wij in Christus hebben. Hij geeft dat wij ook ervaren wat we geloven. Zo is vroomheid niet alleen het weten dat we zijn gered en deel hebben aan wat Christus buiten ons voor ons verworven heeft, maar wij mogen dit ook beleven.

In de evangeliën ligt de nadruk op het volgen van Jezus, zoals de leerlingen in die tijd hun rabbi naliepen. De meester ging voorop, de leerlingen er achteraan. In de brieven ligt de nadruk meer op het nabootsen/nadoen van Jezus. Voor de duidelijkheid: het gaat niet om na-apen van Jezus, maar leven zoals Hij dat deed, Zijn voorbeelden navolgen.

Navolging volgt pas nadat Jezus de mens roept Hem te volgen. Het is een daad van gehoorzaamheid. Jezus verkiest mensen. Zij mogen met Hem verbonden worden en vanuit deze verbondenheid zijn zij in dienst van Hem. Dit navolgen betekent concreet het loslaten van alles wat ons voor die tijd bezighield. Alles wat ons ervan weerhoudt om Jezus te volgen en te gehoorzamen, moet worden losgelaten. Deze navolging levert ons niets op, maar is juist een reactie op de genade die we in Christus ontvangen hebben.

Mensen kunnen ook een voorbeeld zijn voor anderen. Zij kunnen in hun leven iets van het beeld van Jezus laten zien, dat het navolgen waard is.

Godsvrucht is, evenals navolging, een manier om antwoord te geven op Gods openbaring.

Godsvrucht is het leven van alledag stellen in het licht van Gods aanwezigheid. Het hele leven wordt beïnvloed door de relatie die er is met Christus en de Vader. In alle dingen die we doen, denken, zeggen en laten, straalt iets door van de liefde voor en gehoorzaamheid aan God.

Als laatste kenmerk van spiritualiteit in het NT kan de aanbidding worden genoemd. In de eredienst, waar we geloven met broeders en zusters, mag er plaats zijn voor het aanbidden, prijzen en loven van God. Gebed, zingen, dankzegging, gaven geven en belijden zijn dingen waarmee we God de eer geven van alles wat we in Hem hebben ontvangen. Hem komt de dank, de eer en de aanbidding toe!

Paulus schrijft veel over het werk van de Geest. Zo zegt hij tegen christenen dat de Geest in hen aanwezig moet zijn. Gelovigen ervaren de aanwezigheid van de Geest in hun leven van alledag. Wanneer Paulus spreekt over de gelovige mens, doet hij dat vaak met deze tegenstelling: vlees en Geest. In de gelovige zijn twee machten aanwezig die met elkaar strijden. Elke christen kent dus innerlijke, omdat hij mens is na de zondeval (vlees), en de Geest die vernieuwing werkt (Geest). Paulus beschrijft de relatie van de gelovige met God als een hele nauwe, tere relatie. We mogen, door de Geest, Abba, Vader zeggen en weten dat we kinderen van God zijn. Dankzij Jezus Christus mogen we in God onze Vader zien en weten.

Christelijke spiritualiteit

Tijdens het bestuderen van allerlei definities over christelijke spiritualiteit, zijn een aantal kernachtige omschrijvingen en kenmerken gevonden die, wanneer ze worden gecombineerd, kernachtig weergeven waar het precies om gaat in de christelijke spiritualiteit. Hieronder wordt een beeld gegeven van wat kenmerkend is voor christelijke spiritualiteit. Al deze kenmerken zijn gebaseerd op spiritualiteit, vroomheid zoals we deze in de Bijbel ontmoeten:

- God kennen, niet alleen iets over God weten

- God volledig ervaren
- verandering van het bestaan op basis van het christelijk geloof
- het bereiken van christelijke authenticiteit in leven en denken
- een aantal overtuigingen; christenen zijn het niet over alle punten eens wat betreft de geloofsinhoud. De punten waarop ze het wel eens zijn, staan verwoord in de geloofsbelijdenissen
- een aantal waarden; het christelijke leven hoort, in navolging van Jezus Christus, bepaalde waarden te hebben. Een goed geestelijk leven behoort een aantal waarden te weerspiegelen en gestalte te geven, zoals zelfverloochening en naastenliefde. Deze waarden worden bepaald door het kijken naar het karakter van Jezus. Hij is het grote voorbeeld hoe we als mens kunnen leven in gemeenschap met God
- een manier van leven; niet alleen in het geloven en ethisch handelen komt tot uiting dat we christen zijn, maar als het goed is in heel het dagelijkse leven. Vooral in het samenkomen en de kerkdiensten wordt dit dagelijkse leven gevormd. Inhoudelijk kunnen deze vormen van elkaar verschillen, omdat we christen zijn in onze eigen cultuur, traditie, klimaat, enz.⁷
- luisteren naar de stem van God, die in het innerlijke spreekt en deze stem gehoorzamen en het leven ernaar richten⁸
- de religieuze grondhouding die in het hart wordt opgeroepen door Woord en Geest⁹
- het gaat om een persoonlijke relatie, die wordt ingekleurd door de Persoon van God
- leven volgens de bestemming en bedoeling van God¹⁰
- christelijke spiritualiteit is pluriform. De kerk is veelkleurig, dus de spiritualiteit in haar ook. Allerlei verschillende kerkelijke stromingen kennen verschillende vormen van spiritualiteit
- bid en werk.

Christelijke spiritualiteit kan, bovenstaande kenmerken verwerkend, worden samengevat met de volgende zin:

Christelijke spiritualiteit is het zoeken naar en leven in een relatie met de God van de Bijbel en de vormgeving daarvan in het dagelijks leven en handelen.

Deze definitie is van toepassing op de kerkelijk werkers, omdat zij allen christen zijn. Er is echter nog meer te zeggen over de spiritualiteit van de kerkelijk werkers die bij dit project betrokken zijn, omdat zij binnen die pluriforme christelijke spiritualiteit deel uit maken van een stroming. In de volgende paragraaf wordt uitgewerkt wat kenmerkend is voor de spiritualiteit binnen deze stroming.

3.3. Orthodox-protestantse spiritualiteit

Binnen het christelijk geloof zijn er verschillende vormen van spiritualiteit. We moeten ons realiseren dat we ook binnen één gemeente verschillende soorten spiritualiteit kunnen tegenkomen. Voorbeelden zijn charismatische spiritualiteit (nadruk op de bijzondere gaven van de Heilige Geest), bevindelijke spiritualiteit (vooral in de rechtervleugel van de gereformeerde gezindte), feministische spiritualiteit, spiritualiteit van de basisbeweging, enz. Dit geeft direct aan dat er een grote variatie is in geloofsbeleving.

In deze paragraaf wordt gekeken naar de orthodox-protestantse spiritualiteit en daarbinnen vooral de hervormd-gereformeerde.

Gereformeerde spiritualiteit wordt nogal eens omschreven als bevindelijke spiritualiteit. Deze term moet echter worden aangeduid als *te smal*. Spiritualiteit in gereformeerde zin omvat zowel de innerlijke heilservaring van het hart in ontmoeting met God, als het totale leefklimaat in gezindheid en gedragingen, waardoor deze gereformeerden zich kenmerken. Het gaat dus niet alleen om bevinding, maar ook over bijvoorbeeld de ethische en sociale gedragingen, wereldbeschouwing, visie op geschiedenis en toekomstverwachting, enz.

⁷ McGrath (2002:14v.v.)

⁸ Groeschel (1983:4)

⁹ De Reuver (2002:16)

¹⁰ Van der Plas (2005:8)

Als Graafland¹¹ gereformeerde spiritualiteit omschrijft, komt hij tot de volgende definitie: *gereformeerde vroomheid wijst op die gestalte van de spiritualiteit, die met verstand, hart en handen leeft uit het geloofsgoed van de Reformatie*. Dit geloofsgoed bestaat uit de drie sola's: sola Scriptura, sola gratia en sola fide.

McGrath¹² noemt enkele kenmerken van het protestantisme. Ook hij geeft aan dat het lezen van de Bijbel een cruciale rol speelt, zowel privé als in het openbaar. In de protestantse prediking komt dit heel duidelijk naar voren, evenals in de traditionele evangelische *stille tijd*, tijd om persoonlijk de Bijbel te lezen en te bidden n.a.v. het gelezene.

In het protestantisme is de invloed van de evangelische stroming groot geworden. Omdat ook kerkelijk werkers hiermee te maken hebben, wordt er kort op ingegaan.

De belangrijkste evangelische kenmerken van spiritualiteit zijn:

- de plaats die de Bijbel inneemt. Deze plaats is zeer centraal. De Bijbel wordt in de kerk beprekt, in kleinere groepen (Bijbelkringen) bestudeerd en persoonlijk gelezen. De evangelische spiritualiteit richt zich op het (gezamenlijk) bestuderen van de Schrift
- het sterven van Jezus wordt sterk benadrukt. Voor de spiritualiteit betekent dit, dat het herdenken van Jezus' kruisdood centraal staat
- persoonlijke bekering is van belang. Naamchristendom wordt afgewezen. Een mens moet worden wedergeboren om werkelijk christen te kunnen zijn
- in evangelisatiewerk wordt veel energie gestoken, met als doel buitenstaanders uit te nodigen tot bekering tot het christelijk geloof.

Nu volgen enkele kenmerkende aspecten vanuit de gereformeerde traditie die een samenvatting geven van het karakter van de gereformeerde spiritualiteit:

- *gerichtheid op God*; de Vader, de Zoon en de Heilige Geest staan centraal. Er is gerichtheid op God, de Vader, door geborgenheid in Christus en door het leven bij het Woord in de vernieuwende kracht van de Heilige Geest. Het gaat er bij de gerichtheid op God niet alleen op dat we weten Wie Hij is, maar dat we Hem persoonlijk kennen en beter leren kennen in een nauwe omgang
- *de Schriften*; de Schriften zijn bron en grond van de gereformeerde vroomheid. Deze gereformeerde vroomheid richt zich op de Schrift en komt voort uit de Schriften. Op twee manieren moet er steeds worden teruggekeerd naar de eenvoud van de Schriften. Aan de ene kant door het geloof te belijden met behulp van een christelijke geloofsleer. Deze hoofdsom van de christelijke leer is mooi samengevat in de belijdenisgeschriften. Deze leer moet echter niet boven de Schrift zelf staan. Het gaat om ALLEEN de Schrift, maar daarbij moet gezegd worden dat het ook gaat om HEEL de Schrift. Als tweede komt de eenvoud tot uiting in het gezag van de Schrift. Dit Schriftgezag moet echter wel gewerkt worden in onze harten door de Heilige Geest. We mogen niet zelf een bepaald gezag ontwerpen wat wij vervolgens aan de Schrift toekennen. Het gaat er dus om, dat kenmerkt ook de Reformatie, dat Woord en Geest samen werken in het hart van de mens. Ze mogen niet los van elkaar worden ingezet. De Schrift kan alleen dan begrepen worden, wanneer wij zelf door de Heilige Geest gegrepen zijn en Hij ons het Woord laat verstaan
- *genade*; het wezen van de genade is ten diepste vrij. Verkiezing is dan ook uit vrije genade. Calvin zei dat het geen zin heeft over verkiezing te spreken als zij de bedoeling had om uit te sluiten. Men mag erbij horen uit vrije genade, niet uit eigen verdiensten. We zijn niet als mens verwerpelijk voor God, maar als zondaar. Nochtans wordt de zondaar door God verkoren en gered: uit liefde! Bovendien ligt de nadruk in de prediking niet op verkiezing, maar op Christus, die ons uit liefde kiest. Als reactie daarop gaan we dienen, in de gemeente en om ons heen. De spiritualiteit vindt geen steviger grond dan in de genade!
- *geloofsinhoud en geloofsdaad*; het leven als christen is een leven vol dankbaarheid en dienstbaarheid, vol afhankelijkheid en toewijding. In de spiritualiteit gaat het echter niet alleen om de geloofsdaad die als mens wordt getoond. Aan de vroomheid van de mens gaat de openbaring van God vooraf, zoals we al zagen in de paragraaf over bijbelse spiritualiteit. Er hoort in deze spiritualiteit dus een verbinding te ontstaan tussen de openbaring, ervaring, het kennen van God en het dagelijks leven. Aan dit vormgeven van het dagelijks leven wordt

¹¹ Graafland (1990:97)

¹² McGrath (2002:33)

richting gegeven door de wet, die God ons geeft in de Schrift. Uit dankbaarheid vanwege Gods openbaring leeft de christen in geloofsgehoorzaamheid

- *kerk*; de christen maakt deel uit van de gemeenschap der heiligen. God plaatst hem in de kerk en daar mag hij God en medechristenen ontmoeten. Bij doop en belijdenis wordt hij ertoe opgeroepen en belooft hij deze gemeente trouw te zijn en haar te dienen
- *eschatologisch*; de gelovigen worden gericht op de toekomst waar God naartoe werkt. Verwachtingsvol mag worden uitgezien naar de dag waarop Christus komt om de mensen te oordelen en de gelovigen bij Zich te halen. Dan zullen zij voor altijd bij Hem zijn.

De Bijbel, de gerichtheid op de drie-enige God, de geloofsinhoud en de geloofsdaad nemen een belangrijke plaats in binnen de gereformeerde spiritualiteit. Nu we hebben gezien hoe de orthodox-protestantse spiritualiteit eruit ziet, kunnen we overgaan tot het ontwerpen van een werkdefinitie van spiritualiteit. Deze werkdefinitie zal uitgangspunt zijn voor de verdere voortgang van het project.

3.4. Eigen werkdefinitie

Voordat een definitie wordt gegeven, zal worden geïnventariseerd wat moet worden meegenomen uit bovenstaande tekst in de definitie. De volgende aspecten uit de algemene, christelijke en gereformeerde spiritualiteit moeten terug te vinden zijn in de definitie:

- *persoonlijk*; we hebben gezien dat de persoon zelf, zijn omstandigheden en zijn context van invloed zijn op zijn spiritualiteit. Spiritualiteit is iets heel persoonlijks, wat er bij niemand hetzelfde uitziet. Dat betekent dat er op bepaalde vragen rondom spiritualiteit nooit een eenduidig antwoord zal worden gegeven, omdat de persoon en zijn context bepalen hoe dat antwoord wordt ingekleurd. Er kunnen wel bepaalde overeenkomsten optreden wanneer mensen dezelfde soort context hebben, maar zelfs dan kan hun antwoord verschillen, omdat er meerdere invloeden tegelijk meespelen
- *voortdurende zoektocht*; het leven met God, het luisteren naar Zijn stem en het vormgeven van het christenleven is iets wat niet in één dag is geleerd. Iedere dag opnieuw moet er als het ware worden afgestemd tussen God en het hart, de Bijbel en het dagelijks leven. Het is een leerproces wat langzaam mag groeien: heiliging. De Heilige Geest werkt deze groei. Het vraagt een actieve inzet van de mens, namelijk het luisteren naar God en lezen van Zijn Woord. Voortdurend mag gezocht worden naar contact met God en naar Zijn wil en weg met ons leven
- *leven in- en ervaren van relatie*; bij de behandeling van spiritualiteit in de Bijbel, hebben we gezien dat vroomheid betekent dat we mogen leven in een relatie van trouw met onze God. Christelijke spiritualiteit is als het ware een relationele spiritualiteit. En zoals in iedere relatie dingen worden ervaren, zo ook in de relatie met God. Hij geeft dat we met ons hart mogen ervaren dat Hij goed is, trouw is, voor ons zorgt, enz.
- *God*; in tegenstelling tot de definitie van algemene spiritualiteit, moet in deze definitie naar voren komen dat de christelijke spiritualiteit is gericht op God. Dit is heel concreet en bevat geen enkele openheid of ruimte om dit op een eigen manier in te vullen. In de spiritualiteit is men gericht op één God, die te kennen is en waarmee een persoonlijke relatie mogelijk is
- *Gods openbaring in de Bijbel*; deze God leren wij kennen doordat Hij Zichzelf openbaart in de Bijbel, Zijn Woord aan ons gegeven. Men geeft niet zelf een invulling aan wie de persoon God is, maar de Bijbel wijst aan wie Hij is. Eigen denkbeelden en ideeën over wie Hij kan zijn, zijn niet richtinggevend of bepalend. De beelden die wij zelf van God maken worden in de Bijbel, als ze daarmee in strijd zijn, omver geworpen
- *invloed op leven en handelen*; we zagen net al dat de Heilige Geest heiligend werkt in ons leven. Het leven met God heeft invloed op leven en handelen. Er is sprake van een omvormingsproces, zoals we zagen bij de algemene spiritualiteit. Heel de mens wordt betrokken bij de relatie die er is met God. Het gaat niet alleen om het hart wat betrokken is op God, maar heel ons leven hoort gericht te zijn op God. De Heilige Geest is degene die meer en meer omvormt tot gehoorzame en luisterende mensen naar God. Ons denken, onze woorden en ons (moreel) gedrag worden steeds meer afgestemd op God.

Nu op een rij gezet is welke aspecten uit de vorige paragrafen moeten worden meegenomen in het maken van een definitie, is het tijd te komen tot een definitie. Deze zal in het vervolg van het project worden gebruikt als uitgangspunt bij het gebruik van het woord/begrip *spiritualiteit*.

Spiritualiteit is de persoonlijke, voortdurende zoektocht naar leven in- en het ervaren van de relatie met de drie-enige God, zoals Hij zich openbaart in de Bijbel, en de invloed die deze relatie heeft op het dagelijks leven en handelen.

4. Spiritualiteit in de opleiding

In dit hoofdstuk wordt weergegeven hoe het huidige aanbod van de opleiding eruit ziet als het gaat om de ontwikkeling van de spiritualiteit van de aankomend kerkelijk werker binnen de opleiding. Ook wordt antwoord gegeven op de vraag hoe het zit met de nascholing op dit gebied. De volgende twee paragrafen geven antwoord op onderzoeksvragen 6 en 7.

4.1. Initieel onderwijs en spiritualiteit

In deze paragraaf een antwoord op onderzoeksvraag 6:

Wat is de plaats van de ontwikkeling van de spiritualiteit van studenten in het huidige curriculum?

Dilemma

Als eerste moet een dilemma worden genoemd waar tegenaan gelopen wordt tijdens het inventariseren van de spiritualiteit in het huidige curriculum. Het is namelijk zo dat de auteur hoort bij de laatste jaargroep van het oude curriculum. Daardoor heeft zij over het nieuwe curriculum alleen horen vertellen en is inhoudelijk niet op de hoogte hoe dat in elkaar zit. Daardoor kan niet uit ervaring worden gesproken. Dit zorgt ervoor dat alleen objectieve informatie kan worden gegeven over spiritualiteit in het huidige curriculum. Bovendien zijn er nog geen studenten die het hele nieuwe curriculum in zijn geheel hebben doorlopen, dus ook van hen kan geen volledige informatie worden verkregen.

Als laatste feit moet worden genoemd dat op dit moment het huidige curriculum nog niet volledig draait en er nog veel dingen in ontwikkeling zijn. De informatie die hier staat, beschrijft dus de huidige situatie, maar kan al binnen zeer korte tijd veranderen. Hiermee dienen we dus rekening te houden tijdens het verdere onderzoek/lezen van het onderzoek.

Huidige opleiding

In de beschrijving van het huidige curriculum wordt, volgens de afbakening van de vraagstelling, beperkt tot de opleiding CHE-GPW-VTO. De opleiding CHE-ETH wordt hier buiten beschouwing gelaten, evenals de deeltijd variant van de te onderzoeken opleiding.

Op dit moment (mei 2008) draait het nieuwe curriculum in studiejaar 1 en 3. In het cursusjaar (2008-2009) zullen ook jaar 2 en 4 gaan draaien volgens het nieuwe curriculum.

Het nieuwe aan het huidige curriculum is dat het beroep van de kerkelijk werker nu uitgangspunt is geworden bij het samenstellen van de opleiding. Wat moet de student leren om dit beroep te kunnen doen? En gericht op spiritualiteit: Wat moet de beginnend beroepsbeoefenaar in huis hebben om met zijn eigen spiritualiteit aan het werk te kunnen gaan in de praktijk?

Dit nieuwe curriculum is verdeeld in 8 semesters, van elk een half jaar. Elk semester wordt gecoördineerd door een docent, die semestercoördinator wordt genoemd.

In de hele opleiding wordt gewerkt aan 9 beroepscompetenties en per semester werkt men aan enkele kerncompetenties. Deze kerncompetenties worden weer getoetst door middel van gedragsindicatoren. Hierbij moet direct vermeld worden dat het gezien deze competenties en gedragsindicatoren lastig te meten is, welke spiritualiteit daaraan ten grondslag ligt, omdat het bij gedrag en vaardigheden gaat over hetgeen zichtbaar is bij een student. Spiritualiteit ligt ten grondslag aan gedrag en is niet zichtbaar. Het gaat daarbij om drijfveren en diepere lagen bij de student, die niet altijd op basis van gedrag en vaardigheden te meten zijn. Omdat deze informatie van belang is bij het reflecteren op het onderwerp 'spiritualiteit in de opleiding' wordt eerst weergegeven waarom het lastig is spiritualiteit te meten.

Spiritualiteit is moeilijk te toetsen

In het onderzoek zal er rekening mee moeten worden gehouden dat *spiritualiteit* moeilijk te toetsen is. Het model 'De Ijsberg' van McClelland illustreert dit.

Het topje van de ijsberg is wat bij de mens zichtbaar is. Onder het topje zit alles wat in eerste instantie verborgen is. Er is niet direct aan iemand te zien wat zijn zelfbeeld is, wat zijn normen zijn of hoe zijn spiritualiteit is. Het topje is dus de eerste indruk die van iemand wordt gekregen door zijn gedrag en vaardigheden. Maar daaronder ligt een grote, in eerste instantie, verborgen laag. Alle dingen onder het topje liggen ten grondslag aan of zijn de basis van het topje. Iemand's gedrag wordt dus ten diepste bepaald door zijn zelfbeeld, eigenschappen, zingeving, enz.

Ook dr. Fred Korthagen geeft met zijn ui-model een goede weergave van bovenstaand punt. Het is belangrijk dat competenties worden ontwikkeld, maar deze moeten wel steunen op de diepere lagen van de ui. Binnen de opleiding GPW wordt ook competentiegericht onderwijs gegeven. Daarom is het moeilijk om precies aan te geven wat de opleiding doet aan de ontwikkeling van de spiritualiteit van de studenten. Als het goed is, wordt een zo nauw mogelijke aansluiting gezocht tussen de competenties die worden aangeleerd en de diepere lagen van de ui bij de student.

Het ui-model

(copyright Korthagen & Vasalos, IML)

Er kunnen een aantal concrete dingen worden genoemd die weergeven hoe er binnen de opleiding wordt gewerkt aan de ontwikkeling van de spiritualiteit bij studenten. Uiteraard gaat het hier om beroepsgerichte spiritualiteit.

Beroepscompetenties

In de bijlage 'Verdeling competenties' staat een overzicht van de verdeling van beroepscompetenties, zoals deze worden getoetst binnen de opleiding. Bij het zien van dit overzicht valt op, dat vooral semester 2 ingaat op de persoonlijke geestelijke ontwikkeling van de student. In de semesters daarna wordt dan gewerkt aan het leren begeleiden van mensen in hun geestelijk leven.

Vak christelijke spiritualiteit

In de tweede helft van semester 2 is er een vak wat 'christelijke spiritualiteit' heet. In blok 3 worden 3 colleges van 1,5 uur gegeven en in blok 4 nog eens 3 colleges van 1,5 uur. Naast deze 6 colleges zijn er 6 uren waarin studenten in groepjes de verwerking met elkaar doen. Het boek wat wordt doorgenomen bij dit vak, is *Feest van de navolging*, door Richard Foster. Bij het vak christelijke spiritualiteit gaat het vooral om praktische spiritualiteit en komen thema's aan de orde zoals bidden, vasten en geven. Deze thema's komen vooral in groepjes aan de orde. In de colleges is er een wat bredere insteek vanuit onder andere de kerkgeschiedenis, hedendaagse ontwikkelingen en definitiekwesties. Het is bovendien de bedoeling dat er in de colleges geoefend gaat worden en in de groepjes door studenten concreet dingen gedaan gaan worden.

Persoonlijk OntwikkelingsPlan (POP) en StudieLoopbaanBegeleider (SLB)

Elk semester moet de student zijn persoonlijke ontwikkeling van competenties en leerdoelen beschrijven.

Tevens heeft iedere student ieder jaar een SLB'er die hem begeleidt in de studie. In hoeverre er wordt ingegaan op de persoonlijke spiritualiteit van de student is afhankelijk van hoe de SLB'er het doet. De één zal er aandacht voor hebben, de ander niet.

In jaar 4 is deze begeleiding meer studentgestuurd. De student moet een soort visiedocument schrijven, waarin hij zijn persoon als kerkelijk werker en zijn persoonlijke theologie beschrijft.

Bezinningen

De bezinningen, zoals deze één keer per week plaatsvinden binnen de opleiding, zijn ook bedoeld als spirituele component binnen de opleiding voor zowel docenten als studenten.

4.2. Post-initieel onderwijs en spiritualiteit

In deze paragraaf wordt antwoord gegeven op de vraag wat de opleiding heeft georganiseerd als het gaat om nascholing van oud-studenten rondom het onderwerp 'spiritualiteit'. De vraag die wordt beantwoord is onderzoeksvraag 7:

Welk aanbod is er voor oud-studenten qua nascholing rond dit onderwerp?

Qua nascholing worden er studiedagen georganiseerd voor oud-studenten, maar deze gaan nooit over spiritualiteit. Op dit moment wordt er niet gewerkt met het doel iets te doen met spiritualiteit op de studiedagen. Kerkelijk werkers moeten eigenlijk zelf iets doen aan intervisie.

5. Kerkelijk werkers over hun beroepsgerichte spiritualiteit

Dit hoofdstuk geeft weer hoe het praktijkonderzoek eruit ziet en wat de uitkomsten daarvan zijn. Tevens worden conclusies gemaakt na het vergelijken van de informatie die verkregen is gedurende het gehele project.

5.1. Aard en opzet van het onderzoek

5.1.1. Aard van het onderzoek

Inventariserend onderzoek

Het onderzoek wat in de praktijk gebeurt, is een inventariserend onderzoek. Er wordt geïnventariseerd:

- wat de beroepsgerichte spiritualiteit van de kerkelijk werker is
- welke vragen over zijn spiritualiteit deze kerkelijk werker tegenkomt in de praktijk van zijn werk
- hoe de kerkelijk werker zelf blijvend kan werken aan de ontwikkeling van zijn beroepsgerichte spiritualiteit.

Het inventariserend onderzoek sluit goed aan bij bovenstaande vragen, gelet op de kenmerken die Migchelbrink noemt in zijn boek (2003:18). Kenmerken van inventariserend onderzoek zijn:

- het product dat nagestreefd wordt, is een inventarisatie en analyse van het probleem;
- de functie van het onderzoek is meestal het doen van aanbevelingen voor het handelen, maar vooral om praktijkwerkers aan het denken te zetten;
- onderzoeksproducten worden ná het onderzoek in de praktijk ‘opgenomen’.

Aangezien het eindproduct aanbevelingen voor de opleiding zijn, sluit dit goed aan bij het tweede kenmerk van inventariserend onderzoek. De onderzoeksproducten zullen ook pas na het afstuderen worden opgenomen in de praktijk en het onderzoek is een inventarisatie van onderzoeksvragen 3, 4 en 5. Daarom past deze methode van onderzoek het beste bij de vraagstelling.

Kwalitatief onderzoek

Het onderzoek zal een kwalitatief onderzoek zijn. De reden voor deze keuze is te verklaren vanuit de achtergrond van dit onderzoek. Kwalitatief onderzoek beoogt het onderzoeken van de werkelijkheid en gaat er vanuit dat deze werkelijkheid niet los te onderzoeken is van mensen. Migchelbrink (2003:34) geeft aan dat deze benadering probeert zicht te krijgen op de belevingswereld en belevingswaarde van een individu. Dit onderzoek wil de sociale werkelijkheid, de leefwereld leren kennen en begrijpen via een invoelend begrijpen. Daarbij staat de betekenis die mensen geven aan gebeurtenissen in hun wereld centraal. Van Tillo (1994) geeft aan dat religieuze ervaringen niet te toetsen zijn met enquêtes, omdat met deze methode niet kan worden doorgedrongen tot de innerlijke lagen van het bewustzijn, noch om het individuele en het collectieve uit elkaar te houden. Ook kan er geen rekening gehouden worden met voorafgaande ontwikkelingen van die ervaringen en ook niet met het procesmatige karakter van deze ervaring (a.w.185).

Wanneer het hoofdstuk over spiritualiteit is gelezen, zal begrepen worden waarom dit goed aansluit bij kwalitatief onderzoek. Spiritualiteit heeft alles te maken met zingeving, betekenisgeving van de, zij het hogere, werkelijkheid. In dit onderzoek gaat het er, net zoals in deze onderzoeksmethode, om dat er inzicht wordt verkregen in hoe mensen de werkelijkheid ervaren, beleven en er betekenis aan geven. Er is dus een interpretatieve benadering nodig, waarbij de nadruk ligt op het begrijpen en niet zozeer op het verklaren. ‘Met kwalitatief onderzoek wil je bereiken dat je een beeld geeft van de varianten die in de populatie aanwezig zijn ten aanzien van meningen, houdingen en gedrag’, aldus De Muynck (a.w. 134-135).

Volgens Baarda zijn kwalitatieve gegevens, die worden verkregen via het onderzoek, zijn talig. Ze worden in natuurlijke taal, open en flexibel weergegeven. Dat betekent dat ze empirisch zijn. Ze

omvatten: gedocumenteerde werkelijke gebeurtenissen, opnames of verslagen van wat mensen zeggen (met woorden, gebaren en intonaties), geobserveerd heel specifiek gedrag, geschreven documenten of visuele voorstellingen (a.w.35). In ieder geval gaat het om concrete aspecten van de menselijke leefwereld.

Data

Gebaseerd op bovenstaande beschrijving is het goed om te komen tot een dataverzamelingstechniek die goed is afgestemd op de vraagstelling en onderzoeksmethode. In ieder geval moet het een techniek zijn die open en flexibel is en niet al te gestructureerd en geen enquête.

Databronnen

Als databronnen worden kerkelijk werkers gebruikt voor het onderzoek. Het gaat hier dus om de databron: personen. Dit sluit het beste aan op de vraagstelling. We moeten namelijk iets te weten komen van deze personen. Concreet gezien gaat het om oud-voltijdstudenten van de opleiding CHE-GPW, die nu werkzaam zijn als kerkelijk werker, voldoende aan de eisen gesteld in hoofdstuk 2.

Dataverzamelingstechniek

We willen gegevens krijgen van personen. Daarom is ondervragen de beste manier om aan deze persoonlijke gegevens te komen. Observeren is minder geschikt, omdat spiritualiteit iets is, wat zich maar voor een klein gedeelte in de zichtbare werkelijkheid afspeelt.

Voor dit onderzoek wordt gekozen voor de techniek *ondervragen*.

Ondervraging kan op verschillende manieren worden vormgegeven.

Het gebeurt door een individueel, face to face, mondeling en halfgestructureerd interview.

Enerzijds wordt de vragenlijst gestructureerd op basis van wat al bekend is door voorgaande studie in hoofdstuk 2 en 3. Anderzijds wordt recht gedaan aan de zich voordoende interpretatie van de onderzoeker, die zich tijdens het gesprek kan voordoen. Om deze twee gegevens te combineren wordt gekozen voor een halfgestructureerd interview.

De onderzoeker

Het onderzoek bevat enige mate van een interpretatief karakter, daarom vraagt dit iets van de onderzoeker. De onderzoeker moet alert en gevoelig zijn 'voor de context, de mensen, het verbale en het non-verbale'. Het meten van gegevens bestaat in het kwalitatief onderzoek uit 'oproepen, beschrijven, beoordelen, vergelijken en creëren van beelden waardoor de lezer het gevoel krijgt ook aanwezig te zijn geweest'. Er hangt dus veel af van de persoon en van de betrokkenheid van de persoon op het onderzoeksobject, aldus De Muynck (a.w. 141).

5.1.2. Opzet van het onderzoek

In deze paragraaf zal de opzet van het praktijkonderzoek worden uitgewerkt, gebruik makend van het boek *Kwalitatief onderzoek*, van D.B. Baarda (2000).

Onderzoeksprobleem

Als onderzoeksprobleem is gekozen voor de spiritualiteit van de kerkelijk werker. Over de spiritualiteit van de predikant is al het één en ander geschreven, maar als het gaat om de spiritualiteit van de kerkelijk werker, dan spreken we over onbekend gebied. Er is niet eerder onderzoek gedaan naar dit onderwerp. Het is uitgebreid uitgezocht of dit vermoeden klopte. Daarvoor zijn een aantal deskundige sleutelfiguren¹³ benaderd met de vraag of zij iets konden

-
- ¹³ Gert Noort, hoofd bureau kerkelijk werkers PKN
 - Henk de Roest, docent te Leiden
 - Bert de Leede, hoofd theologisch protestants seminarie te Driebergen
 - Rein Nauta, docent te Tilburg
 - Rein Brouwer, docent te Utrecht
 - Gerard Zuidberg
 - Hijme Stoffels, docent te Amsterdam
 - Kick Bras, docent Kampen
 - Robert Doornenbal, docent CHE-GPW

vertellen over eventuele eerdere onderzoeken naar dit onderwerp. Zij wisten wel wat verwante onderzoeken te melden, zoals onderzoek onder predikanten en pastores. Onder kerkelijk werkers is dit onderzoek echter waarschijnlijk niet eerder verricht.

Het probleem wat onderzocht wordt, is afgebakend, omdat spiritualiteit een heel breed begrip is. Er is gekozen voor de beroepsgerichte spiritualiteit van de kerkelijk werker. Welke spiritualiteit heeft de kerkelijk werker nodig om zijn werk te kunnen doen? Daarbij wil het onderzoek de opleiding CHE-GPW-VTO van dienst zijn, dus in de vraagstelling is deze opleiding betrokken.

Doelstelling

Het doel wat dit praktijkonderzoek wil bereiken is als volgt geformuleerd:

Met dit praktijkonderzoek wil bereikt worden, dat bekend wordt wat de specifieke, beroepsgerelateerde spiritualiteit van de kerkelijk werker is in de beroepspraktijk. Ook moeten we te weten komen in hoeverre deze door de kerkelijk werkers zelf als voldoende wordt ervaren en waar eventuele wensen tot ontwikkeling of ondersteuning van de spiritualiteit liggen. En welke bijdrage kan de opleiding GPW-CHE-VTO hierin leveren?

Vraagstelling

Om deze doelstelling te bereiken, is het nodig te komen tot een vraagstelling die gericht is op dit deel van het onderzoek:

Hoe ziet de beroepsgerichte spiritualiteit eruit bij kerkelijk werkers die werkzaam zijn binnen een gereformeerde bondsgemeente en welke feedback en aanbevelingen geven zij de opleiding GPW-CHE-VTO?

Deze vraagstelling geeft aan wat onderzocht gaat worden. Omdat deze vraag een aantal deelaspecten in zich heeft, zijn een aantal onderzoeksvragen geformuleerd die de vraagstelling omzetten in concrete vragen. Deze onderzoeksvragen zijn geformuleerd in hoofdstuk 1.

In het praktijkdeel van het onderzoek wordt in het bijzonder naar een antwoord gezocht op vraag 3, 4 en 5. Vraag 1 en 2 zijn al beantwoord in hoofdstuk 1 en 2, maar komen ook voor een deel in het interview aan de orde. Vraag 6 en 7 worden beantwoord in hoofdstuk 4 en vraag 8 en 9 kunnen pas worden beantwoord nadat er antwoord is gevonden op vraag 3, 4 en 5. Vraag 8 en 9 worden ook voorgelegd aan de te onderzoeken doelgroep, omdat zij hier misschien goede ideeën over hebben. Het gaat er in het praktijkonderzoek dus om, dat er een antwoord wordt gevonden op onderzoeksvragen 3, 4, en 5, en voor een deel op de onderzoeksvragen 1,2, 8 en 9.

Vragenlijst

Op grond van bovenstaande keuzes is de volgende halfgestructureerde vragenlijst ontstaan die wordt voorgelegd aan de kerkelijk werkers die worden geïnterviewd. In dit gesprek worden de volgende vragen/thema's voorgelegd:

Persoonlijk

1. Naam
2. Leeftijd
3. Wanneer afgestudeerd?
4. Hoelang werkzaam als kerkelijk werker? (indien parttime baan, wat doe je ernaast?)s
5. Typering gemeente waarin je werkt?
6. Wat voor werk doe je precies/takenpakket?

Spiritualiteit

7. Kun je iets vertellen over je spiritualiteit in het algemeen, je contact met God en hoe je dat vormgeeft en ervaart?

Beroepsgerichte spiritualiteit

8. Is er volgens jou onderscheid te maken tussen persoonlijke spiritualiteit en beroepsgerichte spiritualiteit? Zo ja, hoe?
9. Hoe neem je dit contact mee in je werk? Wat is de invloed van je relatie met God op je werk?
10. Waar/wanneer in je werk ervaar je God/ de relatie met Hem? Wanneer mis je dat?

11. Merk je dat je een bepaalde ontwikkeling hebt doorgemaakt in je spiritualiteit gedurende de tijd dat je werkt?

Stimulerende en belemmerende factoren

12. Welke factoren op je werk werken stimulerend op je beroepsgerichte spiritualiteit en welke belemmerend?
13. Welke rol spelen de arbeidsomstandigheden daarin? (loon, begeleiding, relatie werkgever, vrije dagen)

Spirituele motivatie

14. In hoeverre geeft het contact met God je motivatie voor je beroep?
15. In hoeverre lukt het je om deze spirituele motivatie voortdurend vast te houden?
16. Wat doe je daarvoor?
17. Wat doe je als het niet lukt?

Tevredenheid en leerwensen

18. In hoeverre ben je tevreden over de mate waarin je je beroepsgerichte spiritualiteit kunt vormgeven in je werk?
19. Welke wensen/vragen heb je op dit gebied?

Spiritualiteit in de opleiding

20. Op welke manier heeft de opleiding invloed gehad op de ontwikkeling van je beroepsgerichte spiritualiteit?
21. Bij welke vakken heb je deze invloed in het bijzonder ervaren en hoe?
22. Welke (voorbeeld)rol speelden docenten daarin en op welke manier?
23. Welke invloed hebben de medestudenten daarop gehad?
24. Hoe heeft je stage bijgedragen aan de ontwikkeling van je beroepsgerichte spiritualiteit?
25. Als je kijkt naar je dagelijks leven/het functioneren op je werk, op welke momenten/gebieden merk je dat de school heeft bijgedragen aan de ontwikkeling van je beroepsgerichte spiritualiteit?
26. Heb je tijdens de opleiding voldoende handvatten gekregen om nu zelfstandig je spirituele motivatie vast te kunnen houden?
27. Je persoonlijke context (opvoeding, persoonlijkheid, karakter, verleden) bepaalt voor een aanzienlijk deel hoe je spiritualiteit eruit ziet. Was er in de opleiding voldoende aandacht voor deze context en de invloed die deze heeft op je spiritualiteit?
28. Wat heb je gemist/wat was teveel als het gaat om de bijdrage van de opleiding m.b.t. de ontwikkeling van je beroepsgerichte spiritualiteit?
29. Heb je tips voor de opleiding?

Nascholing

30. Nascholing op dit gebied is een optie. Waarover zou dat moeten gaan? Welke rol kan de CHE hierin spelen?
31. Kun je iets vertellen over scholing die je hebt gevolgd na het behalen van je diploma en de relatie die deze heeft met jouw spiritualiteit?

Voorafgaand aan het interview wordt deze vragenlijst naar de kerkelijk werker opgestuurd, zodat hij weet wat hij kan verwachten. De vragenlijst die wordt opgestuurd, is voorzien van een korte introductie en de definitie van spiritualiteit. Deze vragenlijst is te zien in de bijlage 'Vragenlijst voor de kerkelijk werker'. Tijdens het interview is er vanwege de halfgestructureerde opzet ruimte om verbredende, verdiepende en verhelderende vragen te stellen.

Uitvoering van de interviews

Bovenstaande vragenlijsten is afgenomen bij vier kerkelijk werkers. Deze zijn gekozen op grond van de informatie die de docenten T. van de Lagemaat en J. Hoek gaven. Zij noemden enkele namen van kerkelijk werkers die de opleiding GPW-CHE gedaan hadden en deze zijn door de auteur benaderd met het verzoek deel te nemen aan het onderzoek. De reden dat gekozen is om vier kerkelijk werkers te benaderen en niet meer, is de beschikbare tijd voor dit praktijkonderzoek.

Gezien de vraagstelling moet er één nuance worden genoemd. In plaats van alleen oud-voltijdstudenten te interviewen, is er één oud-deeltijd student geïnterviewd. Dit heeft als voordeel dat er verschillen zichtbaar zijn tussen de kerkelijk werkers. Het nadeel is echter dat één oud-deeltijdstudent niet representatief is voor de hele groep die hij vertegenwoordigt. Daarom wordt bij de conclusies niet ingegaan op de verschillen tussen voltijd- en deeltijdstudenten.

Alle interviews worden afgenomen bij de kerkelijk werkers thuis. Bij drie kerkelijk werkers vindt het interview plaats in de huiskamer, bij de andere kerkelijk werker op de studeerkamer. Bij geen van de interviews zijn andere personen aanwezig.

De interviews vinden plaats tussen donderdag 21 augustus 2008 en woensdag 15 oktober 2008.

Alle interviews worden opgenomen op een Mp4-speler en later letterlijk uitgetypt (zie verantwoordingsdocument).

Analyseren van de gegevens

Voordat wordt overgegaan tot het beantwoorden van de onderzoeksvragen worden de gegevens die verkregen zijn via de interviews geanalyseerd. Er wordt als volgt te werk gegaan.

Als eerste worden alle interviews nagelezen op irrelevante passages. Deze worden geschrapt.

Vervolgens worden de vragen in schema's geplaatst, zodat per vraag zichtbaar wordt welke antwoorden zijn gegeven (zie verantwoordingsdocument).

Tijdens de interviews wordt in het geven van antwoorden soms vooruit gelopen op de vragen.

Binnen deze schema's worden de antwoorden bij de juiste vragen gezet. Soms geeft een reactie antwoord op meerdere vragen. In dat geval wordt het antwoord bij alle vragen gezet. Tijdens deze fase worden er nog meer irrelevante passages gezien. Deze worden alsnog gewist.

Als laatste worden, met behulp van de in schema gezette interviews, de interviewvragen verdeeld onder de onderzoeksvraag waar ze (deels) antwoord op geven (zie bijlage 'Interview vragen verdeeld over bijbehorende onderzoeksvragen'). Tevens worden nogmaals alle antwoorden doorgelopen en wordt zo kernachtig mogelijk samengevat wat door wie is gezegd. Deze meest beknopte versie zal gebruikt worden in de beschrijving van de uitkomsten van het onderzoek en de conclusies.

5.2. Uitkomsten onderzoek en conclusies

In de bijlage 'Interviewvragen verdeeld over bijbehorende onderzoeksvragen' worden de uitkomsten van de interviews gekoppeld aan de onderzoeksvragen van het onderzoek. In deze paragraaf worden de uitkomsten van het gehele afstudeerproject vergeleken met elkaar en op grond van deze vergelijkingen worden conclusies getrokken. Concreet betekent het dat iedere onderzoeksvraag wordt beantwoord met behulp van alle gegevens die zijn verzameld en per onderzoeksvraag conclusies worden getrokken. Een antwoord op de vraagstelling wordt gegeven in hoofdstuk 6.

Onderzoeksvraag 1: Wie/wat is de kerkelijk werker? Wat zijn zijn taken? Hoe ziet zijn agenda eruit?

Deze vraag is behandeld in hoofdstuk 2. Dit hoofdstuk gaat in op wie de kerkelijk werker in het algemeen is. Binnen het interview zijn de vragen gespecificeerd tot de vraag: wie is de kerkelijk werker die werkzaam is binnen een gereformeerde bondsgemeente? Bij de beantwoording van deze onderzoeksvraag is het van belang om de kerkelijk werker in het algemeen te vergelijken met de kerkelijk werker die werkzaam is binnen een gereformeerde bondsgemeente. Wat zijn overeenkomsten en verschillen?

Leeftijd

Als we kijken naar de gemiddelde leeftijd van de kerkelijk werker zoals deze landelijk is, valt op dat van kerkelijk werkers tussen de 20 en 39 jaar de meeste oud-studenten zijn van de CHE.

Degenen die zijn geïnterviewd vertegenwoordigen deze groep voor het grootste deel. Drie van de vier geïnterviewden valt binnen deze categorie en één persoon is ouder (eind 40). Hier zijn alleen overeenkomsten te zien. Rekening moet worden gehouden met het feit dat vier geïnterviewden geen representatief beeld geven van de gehele groep kerkelijk werkers die werkzaam zijn binnen de gereformeerde bond als het gaat om cijfers.

Takenpakket

Volgens de landelijke gegevens over de kerkelijk werker liggen de hoofdfuncties vooral op het gebied van pastoraat, voorgaan, onderwijs/catechese en jeugdwerk. Als dit wordt vergeleken met het takenpakket van de geïnterviewden, dan zien we inderdaad dat veel tijd wordt gegeven aan

pastoraat en catechese. Het verschil ligt echter in het voorgaan. Niemand van de geïnterviewden gaat voor in kerkdiensten. Sommigen gaan wel af en toe voor bij begrafenissen of in verzorgingshuizen. Dit percentage ligt echter veel lager dan de landelijke 25,5%.

Dhr. C. is de enige die les geeft op een openbare basisschool en dhr. A. is de enige die een enkel dagdeel werkt als geestelijk verzorger. Missionair werk komt alleen in de zomermaanden aan de orde bij dhr. B.

Als we het landelijke takenpakket vergelijken met dat van de geïnterviewden dan blijkt dus dat er veel overeenkomsten zijn en dat het zelfs qua percentages aardig overeen komt. Een uitzondering is het voorgaan.

Specialismen

Als we het takenpakket van de geïnterviewden zouden indelen in specialismen, dan komen we op de volgende indeling:

Dhr. A. werkt in het specialisme pastoraat en catechese.

Dhr. B. werkt in het specialisme jeugdwerk.

Bij dhr. C. ligt zijn takenpakket in het verlengde van de predikanten, hoewel hij ook veel werkt binnen het specialisme pastoraat.

Dhr. D. werkt binnen het specialisme jeugdwerk.

Opvallend is ook hier de overeenkomst met de landelijke percentages. Pastoraat en catechese scoren in beide groepen het hoogst.

Conclusie

De kerkelijk werker die werkzaam is binnen een gereformeerde bondsgemeente vertoont wezenlijk geen andere kenmerken dan het landelijk gemiddelde. Een uitzondering is het voorgaan.

Onderzoeksvraag 2: Wat is spiritualiteit?

Deze vraag is behandeld in hoofdstuk 3 en is binnen het interview ook aan de orde geweest. De uitkomsten van deze twee worden nu met elkaar vergeleken.

In hoofdstuk 3 is geconcludeerd, dat de orthodox-protestantse spiritualiteit als volgt kan worden gedefinieerd:

Spiritualiteit is de persoonlijke, voortdurende zoektocht naar leven in- en het ervaren van de relatie met de drie-enige God, zoals Hij zich openbaart in de Bijbel en de invloed die deze relatie heeft op het dagelijks leven en handelen.

Dit is een theoretisch antwoord op de vraag wat spiritualiteit is. De vraag is of de kerkelijk werker die werkzaam is binnen een gereformeerde bondsgemeente een zelfde soort spiritualiteit kent.

Daarvoor kijken we naar de uitkomsten van met name vraag 7 van het interview. Ook wat andere opmerkingen uit het interview worden meegenomen in deze overweging, omdat het geheel van de interviews een beter zicht geeft op de gehele spiritualiteit van een persoon.

De spiritualiteit uit de praktijk wordt vergeleken met die uit de theorie door de aspecten langs te lopen, die hebben geleid tot bovenstaande definitie van spiritualiteit (paragraaf 3.4).

Persoonlijk

Vanuit de theorie is te verwachten, dat spiritualiteit er bij iedereen verschillend uit ziet en dat iedereen een ander antwoord zou geven op de vraag iets te vertellen over zijn spiritualiteit. Dit vanwege de persoonlijke context, die ondanks de mogelijk vele overeenkomsten toch ook altijd verschillen laat zien.

In de interviews is dit duidelijk terug te zien. Als we het hebben over de invloed van de opvoeding op de ontwikkeling van de spiritualiteit, dan geven twee geïnterviewden aan (dhr. A. en C.), dat hun Godsbeeld wat zij hebben meegekregen vanuit de opvoeding later is veranderd. Zij hebben geleerd dat zij God niet zomaar Vader mogen noemen omdat dat maar voor een enkeling is, maar inmiddels kijken zij daar anders tegenaan. De twee anderen spreken er niet over dat hun Godsbeeld vanuit hun jeugd belemmerend werkt en moet veranderen.

Iets anders wat opvalt, is het feit dat inderdaad ieder antwoord op interviewvraag 7 er heel anders uit ziet. Dhr. A. heeft het over hoe hij de drie Personen van God herkent, dhr. B. vindt het heel belangrijk dat contact met God altijd mogelijk is, dhr. C. ziet zijn spiritualiteit vooral verweven met zijn werk en dhr. D. ziet zijn spiritualiteit vooral als omgang met God en gebed. Verder is bij dhr. D. het contact met God iets wat onstabiel is en bij dhr. B. ligt juist de nadruk op het voortdurende open contact.

Het blijkt dus dat de term ‘persoonlijk’ goed gekozen is vanuit de theorie en bevestigd wordt door de antwoorden van de kerkelijk werkers zelf.

Voortdurende zoektocht

Gezegd is in paragraaf 3.4 dat spiritualiteit iets is wat niet in één dag te leren is, maar wat vraagt om voortdurende afstemming op God en Zijn Woord. Er is als het goed is sprake van toename, groei, heiliging. Dit vraagt om een actieve inzet van de mens, namelijk om steeds op zoek te gaan naar God en naar Hem te luisteren en het leven op Hem af te stemmen.

Dhr. A. zegt hierover dat hij inderdaad steeds opzoek is naar contact met God, zelfs tussen ieder bezoek door. Iedere dag maakt hij tijd vrij voor omgang met God en hij vindt het moeilijk als het contact niet de nodige emoties oproept en het hem weinig doet.

Dhr. B. geeft ook aan dat hij iedere dag op God ‘afstemt’. De verhouding is voortdurend open, maar hij moet wel steeds met zijn vragen naar God toe. Ook probeert hij steeds stilte momenten te nemen, om naar God te luisteren. Wel is er naast het voortdurend zoeken naar contact met God bij hem een soort basishouding te zien die omschreven kan worden als open verhouding met God die altijd aanwezig lijkt te zijn. In zekere zin hoeft hij dus niet te zoeken, maar is het er gewoon. Een geringe mate van verzekerdheid, die echter de zoektocht niet helemaal uitsluit.

Dhr. C. lijkt niet op zoek te zijn naar contact met God, maar ziet het iedere keer op zijn weg geplaatst wanneer hij ergens komt als geroepen of hij leest precies een toepasselijk stuk uit de Bijbel. Hij vertelt dat hij bijna nooit persoonlijke Bijbelstudie doet of bidt, maar het spirituele vooral ervaart in contact met anderen. Ook geeft hij de indruk dat hij hier niet actief naar op zoek is, maar het gewoon iedere keer tegenkomt en het dan benoemt als leiding van de Heilige Geest.

Dhr. D. is juist wel op zoek naar contact met God en staat daar iedere morgen vroeg voor op. Hij zou graag meer tijd hebben om God te zoeken, dingen te overdenken, enz. Hij is dus juist voortdurend op zoek naar God.

Op grond van bovenstaande gegevens kan vanuit de praktijk worden toegevoegd dat er naast een voortdurende zoektocht ook een bepaalde mate van ‘verzekerdheid van Gods aanwezigheid’ mee kan spelen. Het neemt niet weg dat er sprake is van een zoektocht, maar kan worden aangevuld met de opmerking dat er binnen spiritualiteit ook sprake kan zijn van een zekere rust of voortdurende aanwezigheid van God.

Leven in- en ervaren van relatie

Vroomheid betekent dat er geleefd mag worden in een relatie van trouw met God. Christelijke spiritualiteit is een relationele spiritualiteit, gericht op het leven in een relatie. En zoals in iedere relatie sprake is van ervaren van dingen (liefde, verdriet, andere emoties...) is dit ook het geval tussen God en mens.

In de praktijk is dit zeker terug te vinden. Bij iedere kerkelijk werker is er sprake van het leven in relatie tot God. Hoe dit gebeurt is bij ieder verschillend, zoals we hierboven hebben geconstateerd, maar dat het gebeurt, is duidelijk. Bovendien lijkt iedere kerkelijk werker ook iets te ervaren van de trouw van God en de trouw die dit van hem vraagt. Ze verlangen allen naar groei in de relatie en verdieping ervan. Ook ervaren ze allen dat God hen heeft geroepen tot dit werk en dat zij iets van Hem mogen doorgeven. Dit zou niet zijn gezegd/worden ervaren als er geen persoonlijke relatie was met God.

Ook spreken alle geïnterviewden over het ervaren van de relatie met God. Bij dhr. A. roept het contact met God vaak emoties op, dhr. B. heeft rust omdat hij weet dat de weg naar God altijd open is, dhr. C. wordt geïnspireerd door het ervaren van de leiding van de Heilige Geest en dhr. D. ervaart dat het contact met God op en neer gaat. Zo zien we dat bij iedere geïnterviewde ervaring van God meespeelt.

God

Christelijke spiritualiteit is gericht op God. Wanneer we de antwoorden doorlezen die zijn gegeven op vraag 7 van het interview, dan wordt al snel duidelijk dat iedere geïnterviewde zijn spiritualiteit direct relateert aan God. De één ontmoet God vooral in contact met de ander (dhr. C.) de anderen vooral in het lezen van de Bijbel en in gebed. Wanneer alle interviews in zijn geheel worden doorgelezen, komen we tot de ontdekking dat iedere kerkelijk werker ook de drie-enige God bedoelt. Allen spreken over God als Vader, Zoon en Heilige Geest.

Gods openbaring in de Bijbel

Christelijke spiritualiteit gelooft niet zomaar in een God, maar in de God van de Bijbel. In God zoals Hij Zichzelf openbaart in Zijn Woord. Eigen denkbeelden of verkeerde Godsbeelden die niet in

overeenstemming zijn met de Bijbel, zijn in strijd met wie God is en wat Hij over Zichzelf laat weten.

Het blijkt dat iedere geïnterviewde inderdaad gelooft in de God van de Bijbel. Allen lezen ze de Schrift om daarin te ontdekken wie God is en wat Hij van hen wil.

Invloed op leven en handelen

Het leven met God vormt de mens om. Niet alleen het hart is betrokken op God, maar heel het leven. Ons leven wordt door de werking van de Heilige Geest steeds meer afgestemd op God.

Ook dit zien we terug bij de geïnterviewden.

Dhr. A. merkt verschil tijdens bezoekwerk als hij gaat in afhankelijkheid van God of wanneer hij op eigen kracht gaat.

Dhr. B. is veranderd sinds het begin van zijn werk als kerkelijk werker. Eerst bad hij veel minder en was hij minder enthousiast voor zijn werk. Nu is hij gegroeid in het contact met God en doet hij zijn werk veel meer geïnspireerd.

Dhr. C. merkt dat de Heilige Geest zijn leven leidt, zowel persoonlijk als in zijn werk. Steeds weer gebeuren er dingen die hij niet zelf in de hand heeft of waar hij niet (of niet bewust) voor heeft gekozen.

Dhr. D. merkt dat hij steeds minder vol wordt en gericht is op zichzelf, maar steeds meer op God. Zo zien we in de praktijk terug wat in de theorie is voorondersteld.

Conclusie

De vergelijking van spiritualiteit, zoals deze is geformuleerd vanuit de theorie, blijkt bijna in zijn geheel overeen te komen met die we tegenkomen in de praktijk. Het enige wat we in de praktijk tegenkomen en wat niet was voorondersteld in de theorie, is het voortdurend ervaren van contact met God en daardoor een verminderde zoektocht. Het christenleven kent een bepaalde zekerheid, de geborgenheid in Christus die voortdurende rust en zekerheid kan geven aan een christen. Deze komt niet terug in de definitie. Het is goed om de definitie uit te breiden met deze door praktijkonderzoek verkregen informatie.

We zouden dan komen tot de volgende definitie van spiritualiteit, die gegrond is op theorie en praktijk:

Spiritualiteit is de persoonlijke, voortdurende zoektocht naar en/of leven in en ervaren van de relatie met de drie-enige God, zoals Hij zich openbaart in de Bijbel en de invloed die deze relatie heeft op het dagelijks leven en handelen.

Op deze manier wordt duidelijk vanuit de definitie dat, er ook de mogelijkheid is van een voortdurend ervaren van de relatie met God, zonder dat er alle momenten van het christenleven sprake hoeft te zijn van een zoektocht.

Onderzoeksvraag 3: Welke specifieke beroepsgerichte spiritualiteit hoort bij deze kerkelijk werker?

Bij de beantwoording van deze vraag zal vooral gebruik worden gemaakt van de uitkomsten van het onderzoek onder de kerkelijk werkers zelf. Omdat dit een nieuw onderzoeksgebied is, kan (bijna) geen vergelijking worden gemaakt met theorie of informatie op andere manieren verkregen.

Over de beroepsgerichte spiritualiteit van de kerkelijk werker vallen een aantal dingen te zeggen. Achtereenvolgens wordt ingegaan op het verschil tussen persoonlijke- en beroepsgerichte spiritualiteit, hoe het contact met God meegenomen wordt in het werk, wanneer in het werk God wordt ervaren, motivatie van contact met God, vasthouden van deze motivatie en wat daarvoor wordt gedaan (als het niet lukt). Tenslotte wordt ingegaan op de tevredenheid van de kerkelijk werker zelf over zijn beroepsgerichte spiritualiteit.

Onderscheid persoonlijke- en beroepsgerichte spiritualiteit

Dhr. B. en D. zien geen onderscheid tussen persoonlijke- en beroepsgerichte spiritualiteit. Dhr. B. doet zijn werk vanuit zijn persoonlijke ervaring met en geloof in God. Dhr. D. ervaart dat het vak zo met zichzelf is verbonden dat het niet los te koppelen is. Hij benadrukt vooral de invloed van beroepsgerichte spiritualiteit op zijn persoonlijke spiritualiteit. Andersom speelt het wat minder.

Dhr. A. en C. zien dat onderscheid wel, hoewel ze beiden aangeven, dat er wel onderlinge invloeden merkbaar zijn. Dhr. A. wil deze twee vooral scheiden, maar dat lukt niet altijd. Hij vindt het fijn als hij vanuit zijn beroepsgerichte spiritualiteit iets kan meenemen in de persoonlijke spiritualiteit. Met dat hij aangeeft dat het lastig te scheiden is, zou de conclusie getrokken kunnen worden dat het onderscheid er toch minder is dan hij aanvankelijk zegt.

Dhr. C. wordt ook persoonlijk gesterkt door de spiritualiteit op zijn werk. Andersom is dat er niet, hoewel God hem wel gaven gaf om zijn werk te doen (net zoals dhr. D. dit aangeeft).

Contact met God meenemen in werk

Dhr. A. neemt dit contact mee door persoonlijk getuigenis te geven van wie God voor hem is en door samen Bijbel te lezen en te bidden.

Dhr. B. doet zijn werk vanuit God. Hij vertegenwoordigt God en doet zijn werk vanuit de wetenschap Gods kind te zijn.

Dhr. C. merkt dat de Heilige Geest hem dingen laat doen en hem leidt.

Dhr. D. probeert zijn werk te linken aan wat God van hem vraagt. Als hij veel contact heeft met God, merken mensen dit en andersom ook.

God ervaren en missen tijdens het werk

Dhr. A. doet dat vooral tijdens gebed bij mensen.

Dhr. B. ervaart God vooral na een goede catecheseles, een goed gesprek of andere zegen op zijn werk die hij waarneemt. Als hij God niet ervaart, weet hij dat God er wel is.

Dhr. C. ervaart God vooral in het contact met anderen.

Dhr. D. ervaart God eigenlijk altijd. Vooral als God zijn ogen opent voor dingen, hem leidt en zijn werk zegent.

God wordt gemist op vergaderingen. Dat is iets wat alle kerkelijk werkers zeggen die met vergaderingen te maken hebben. Twee geven aan dat het komt door de zakelijkheid, de derde zegt dat het komt door het te intensief bezig zijn als voorzitter. Degene die nooit vergaderingen heeft, dhr. A., mist God als hij niet weet wat hij over Hem moet zeggen tegen mensen.

Contact met God als motivatiebron

Bij alle kerkelijk werkers is het contact met God een grote motivatiebron voor hun werk. Drie geven aan dat zij minder functioneren als het contact er niet is. De vierde gaat er niet vanuit dat het contact er altijd moet zijn en mist het niet als het er soms niet is.

Spirituele motivatie vasthouden

In hoofdstuk 2, waar wordt beschreven wie de kerkelijk werker is, wordt vanuit het alumni-onderzoek weergegeven in hoeverre het de kerkelijk werker, die binnen een gereformeerde bondsgemeente werkzaam is, lukt om zijn spirituele motivatie vast te houden (paragraaf 2.1). Daar is te zien dat niemand zegt dat het slecht lukt, 40% aangeeft dat het neutraal is, 50% kiest voor goed en 10% het zelfs heel goed vindt gaan. De doelgroep lijkt in vergelijking met de landelijke cijfers meer moeite te hebben om deze motivatie vast te houden dan de gemiddelde kerkelijk werker. Op grond van deze gegevens kan echter geen conclusie worden getrokken, omdat een groep van 10 personen niet groot genoeg is om een representatief beeld te schetsen. Maar, omdat deze gegevens wel opvallen en interessant zijn voor dit onderzoek, is hierover een vraag gesteld in het interview.

Bij de beantwoording van deze vraag worden zeer uiteenlopende antwoorden gegeven.

Dhr. A. vindt het lastig om voortdurend spiritueel gemotiveerd te zijn, omdat hij de ervaring met God niet zelf in de hand heeft. Dhr. C. geeft een zelfde soort antwoord, namelijk het niet lukt jezelf gemotiveerd te houden, maar dat alleen God dat kan doen. Hij is echter in tegenstelling tot dhr. A. wel voortdurend gemotiveerd.

Dhr. B. is niet bezig met deze vraag, omdat de lijn naar God voortdurend open is.

Dhr. D. zegt dat dit prima lukt. Voor zijn gezin is dit echter moeilijker, omdat hij 's avonds veel weg is.

Er is één persoon bij wie dit niet helemaal lukt, één persoon bij wie het prima lukt, één persoon die zich er niet mee bezig houdt en bij wie de motivatie er wel is en één persoon bij wie de motivatie er ook is, maar die daar zelf niets aan doet. Drie personen zijn voortdurend gemotiveerd en één persoon vindt het moeilijk.

Als we deze gegevens vergelijken met het alumni-onderzoek, dan blijkt het aardig overeen te komen. Daar is ook het merendeel tevreden en een kleinere groep neutraal. Er is echter wel een verschil te zien als het gaat om de relatie tussen het aantal jaren wat men werkt en het kunnen vasthouden van de spirituele motivatie. In hoofdstuk 2 wordt afgevraagd of gezegd kan worden dat hoe langer een kerkelijk werker werkt, hoe minder het hem lukt om spiritueel gemotiveerd te zijn. Uit de interviews blijkt dat dhr. C., die de langste tijd actief is als kerkelijk werker, totaal geen moeite heeft met het spiritueel gemotiveerd blijven.

Degene die er wat aan doen om voortdurende spiritueel gemotiveerd te blijven, doen dat in de vorm van stille tijd/gebed. Eén persoon doet er niets aan.

Op het moment dat het niet lukt om spiritueel gemotiveerd te blijven, gaan alle vier de personen er anders mee om.

Dhr. A. baalt dan en probeert toch goed te spreken van God. Gemeenteleden bidden soms voor hem.

Dhr. B. houdt dan stille tijd. Hij ziet de tijden waarin het wat minder is, niet als afdwalen van God.

Dhr. C. kent dit probleem niet.

Dhr. D. gaat bezinnen of hij op het juiste spoor zit. Hij kan er met niemand over praten.

Het blijkt dat de drie personen die tegen dit probleem aanlopen dit zelf proberen op te lossen. Eén persoon laat soms voor zich bidden door betrokken gemeenteleden.

Tevredenheid over vormgeving beroepsgerichte spiritualiteit in het werk

Dhr. A., B. en D. zouden graag willen dat hun beroepsgerichte spiritualiteit nog wat meer wordt.

Dhr. A. en D. willen graag meer tijd met God door brengen en Dhr. B. wil graag overbrengen op anderen dat het gebed en leven met God niet saai is en meer inhoudt dan voor iedere les/maaltijd een gebed uitspreken.

Dhr. C. is tevreden over de vormgeving van zijn beroepsgerichte spiritualiteit op zijn werk.

Conclusies

- We kunnen vaststellen dat er in ieder geval invloed is van de beroepsgerichte spiritualiteit op de persoonlijke spiritualiteit. Dat komt bij iedereen voor. In zekere zin zijn ze dus niet strikt te scheiden. Wel is er de behoefte bij één kerkelijk werker om ze zo veel mogelijk gescheiden te houden. Dhr. D., die het onderscheid niet ziet, geeft wel aan gevaar te lopen teveel gericht te zijn op beroepsgerichte spiritualiteit en daarmee voorbij te lopen aan zijn persoonlijke verhouding met God. Op grond daarvan zouden we kunnen zeggen, dat een onderscheid toch in geringe mate/op sommige momenten wel wenselijk is. Persoonlijke- en beroepsgerichte spiritualiteit raken elkaar, hoe dan ook. Zij het doordat ze als één worden gezien, zij het dat ze onderling invloed uitoefenen. Teveel raakvlak wordt door twee mensen als onwenselijk ervaren, dus een gezond onderscheid is soms nodig.
- Iedereen neemt het contact met God mee in zijn werk, maar op een heel verschillende manier. Het varieert van getuigenis geven tot God laten werken en van een basishouding tot alles in het werk linken aan God.
- Iedere geïnterviewde ervaart God op het werk, maar ook weer op verschillende manieren. Allen hebben ze ook momenten waarop ze God missen en dat is vooral op vergaderingen.
- Bij alle kerkelijk werkers is het contact met God een grote motivatiebron voor hun werk.
- Drie personen zijn voortdurend spiritueel gemotiveerd en één persoon vindt het moeilijk. Degene die er wat aan doen om voortdurende spiritueel gemotiveerd te blijven, doen dat in de vorm van stille tijd/gebed. Eén persoon doet er niets aan. Op het moment dat het niet lukt om spiritueel gemotiveerd te blijven, gaan drie personen dit proberen zelf op te lossen. Eén daarvan laat soms voor zich bidden door betrokken gemeenteleden. De andere persoon kent dit probleem niet.
- Drie personen willen graag meer groeien in het vormgeven van hun beroepsgerichte spiritualiteit en één persoon is daar tevreden over. Dit kan verband houden met het feit dat degene die tevreden is de deeltijd opleiding heeft gedaan. Hij geeft zelf aan dat hij al wat 'gestabiliseerd' was, gezien de leeftijd waarop hij begon als kerkelijk werker. Daardoor denkt hij een minder grote ontwikkeling doorgemaakt te hebben dan kerkelijk werkers die op jonge leeftijd beginnen.

Welke beroepsgerichte spiritualiteit hoor bij de kerkelijk werker?

De beroepsgerichte spiritualiteit is er één die niet los te koppelen is van de persoonlijke spiritualiteit. Ze hangt er helemaal mee samen of er is invloed van de beroepsgerichte gerichte spiritualiteit op de persoonlijke spiritualiteit.

Het contact met God wat er is, wordt door iedere kerkelijk werker meegenomen in het werk. Dit gebeurt op allerlei manieren. Ook wordt door iedereen ervaren dat God er is op hun werk, hoewel dit bij iedereen op andere momenten is. Er zijn ook momenten waarop het contact met God gemist wordt.

Het contact met God geeft grote motivatie om het werk te kunnen doen. Deze motivatie is echter niet altijd aanwezig. Soms wordt dit gemist en dan is stille tijd een manier om deze motivatie te hervinden. De kerkelijk werker ziet zijn spiritualiteit op het werk graag groeien.

Als laatste kan worden opgemerkt, dat er een verschil te merken is als het gaat om de spiritualiteit van de kerkelijk werkers. In de theorie is al gezegd dat zelfs binnen één gemeente mensen een verschillende geloofsbeleving kunnen hebben. Zo komt het bijvoorbeeld vaak voor dat er mensen binnen een gereformeerde bondsgemeente een evangelisch getinte spiritualiteit hebben. Dit zien we ook terug bij de kerkelijk werkers die zijn geïnterviewd. Zo is het verschil tussen de spiritualiteit van dhr. A. en dhr. B. redelijk groot. Dhr. A. (en ook dhr. D.) worden gekenmerkt door een redelijk bevindelijke, orthodoxe spiritualiteit. Dhr. B. heeft een wat meer evangelische spiritualiteit. De spiritualiteit van dhr. C. ligt daar tussenin.

Onderzoeksvraag 4: Welke specifieke vragen over zijn spiritualiteit komt deze kerkelijk werker tegen in de praktijk van zijn werk?

In hoofdstuk 2 is geconstateerd dat de kerkelijk werker een aantal belemmeringen, problemen of vragen op zijn werk tegenkomt. Het is de vraag of de geïnterviewden dezelfde belemmeringen ervaren/vragen hebben en in hoeverre deze belemmeringen van invloed zijn op de spiritualiteit. Om een antwoord te vinden op bovenstaande vraag zullen de gegevens uit hoofdstuk 2 en het interview vergeleken worden.

Hoofdstuk 2 schetst de volgende belemmeringen/problemen:

- maar 56% van de kerkelijk werkers is tevreden over de secundaire arbeidsvoorwaarden
- de kerkelijk werker moet een roeping hebben, anders houdt hij de druk van het werk niet vol
- de romantiek die hij in de kerk zag, verdwijnt
- de kerkelijk werker wordt gezien als supervrijwilliger en moet altijd bereid zijn toerusting te geven
- slecht personeelsbeleid
- nascholing moet vaak zelf betaald worden en moeilijk studieverlof te krijgen
- spanning tussen spiritualiteit op peil houden en volle agenda
- relatie met werkgever/kerkenraad is op de spiritualiteit van invloed.

In de interviews komen de volgende belemmeringen aan de orde:

- teveel werk moeten doen (2x)
- ontmoedigende gesprekken in pastoraat
- als het in de kerk om bijzaken gaat
- ruzie, frictie en onrust in de gemeente
- teveel zegen zien op het werk
- te weinig (geestelijke) begeleiding door predikant
- slecht contact met kerkenraad (2x) of predikant.

Kerkelijk werkers in de praktijk hebben de volgende vragen/wensen:

- predikant die meer oog heeft voor geestelijk leven van de kerkelijk werker, hier samen over praten/bidden
- meer draagvlak voor vernieuwde visie op gebed in de kerk
- blijvende relatie met God en groei daarin (2x).

Conclusie

Er zijn een aantal overeenkomsten tussen de genoemde belemmeringen in hoofdstuk 2 en die in de praktijk worden genoemd.

Beide geven aan dat als belemmering wordt ervaren: volle agenda, hoge werkdruk, moeilijk tijd vrij te maken voor studie, relatie werkgever/kerkenraad.

In de praktijk worden deze belemmeringen aangevuld met ontmoedigende gesprekken in pastoraat, ruzie/bijzaken, teveel zegen zien, te weinig begeleiding (komt ook uit alumni-onderzoek).

In de praktijk worden de volgende belemmeringen niet ervaren, die wel door de sleutelfiguren werden genoemd: romantiek in kerk verdwijnt, gezien worden als supervrijwilliger, slecht personeelsbeleid.

In hoofdstuk 2, paragraaf 2.2.2 is de vooronderstelling uitgesproken, dat belemmerende factoren ook wel eens een stimulerende factor zouden kunnen zijn om spiritueel actief te worden/blijven. Dit is iets wat in de interviews wordt bevestigd. Gezien wordt dat negatieve/belemmerende omstandigheden regelmatig blijken te leiden tot gebed, alles aan God voorleggen en Hem juist

nodig hebben. Problemen werken niet alleen als belemmering op de spiritualiteit, maar drijven ook uit naar God.

De volgende specifieke vragen over zijn beroepsgerichte spiritualiteit komt de kerkelijk werker tegen in de praktijk van zijn werk:

- hoe kan ik een volle agenda en hoge werkdruk combineren met genoeg tijd voor contact met God?
- hoe kan ik tijd vrij maken voor studie als dat op het werk niet wordt gestimuleerd/geen gelegenheid voor wordt gegeven?
- hoe kan de relatie met de kerkenraad blijvend goed worden gehouden?
- wat kan worden gedaan om ruzie, onrust in de gemeente en discussie over bijzaken niet bepalend te laten zijn voor het contact met God?
- hoe kan worden omgegaan met ontmoedigende gesprekken in het pastoraat? Hoe kan ik op zo'n moment mijn contact met God vasthouden en positief inzetten?
- hoe kan ik nederig blijven als ik veel zegen zie op het werk wat ik doen mag?
- hoe kan ik meer begeleiding krijgen vanuit mijn werk als daar behoefte aan is?

Onderzoeksvraag 5: Hoe kan de kerkelijk werker zelf blijvend werken aan het ontwikkelen van zijn beroepsgerichte spiritualiteit?

De kerkelijk werkers hebben tijdens het interview verteld of zij een ontwikkeling hebben doorgemaakt in hun spiritualiteit gedurende de tijd dat ze werken.

Drie personen vertellen dat zij gegroeid zijn in hun spiritualiteit. Eén persoon vindt het moeilijk dat te verwoorden. Hij zegt dat het wel zou moeten. Hij wijst op het gevaar dat het door de jaren heen juist wat wegzakt. Ook zijn leeftijd speelt mee in het feit dat hij tijdens zijn werk geen sterke ontwikkeling heeft doorgemaakt. Hij begon op latere leeftijd als kerkelijk werker.

De andere drie personen merken dat ze meer afhankelijk van en een nauwere relatie met God hebben gekregen. Dit heeft te maken met de stille tijd die ze hebben en de ervaringen die ze hebben opgedaan als kerkelijk werker. Ook het feit dat ze gegroeid zijn in houding en vaardigheden hebben bijgedragen aan hun ontwikkeling op spiritueel gebied.

Toch geven de geïnterviewden ook aan dat ze nog willen ontwikkelen in hun beroepsgerichte spiritualiteit. Bij de vraag waar de nascholing over zou moeten gaan, geven zij duidelijk aan wat hun vragen zijn. Ook het bijwonen van dergelijke nascholing zou kunnen meewerken aan de ontwikkeling van hun beroepsgerichte spiritualiteit.

Conclusie

De kerkelijk werker kan blijvend werken aan de ontwikkeling van zijn beroepsgerichte spiritualiteit door:

- stille tijd te blijven nemen en deze uit te laten groeien. De meesten willen hier graag meer tijd voor reserveren en verwachten dat het hen zal helpen te groeien
- nascholing te volgen waar hij zijn vragen kan stellen en toegerust kan worden door collega's en docenten
- begeleiding/intervisie/supervisie te krijgen in hun werk of een collega/predikant te hebben waarmee regelmatig kan worden gesproken over de beroepsgerichte spiritualiteit, het persoonlijk geestelijk leven en de vragen die dit oproept en de belemmeringen die worden ervaren.

Onderzoeksvraag 6: Wat is de plaats van de ontwikkeling van de spiritualiteit van studenten in het huidige curriculum?

Deze vraag is niet aan de orde geweest in de interviews. In hoofdstuk 4 wordt ingegaan op de vraag wat er in het huidige curriculum wordt gedaan aan de ontwikkeling van de spiritualiteit van studenten.

Onderzoeksvraag 7: Welk aanbod is er voor oud-studenten qua nascholing rond dit onderwerp?

Deze vraag is niet aan de orde geweest in de interviews. In hoofdstuk 4 wordt ingegaan op de vraag wat het huidige aanbod is voor oud-studenten rondom het onderwerp spiritualiteit.

Onderzoeksvraag 8: Hoe kan de opleiding GPW bijdragen aan het stimuleren en ontwikkelen van de gewenste spirituele beroepshouding, tijdens en na de opleiding?

Onderzoeksvraag 9: Welke veranderingen en/of verbeteringen zijn gewenst binnen de opleiding en in de nascholing met betrekking tot de ontwikkeling van de beroepsgerichte spiritualiteit van de (oud)studenten?

Deze vragen zullen worden beantwoord in hoofdstuk 6. Wel zal hier worden ingegaan op de inbreng vanuit de interviews. Deze informatie bepaalt mede welke aanbevelingen zullen worden gedaan aan de opleiding. Er is in eerdere hoofdstuk nog niets gezegd over hoe oud-studenten aankijken tegen spiritualiteit in de opleiding, dus vergelijkingen hoeven niet te worden gemaakt. Wat de oud-studenten hebben gezegd, is verwerkt in de vorige paragraaf. Hier zal op grond van de informatie uit de vorige paragraaf conclusies worden gemaakt per onderdeel waarnaar gevraagd is.

Invloed opleiding

Supervisie, intervisie, pastoraat en medestudenten worden genoemd als factoren die invloed hebben gehad op de ontwikkeling van de spiritualiteit van de geïnterviewden. Eén persoon geeft aan dat de opleiding geen invloed heeft gehad op de ontwikkeling van zijn spiritualiteit. Een ander die wel de invloed heeft ervaren, geeft aan dat er wel meer aandacht voor mag komen.

Invloed vakken

De vakken die invloed hebben gehad op deze ontwikkeling zijn:

- mentoraat
- pastoraat (2x)
- vakken van Anne Pals
- kerkgeschiedenis, over opwekkingen
- bijbelse vakken
- ethiek
- filosofie
- oecumenica
- supervisie (2x)
- intervisie
- dogmatiek
- theologische vakken
- bezinningsuren.

(Voorbeeld)rol docenten

Twee personen noemen concrete namen van docenten en hoe zij een voorbeeld waren:

- Anne Pals; gaf concrete aanwijzingen
- Ds. Koeman; straalde iets echts/natuurlijks uit en had interesse en belangstelling
- Ds. Van Campen; straalde iets echts/natuurlijks uit en had interesse en belangstelling
- Jan Hoek; stelde zich bij supervisie¹⁴ als gelijke op.

Ds. Koeman, Jan Hoek, Pieter Siebesma, Theo van Campen; deze mensen deden hun werk vanuit een duidelijk persoonlijk geestelijk leven. Dat inspireerde.

Verder wordt aangegeven dat docenten hebben gestimuleerd de Bijbel écht te lezen, zonder vooroordelen.

Door één persoon wordt opgemerkt dat er geen invloed uitging van (sommige) docenten. Als feedbackpunt wordt gezegd dat docenten het gebed een standaard iets vinden.

Als we deze reacties tegen elkaar afwegen, valt het op dat overwegend positief wordt gereageerd. Docenten die werken vanuit een duidelijk persoonlijk geestelijk leven en meelevend en echt zijn, maken een goede indruk en werken inspirerend. De opmerking dat docenten gebed een standaard iets vinden, valt te nuanceren door het geheel van het interview van dhr. B. te overzien. Hij heeft een zeer persoonlijke visie op gebed. Aan deze visie lijkt hij anderen te spiegelen.

Invloed medestudenten

Deze invloed wordt nogal verschillend ervaren. Het loopt uiteen van weinig herkenning vanwege een andere soort spiritualiteit/gebed tot stimulans om zelf ook meer stille tijd te houden en het waarderen van meeleven en gebed voor elkaar.

¹⁴ Het gaat hier om supervisie, zoals deze meer dan 10 jaar geleden werd gegeven; nog niet door supervisors. Er was toen sprake van een soort supervisie-stagebegeleiding.

Bijdrage stage

De bijdrage van de stage op de ontwikkeling van de beroepsgerichte spiritualiteit loopt zeer uiteen. De één ontdekte dat hij dit werk moest gaan doen, een ander werd gestimuleerd door de manier van bidden op de stage, de derde merkte in de praktijk hoe hij Gods hulp nodig had bij dit werk en hoe moeilijk het was met ouderen over geloof te praten en de vierde zag deze bijdrage met name tijdens supervisie wat met de stage samenhang.

Stage kan gezien worden als belangrijke bijdrage aan de ontwikkeling van de beroepsgerichte spiritualiteit van de student. Dit gebeurt bij iedere student op een eigen manier.

Concrete bijdrage opleiding op werk

De momenten waarop wordt gemerkt dat de opleiding heeft bijgedragen aan de ontwikkeling van de beroepsgerichte spiritualiteit, zijn verschillend per persoon. De volgende momenten worden genoemd:

- houding, vaardigheden, Gods kracht vragen voor IEDER bezoek
- nooit
- wordt minder naar gelang opleiding langer geleden is gevolgd
- spiritualiteit hoort bij je rol als professional.

Voldoende handvatten?

Twee personen hebben tijdens de opleiding niet genoeg handvatten gekregen om nu zelfstandig hun spirituele motivatie vast te houden. Twee personen juist wel.

Persoonlijke context

In de theorie, hoofdstuk 3, is gezegd dat de persoonlijke context van grote invloed is op de spiritualiteit. De vraag is of er tijdens de opleiding genoeg aandacht is geweest voor deze invloed. Het valt op dat alle geïnterviewden vinden dat er (genoeg) aandacht is geweest voor de invloed van hun persoonlijke context op hun spiritualiteit. Zowel docenten als reflectieverslagen en supervisie hadden daar aandacht voor.

Spiritualiteit in de opleiding: gemist/teveel

Twee personen geven aan dat de aandacht voor spiritualiteit in de opleiding voldoende was.

Twee personen geven aan dat het meer mag. De één zou meer persoonlijke begeleiding daarin willen en de ander zou willen dat spiritualiteit meer in heel de opleiding verweven zit.

Tips voor de opleiding

De geïnterviewden geven de opleiding de volgende tips:

- docenten moeten zo dicht mogelijk bij de studenten staan
- meer aandacht voor het gedachtegoed van Leanne Payne, het luisterend bidden
- meer tijd en aandacht voor spiritualiteit
- meer aandacht voor hoe je de spiritualiteit hanteert in je professionaliteit
- maak gebruik van de locatie Hydepark.

Thema's voor nascholing

De geïnterviewden willen de volgende thema's graag aan de orde laten komen tijdens nascholing die kan worden georganiseerd vanuit de opleiding:

- bespreekbaar maken van spiritualiteit bij gemeenteleden in een orthodoxe context, specifiek de oudere generatie
- concrete handvatten voor het verdiepen en op peil houden van de eigen spiritualiteit
- vragen rondom het gebed, zoals: wat is het effect van je gebed, wat is bidden naar Gods wil, wanneer wordt het gebed verhoord, enz.
- rol van het gebed in het pastoraat
- hoe hanteer ik spiritualiteit in mijn professionaliteit?
- hoe gebruik ik spiritualiteit in mijn werk en hoe voorkom ik dat ik het misbruik?

Eén persoon oppert zelfs de mogelijkheid om nascholing verplicht te maken.

Reeds gevolgde scholing

De geïnterviewden hebben met betrekking tot de ontwikkeling van hun spiritualiteit geen scholing gevolgd na het behalen van hun diploma. Ze hebben allemaal gestudeerd en cursussen gevolgd, maar niet één opleiding of cursus werd gevolgd met als eerste reden om te groeien in beroepsgerichte spiritualiteit. Bij sommige studies en cursussen was deze invloed er wel. Te denken

valt aan de studies theologie, Post-HBO/geestelijk verzorger, de jongerenwerkersopleiding en de mini DTS.

6. Aanbevelingen voor de opleiding

In dit hoofdstuk wordt antwoord gegeven op de vraagstelling zoals deze geformuleerd is in hoofdstuk 1:

Hoe kan vanuit de opleiding GPW voltijd van de Christelijke Hogeschool Ede initieel (tijdens de opleiding) en post-initieel (na de opleiding) de ontwikkeling van een beroepsgerichte spiritualiteit van de kerkelijk werker worden gestimuleerd?

Eerst zal worden ingegaan hoe de opleiding kan bijdragen aan stimulering van de ontwikkeling van de beroepsgerichte spiritualiteit van de kerkelijk werker. Vervolgens wordt een antwoord gegeven op de vraag hoe dit kan worden gedaan na het behalen van het diploma van kerkelijk werker. Deze twee verschillen wezenlijk van elkaar. Bij de initiële opleiding gaat het om de voorbereiding op de beroepspraktijk en bij de post-initiële opleiding gaat het om het functioneren in de praktijk door de kerkelijk werker. Daarom zullen de aanbevelingen in twee delen worden gegeven.

6.1. Opleiding GPW voltijd

De aanbevelingen die worden gegeven voor de opleiding GPW voltijd, zullen hier worden genoemd, beargumenteerd en uitgewerkt.

1. Persoonlijk begeleider

De eerste aanbeveling die gegeven wordt, is het aanstellen van een persoonlijk begeleider voor iedere student. Deze persoon heeft vier keer per jaar een gesprek met de student over het (geestelijk) welbevinden van de student. Het doel van deze gesprekken is het stimuleren, bespreekbaar maken en in de gaten houden van de ontwikkeling van de spiritualiteit van de student.

Onderbouwing

De reden waarom deze aanbeveling wordt gegeven is:

- uit de interviews is naar voren gekomen dat er meer aandacht en tijd mag komen binnen de opleiding voor de ontwikkeling van de spiritualiteit van de student
- persoonlijke aandacht en persoonlijke begeleiding rond de spiritualiteit van de student wordt door sommigen gemist tijdens de opleiding
- beroepsgerichte spiritualiteit is een grote motivatiebron voor het werken als kerkelijk werker. Wanneer deze spiritualiteit niet goed/gezond functioneert, kunnen er problemen ontstaan op het werk. Om ter voorbereiding op het beroep als kerkelijk werker hierin een preventieve bijdrage te leveren, is het verstandig dat tijdens de opleiding nauwkeurig de ontwikkeling van de spiritualiteit van de student in de gaten wordt gehouden en wordt gecoacht
- enkele geïnterviewden hebben moeite met het voortdurend vasthouden van de spirituele motivatie. Tijdens de opleiding kan door persoonlijke begeleiding hierin worden begeleidt, zodat de student in vier jaar beter leert hoe hij kan omgaan met dit probleem
- enkele geïnterviewden geven aan tijdens de opleiding geen/te weinig concrete handvatten gekregen te hebben om hun spirituele motivatie vast te houden. Dit verschilt nogal per persoon en daar kan door persoonlijke begeleiding vraaggericht op worden ingegaan
- spiritualiteit ziet er bij iedere student anders uit en roept bij iedere student andere vragen op. Daarom past een persoonlijke begeleiding, die zich specifiek kan richten op de vragen, problemen en behoeften van de student
- wanneer de student tijdens de opleiding door de gesprekken met een persoonlijke begeleider al leert open te zijn over zijn spiritualiteit, zal de drempel tijdens het werken lager worden om een begeleider/coach in te schakelen.

Vormgeving

Hierbij zal een beeld geschetst worden op welke manier zo'n persoonlijk begeleider kan worden vormgegeven binnen de opleiding. Een aantal ideeën en tips zullen worden genoemd.

Persoonlijk begeleider	Functieomschrijving
Wie	begeleiding 1 ^e en 2 ^e jaars studenten door 3 ^e en 4 ^e jaars studenten begeleiding 3 ^e en 4 ^e jaars studenten door docenten
Vorm	gesprekken, wandelend
Frequentie	4 x per jaar
Inhoud	(geestelijk) welbevinden/functioneren student
Methode	thema's en vrij

Keuzeverantwoording

Volgens het competentiegerichte leren wordt in het 2^e semester aandacht gegeven aan de persoonlijke geestelijke ontwikkeling van de student. Daarna wordt van de student verwacht dat hij leert om zelf mensen persoonlijke en geestelijke begeleiding te geven. Om aan te sluiten bij deze vormgeving van het competentiegerichte leren en om docenten niet al te zwaar te belasten met een extra taak, lijkt het mij een goed idee om 3^e en 4^e jaars studenten de taak te geven een student uit het 1^e en 2^e jaar te coachen. Een bijkomend voordeel van deze keuze is dat studenten in de opleiding al leren zich te richten op de spiritualiteit van iemand anders. In paragraaf 2.2.2 wordt bijna aan het einde de zorg geuit, dat kerkelijk werkers binnen een gereformeerde bondsgemeente qua spiritualiteit redelijk naar binnen gericht zijn en het moeilijk vinden om zich te richten op mensen met een andere spiritualiteit en/of mensen uit een gemeente met een andere identiteit. Om in de opleiding hier al aandacht aan te besteden is het van belang, dat studenten uit het 3^e en 4^e jaar leren omgaan met spiritualiteit van mensen met een andere achtergrond. Het zou daarom fijn zijn wanneer iedere student iemand gaat begeleiden die een andere kerkelijke achtergrond heeft en/of een redelijk andere spiritualiteit. Zo leren zowel 1^e en 2 jaars als 3^e en 4^e jaars om spiritualiteit te delen met iemand die daar anders in staat.

Omdat 3^e en 4^e jaars studenten zelf ook in een belangrijke fase van de opleiding zitten (het proeven aan de praktijk van het vak) lijkt het mij van belang dat docenten deze groepen onder hun hoede nemen. Dit kan eventueel gecombineerd worden met de taak van SLB'er, zodat studenten niet meerdere aanspreekpunten hebben en docenten ook hun vaste groep studenten hebben die ze begeleiden. De SLB'er zou dan wel de studenten 4 jaar moeten begeleiden bij hun studie. Eventueel kan gekozen worden voor twee keer een SLB'er van 2 jaar, omdat de docent pas de functie van persoonlijk begeleider krijgt in het 3^e en 4^e jaar van de student.

Bij de vorm van begeleiding is gekozen voor gesprekken, omdat er dan echt even veel aandacht is voor de student. Hij kan alles ter sprake brengen wat hij wil en de persoonlijk begeleider kan hier direct op doorvragen, op ingaan en ondersteuning bieden.

Deze gesprekken vinden 4 keer per jaar plaats, zodat er om de 2 tot 3 maanden gerichte aandacht is voor de spiritualiteit van de student. De reden dat gekozen wordt voor 4 keer is omdat er dan met enige regelmaat en redelijk intensief kan worden ingegaan op vragen waar de student tegenaan loopt. Het wordt als het ware warm gehouden. De reden dat het niet meer is, is dat het 'leuk' moet blijven voor de student. Als er teveel gevraagd wordt op dit gebied, is de kans aanwezig dat het tegen gaat staan of een bepaalde verplichting in zich heeft. Om de gesprekken een ontspannen karakter te geven is het verstandig om (een deel van het gesprek) samen te wandelen, zodat er een bepaalde vrijheid in de sfeer van het gesprek wordt geschapen. Op dit moment is er in de media veel aandacht voor het al wandelend gesprekken voeren, vanwege het goede effect wat dit kan hebben op de openheid van de gesprekken¹⁵. Een mooi citaat over de kracht van een wandelend gesprek is: 'Wandelen haalt de haast uit je hoofd. Het maakt open. Er ontstaat ruimte voor wezenlijke vragen. Over de kracht, de spiritualiteit en de reinigende werking van wandelen en pelgrimeren¹⁶.' Een eventueel andere vrije, creatieve gespreksvorm is ook denkbaar.

Om de gesprekken niet al te vrij te laten, is het van belang van een aantal thema's rondom spiritualiteit terug te laten komen in één jaar/in de opleiding. Per student kan worden beoordeeld in hoeverre het nodig is deze thema's te hanteren in de gesprekken.

¹⁵ <http://www.jsn.nl/web/show/id=47496/contentid=1260> (13-12-2008)

¹⁶ <http://www.dezielgaattevoet.nl/2007/12/22/contact> (13-12-2008)

2. Vak: beroepsgerichte spiritualiteit

Beroepsgerichte spiritualiteit is, om het met de woorden van dhr. D. te zeggen, een techniek die je moet leren hanteren als professional. Bij het vak christelijke spiritualiteit wordt ingegaan op de manieren waarop je contact met God kunt hebben. Het werken als kerkelijk werker vraagt echter om een specifieke verdieping rondom de vraag hoe de beroepsgerichte spiritualiteit ingezet kan worden op het werk. Ook roept deze ‘techniek’ verschillende vakgerichte vragen op. Omdat deze beroepsvaardigheid door iedere kerkelijk werker beoefend wordt, is het van belang de studenten hierop voor te bereiden door deze vragen te behandelen. De vragen zijn praktijkgerelateerd en daarom is het verstandig dit vak te doceren tijdens de stage. Dat is de tijd waarin de kerkelijk werker in wording aanloopt tegen vragen die de praktijk van het beroep hem opleveren (zie woord vooraf).

De reden dat dit niet in supervisie meegenomen moet worden is het feit dat het hier gaat om bepaalde competenties die moeten worden aangeleerd wil hier professioneel mee kunnen worden omgegaan. Hiervoor lijkt een vak meer geschikt dan supervisie, omdat supervisie een veel breder terrein bedraagt dan spiritualiteit. Wanneer dit in een vak bij elkaar gebracht wordt, kan er dieper op worden ingegaan.

De vragen waarop bij dit vak kan worden ingegaan zijn:

- hoe houd ik als kerkelijk werker mijn spirituele motivatie op peil en/of hoe laat ik dit doen?
- hoe kan worden omgegaan met tijden waarin het contact met God op een laag pitje staat of als lauw wordt ervaren?
- wel of geen onderscheid persoonlijke- en beroepsgerichte spiritualiteit.
- hoe ga ik om met mensen die naar de kerk gaan en toch niet kunnen/willen praten over hun geestelijk leven?
- hoe ga ik om met de ervaring van het missen van God tijdens vergaderingen?
- hoe maak ik voldoende tijd vrij voor stille tijd als mijn agenda erg vol is?

Deze en ook andere praktijkvragen kunnen aan bod komen tijdens het vak ‘beroepsgerichte spiritualiteit’. Het is tevens mogelijk om studenten zelf hun vragen te laten formuleren tijdens colleges, zodat er gericht kan worden ingegaan op vragen vanuit de beroepspraktijk. De colleges kunnen variabel worden vormgegeven. Te denken valt aan een combinatie van hoorcollege, groepsgesprekken, intervisie, enz. Als opdracht kan aan de student worden opgedragen een verslag te maken, waarin hij persoonlijk ingaat op de vragen/onderwerpen die tijdens de colleges worden besproken.

Als afsluiting van dit vak is het mogelijk om, aan het einde van de stage, een weekend te organiseren, waarmee dit vak wordt afgesloten. De voordelen van een weekend worden beschreven in de volgende paragraaf. Ook het vormgeven van zo’n weekend kan hetzelfde worden gedaan als binnen de nascholing. Voordeel daarvan is dat studenten alvast de sfeer proeven van zo’n weekend en daardoor hopelijk gemotiveerd worden om in de toekomst, na de opleiding, deze weekenden te blijven bezoeken. Om hen de sfeer te laten proeven is het een idee zo’n weekend niet te organiseren voor alleen studenten, maar te combineren met de bestaande weekenden die met betrekking tot de nascholing zijn georganiseerd. Zo komen aankomend kerkelijk werkers al in aanraking met huidige kerkelijk werkers en kunnen zij van elkaar leren. De drempel wordt daarmee voor studenten verlaagd om later deze weekenden ook te bezoeken.

6.2. Nascholing voor kerkelijk werkers

In hoofdstuk 4 is beschreven dat er op dit moment geen nascholing is over de beroepsgerichte spiritualiteit van de kerkelijk werker. Wanneer er aanbevelingen worden gedaan, zal daarom als eerste worden geadviseerd om nascholing rondom dit onderwerp te organiseren.

Nascholing organiseren

De kerkelijk werkers uit de praktijk geven aan, dat zij aanlopen tegen bepaalde vragen als het gaat over hun beroepsgerichte spiritualiteit. Deze vragen staan in paragraaf 5.2, aan het einde van onderzoeksvraag 4 al beschreven. De rol die volgens hen de CHE hierin kan spelen, is het organiseren van terugkommomenten waar op deze vragen wordt ingegaan en waar de gelegenheid is om met andere kerkelijk werkers te praten.

De bijdrage die deze nascholing kan leveren is:

- het geven van nieuwe impulsen richting de beroepsgerichte spiritualiteit van de kerkelijk werkers, door middel van een bezinnend moment

- gelegenheid bieden aan kerkelijk werkers de vragen te stellen waar zij in de praktijk van het werk tegenaan lopen en daar niet kunnen stellen
- het delen van ervaringen over de beroepsgerichte spiritualiteit met collega kerkelijk werkers;
- kerkelijk werkers blijvend stimuleren bewust bezig te zijn met hun beroepsgerichte spiritualiteit en de rol die deze heeft op hun werk
- het opfrissen van vakkennis die meegegeven is tijdens de opleiding. Dit kan eventueel gekoppeld worden aan het vak ‘beroepsgerichte spiritualiteit’.

Ideeën

Om niet alleen het advies te geven nascholing te organiseren, maar ook wat concrete handvatten te geven om dit te organiseren, worden hierbij wat ideeën genoemd die een beeld geven van hoe de nascholing eruit kan zien.

Nascholing	Vormgeving
Wie	oud-studenten CHE die nu werkzaam zijn als kerkelijk werker
Vorm	weekend op een rustig oord, bijv. Hydepark (inclusief echtgenoten?)
Frequentie	één keer per jaar (verplicht?)
Inhoud	bezinning, vraaggerichte toerusting en ervaringen delen
Methode	vrij, variabel en creatief

Keuzeverantwoording

Dit idee is ontstaan door positieve ervaringen met het verblijven op een rustig oord met een groep studenten. Het blijkt dat daar een dusdanige sfeer wordt geschept, dat er ruimte is om allerlei persoonlijke dingen met elkaar te bespreken. Binnen de opleiding GPW voltijd wordt daar nu ook al mee gewerkt, door tijdens themaweken soms een aantal dagen te verblijven op een oord. Dhr. D. geeft aan dat Hydepark een bijzonder rustig oord is, waar ‘met zachte hand wordt gedwongen na te denken over je verhouding met God’. Dat klinkt alsof deze locatie precies past bij het thema spiritualiteit. Een bijkomend voordeel van zo’n oord is dat je er met grote groepen een wat langere tijd kunt verblijven. Op de CHE wordt dit lastig.

De reden dat wordt gekozen voor een weekend (bijvoorbeeld vrijdagavond tot zaterdagmiddag) is dat de kerkelijk werker er eens even helemaal uit is. Hij neemt flink wat uren afstand van zijn werk en krijgt echt de gelegenheid om tot bezinning en tot zichzelf te komen. Daarom zou het bijvoorbeeld goed zijn in zo’n weekend tijd in te ruimen voor persoonlijke stille tijd. Dat is tijdens het werk soms lastig en in zo’n weekend kan dan direct worden ‘bijgetankt’.

Een dergelijk weekend brengt wat consequenties met zich mee waardoor het goed is dat het maar één keer per jaar wordt gevolgd door een kerkelijk werker. Denk bijvoorbeeld aan de tijd die hij beschikbaar moet maken en er zal ook een financiële bijdrage nodig zijn.

Eén persoon gaf de optie dat zo’n nascholing verplicht te maken is. Dit is een lastige afweging, omdat het de vraag is of iedere kerkelijk werker om zo’n weekend verleggen zit. En in hoeverre kan van een afgestudeerd persoon verlangd worden nog ‘terug’ naar school te komen?

Deze mogelijkheid wordt toch genoemd, omdat het ook zeer goede kanten in zich heeft. Hierbij is te denken aan de stimulans van het op peil houden van de professionele beroepsgerichte spiritualiteit, de ontmoeting van collega’s, het tot bezinning komen, de gezamenlijke bezinning, het gelegenheid krijgen om vragen te stellen, het even weg zijn uit de werksituatie, enz. Genoeg redenen om dringend te adviseren deze weekenden te bezoeken.

De inhoud van deze weekenden kan gevuld worden met verschillende momenten, zoals een bezinningsmoment, de gelegenheid geven om persoonlijke stille tijd te houden, frontale toerusting, vraaggerichte gesprekken, intervisiemomenten, enz. Ook gezelligheid en ontmoeting kunnen een prima plaats krijgen op zo’n weekend, inclusief echtgenoten.

Waarom worden de echtgenoten erbij betrokken? Omdat tijdens de interviews naar voren kwam, dat het voor echtgenoten iets van een offer in zich kan hebben als de ander kerkelijk werk doet. Zo’n weekend biedt een prima gelegenheid om ook deze ervaring met elkaar te delen. Bovendien gaat de kerkelijk werker op dat moment niet wéér alleen op pad op een gezinsmoment (weekend), maar betreft hij zijn echtgenoot erbij.

Slot

Bovenstaande ideeën vormen de afronding van de behandeling van het onderwerp beroepsgerichte spiritualiteit van de kerkelijk werker. In dit projectwerkstuk is een hele ontwikkeling te volgen. Het begin geeft een bijna totaal blanco positie weer ten opzichte van de beroepsgerichte spiritualiteit van de kerkelijk werker. De laatste pagina geeft blijk van aanbevelingen, die gegrond zijn op langdurige studie en bezinning op allerlei vragen rondom deze beroepsgerichte spiritualiteit. Een hele ontwikkeling kunt u meemaken wanneer u dit werkstuk doorleest.

Ik hoop dat u na het lezen van dit project net zo enthousiast bent geworden over dit onderwerp en net zo goed het belang inziet van voorgestelde ontwikkelingen binnen en na de opleiding als de schrijver. Waarom hoop ik dat? Omdat ik dit geheel probeer te plaatsen in het geheel van Gods Koninkrijk en Zijn gemeente hier op aarde. Vanuit dat belang, de opbouw van de gemeente tot Gods eer, heb ik dit werk gedaan. Ik hoop dan ook dat de uitkomsten van dit onderzoek mogen bijdragen aan de toerusting, opbouw en professionaliteit van de kerkelijk werker, zodat deze des te beter God kan dienen in zijn werk.

Dankwoord

Aan het einde van dit projectwerkstuk wil ik, na alles wat gezegd is over de beroepsgerichte spiritualiteit van de kerkelijk werker nog iets zeggen over mijn studiegerichte spiritualiteit. Er was namelijk iets nodig om dit hele project te kunnen doen en te komen tot een afronding. Er was spirit nodig om dit brede en ingewikkelde onderwerp te bestuderen en te onderzoeken. Soms waren er momenten dat ik even niet wist hoe ik verder moest of dat ik na ontvangen feedback opnieuw mijn 'draai' moest vinden. Ook mijn energie liet het niet altijd toe om hard door te werken. Soms wilde ik wel, maar ging het niet. Wat/wie heeft er voor gezorgd dat ik uiteindelijk toch bij dit dankwoord ben aangekomen?

In de eerste plaats denk ik aan de Heere God, die mij het verstand, de wijsheid, interesse in het onderwerp en het doorzettingsvermogen heeft gegeven om dit te kunnen doen. Op momenten dat ik veel kon doen voor dit project was ik dankbaar voor het feit dat Hij mij kracht en enthousiasme gaf. Op momenten dat de moed me in de schoenen was gezonken, tilde Hij mij toch weer op en bracht in mijn gedachten, dat ik deze opleiding niet voor niets was gestart. Hem komt de meeste eer toe!

In de tweede plaats denk ik aan de begeleiding vanuit school.

Jan heeft mij vanuit lectoraat begeleid. De keren dat we samen keken naar hoe ik het beste verder kon gaan, waren we na 20 minuten klaar. Dat verbaasde mij als ik daarna bedacht in hoe korte tijd ik ontzettend veel goede richtingwijzers van hem kreeg.

Teus heeft gezien de inhoud een enorme hoeveelheid opbouwende feedback gegeven. Door hem is de kwaliteit van het project goed onder de aandacht gehouden tijdens het hele proces. Ook was het fijn dat hij af en toe zomaar mailde met de vraag hoe het ervoor stond met afstuderen.

In de derde plaats gaat mijn dank uit naar de vele mensen aan wie ik informatie heb gevraagd, van wie ik boeken mocht lenen, bij wie ik op gesprek mocht komen, die mij via de email informatie stuurden, de kerkelijk werkers die zich beschikbaar stelde voor de interviews en de drukker van het eindproduct.

In de laatste plaats denk ik aan mijn thuisfront.

Jan Willem, mijn vriend en later mijn man, die veel geduld heeft opgebracht en op wie ik af en toe kon afreageren. Ook hielp hij mij bij plannen en overzicht houden als ik voor mijn gevoel vast liep. Soms keek hij over mijn schouder mee en liet hij mij vanuit andere invalshoeken naar mijn werk kijken. Ook heeft hij gezorgd dat ik door kon werken op momenten dat dat nodig was, door veel voor mij te doen.

Mijn vader en moeder wil ik bedanken voor de aanmoedigingen, vooral toen ik nog thuis woonde. Tevens heeft mijn moeder het hele projectwerkstuk gelezen voor taalcorrectie.

Richard, mijn broer wil ik bedanken voor het stoeien met de automatische inhoudsopgave.

Als laatste bedank ik Jan Paul, mijn broer, voor de inzet van zijn grafische kwaliteiten.

Bibliografie

- Aalders, C. (1969). *Spiritualiteit. Geestelijk leven, vroeger en nu.* 's Gravenhage: Boekencentrum
- Baarda, D.B. & Goede, M.P.M. de & Teunissen, J. (2000). *Basisboek Kwalitatief onderzoek.* Praktische handleiding voor het opzetten en uitvoeren van kwalitatief onderzoek. Groningen: Stenfert Kroese
- Brouwer, R. (1995). *Pastor tussen macht en onmacht. Een studie naar de professionalisering van het hervormde predikantschap.* Zoetermeer.
- Faber, H. (1987). *Boven de boomgrens. Op weg naar een hedendaagse spiritualiteit.* Baarn: Ten Have
- Faber, J. (1994). *De spiritualiteit van de theoloog. Een protestants pleidooi.* Kampen: Kok
- Graafland, C. (1990). *Gereformeerden op zoek naar God. Godsverduistering in het licht van de gereformeerde spiritualiteit.* Kampen: De Groot Goudriaan
- Groeschel, Benedict J. (1983). *Spiritual passages. The psychology of spiritual development. For those who seek.* New York: Crossroad
- Hoek, J. (15 mei 2008). *Reactie van J. Hoek op het onderzoek van Bram de Muynck.*
- Lagemaat, drs. T. van de (21 mei 2008). *De hbo-theoloog in beeld. Landelijk onderzoek naar de arbeidsmarkt van godsdienst pastoraal werkers - de onderzoeksversie.* Christelijke Hogeschool Ede: Lectoraat Gemeenteopbouw
- Langeveld, A.P. van (2005) *Dominee worden? Een pastoraal-psychologisch onderzoek naar mogelijkheden voor een doelgerichte screening van kandidaten voor de predikantsopleiding aan de Theologische Universiteit te Apeldoorn.* Utrecht: Katholieke Universiteit
- McGrath, Alister (2002). *Christelijke spiritualiteit.* Kampen: Kok
- Meulen, Henk van der (2007) *Ethiek van het pastoraat. Over de deugdelijke pastor.* In: Praktische Theologie. Nederlands tijdschrift voor pastorale wetenschappen, nummer 4. Zwolle: Waanders
- Migchelbrink, Ferdie (2003). *Praktijkgericht onderzoek in zorg en welzijn.* Amsterdam: Uitgeverij SWP
- Muynck, Bram de (2008). *Een goddelijk beroep. Spiritualiteit in de beroepspraktijk van leraren in het orthodox-protestantse basisonderwijs.* Heerenveen: Groen.
- Paas, Stefan (16-11-2007). *De kerkelijk werker als professional.* Lezing op de studiemiddag Vereniging van Kerkelijk Werkers.
- Plas, José van der & Talstra, Harmen & Visser, Johan (red.) (2005). *Dagelijks leven met God. Een lees- en werkboek over christelijke spiritualiteit.* Zoetermeer: Boekencentrum
- Post, Henk A. (2006). *De kerkelijk werker en het ambt.* Kampen: Kok
- Reuver, A. de (2002). *Verborgene omgang. Sporen van spiritualiteit in Middeleeuwen en Nadere Reformatie.* Zoetermeer: Boekencentrum
- Runia, K. (1992). *Notities over spiritualiteit.* Kok: Kampen
- Spijker, W. van 't & Balke, W. & Exalto, K. & Driel, L. van (red.) (1993). *Spiritualiteit.* Kampen: De Groot Goudriaan
- Tillo, Gérard P.P. van (1994). *Onthullingen. Spiritualiteit sociologisch benaderd.* Tilburg: Edmund Husserl-Stichting/uitgeverij H. Gianotten
- Weijnen, A.A. (1996). *Prisma Nederlands. Prisma woordenboek.* Utrecht: Het Spectrum
- Wessel Ganzevoort, J. (2003). *Spiritualiteit en leiderschap. Een verkenning van de betekenis van spiritualiteit voor leiderschap in organisaties.* Nijmegen: Valkhof Pers & Titus Brandsma Instituut
- Zuidberg, Gerard (1997). *De god van de pastor. Onderzoek naar de spiritualiteit van pastores.* Utrecht: De Pelmolten
- Zuidberg, Gerard & Milder, Marieke (2004). *Opmerkzaam en daadkrachtig. Pastoraal en spiritueel leiderschap.* Kampen: Kok
- Gebruikte informatie m.b.t. het curriculum (gekregen van R. Doornenbal 14 mei 2008)*
 (september 2006) *Competentieprofiel. Competenties, gedragsindicatoren en kerntaken voor de opleiding GPW.*
- Heijden, Sabine van der & Swetselaar, Roel van & Berg, Elly, Berg van de & Blok, Agnes (februari 2008). *Studie Loopbaan Ontwikkelingsplan, versie 1.1.* Academie voor theologie 2007/2008
- Heijden, Sabine van der (10 januari 2006) *SLB informatie voor de semester en minorteams.*

Internet

www.vandale.nl (23 april 2008)
www.mijnwoordenboek.nl (23 april 2008)
www.encyclo.nl/zoek.php (23 april 2008)
<http://nl.wikipedia.org/wiki/Spiritualiteit> (23 april 2008)
<http://spiritualiteit.startpagina.nl/> (23 april 2008)
<http://www.ijsberg.com/index2.html> (15 mei 2008)
www.che.nl/theologie/lectoraat/gemeenteopbouw (27 mei 2008)
http://www.pkn.nl/5/site/uploadedDocs/Kerkorde_en_OrdinatiesBC.pdf (27 mei 2008): kerkorde en ordinaties PKN 2004
<http://www.pkn.nl/site/uploadedDocs/GR.pdf> (27 mei 2008): generale regelingen, behorend bij de kerkorde PKN 2004
<http://www.avsnl.nl/congres2008/Documents/Plenaire%20sessie%204.pdf> (29 mei 2007)
<http://www.jsn.nl/web/show/id=47496/contentid=1260> (13-12-2008)
<http://www.dezielgaattevoet.nl/2007/12/22/contact> (13-12-2008)

Bijlagen

Verdeling competenties

Semester/minor	Praktijkfocus & kerntaken	Focuscompetenties
semester 1	Oriëntatie op het beroep en aangaan en onderhouden functionele relaties: Functionele relaties aangaan en onderhouden	niveau 1: - Persoonlijke competentie - Communicatie
semester 2	Zichzelf geestelijk voeden, overdragen van geloofsinhoud: Vormgeven van onderwijssituaties (met jongeren) in de gemeente	niveau 1: - Educatieve competentie - Hermeneutische competentie
semester 3	Geestelijk leiden en begeleiden aan in het bijzonder bijeenkomsten: - Het pastoraal begeleiden van mensen - Voorgaan in een dienst/viering of bijeenkomst	niveau 1: - Pastorale competentie - Liturgische competentie
semester 4	Visie en beleid; leiding geven taakgroepen, toerusten en begeleiden kader: - Het communiceren van het christelijke geloof aan mensen buiten de christelijke geloofsgemeenschap - Het in solidariteit omzien naar de medemens in nood, zowel binnen als buiten de geloofsgemeenschap, door het verstrekken van hulp - Toerusten (trainen) van kader (zowel vrijwilligers als professionals) voor hun taak - Coachen van kader in het uitvoeren van hun taak - Komen tot een visie en beleidsplan en leiding geven aan het implementatieproces - Leiding geven aan taakgroepen	niveau 1: - Leiderschap - Agogische competentie - Missionnaire - Diaconale competentie
semester 5-6 & 7-8		niveau 2: - Persoonlijke competentie 3 competenties verplicht afhankelijk van de gekozen minor 2 competenties naar keuze
minor Voorganger		niveau 3: - Hermeneutische competentie - Leiderschap - Liturgische competentie
minor Pastoraal werk		niveau 3: Pastorale competentie

		▪ Hermeneutische competentie ▪ Agogische competentie
minor Leren in de gemeente		niveau 3: ▪ Educatieve competentie ▪ Agogische competentie ▪ Communicatie
minor Jeugdwerk		niveau 3: ▪ Leiderschap ▪ Educatieve competentie ▪ Agogische competentie
minor Missionair- diaconaal werk		niveau 3: ▪ Missionaire - Diaconale competentie ▪ Hermeneutische competentie ▪ Leiderschap
minor Pre-master		niveau 3: ▪ Hermeneutische competentie ▪ Communicatie ▪ Educatieve competentie

Vragenlijst voor de kerkelijk werker

Beste oud-GPW-er en kerkelijk werker,

Fijn dat je wilt meewerken aan het onderzoek wat ik op dit moment houd in het kader van mijn afstudeerproject. Ik doe dit project in opdracht van en samenwerking met het 'lectoraat gemeenteopbouw' van de opleiding.

Om enig inzicht te krijgen in het doel van mijn onderzoek, geef ik hierbij de vraagstelling weer. Daarna zal ik de definitie van spiritualiteit weergeven, zoals ik deze heb geformuleerd in het theoretisch gedeelte. Tot slot de vragen die ik ga stellen tijdens het interview. Het interview is halfgestructureerd van opzet, dus er is ruimte voor verdiepende en verhelderingsvragen en opmerkingen. Het onderwerp is een persoonlijk onderwerp. Daarom zal met de verkregen informatie vertrouwelijk worden omgegaan en de gegevens blijven anoniem.

Ik hoop op een goed gesprek! Alvast hartelijk dank voor je medewerking,

Lisette Verweij-Lagendijk

Vraagstelling onderzoek:

Hoe kan vanuit de opleiding GPW voltijd van de Christelijke Hogeschool Ede initieel (tijdens de opleiding) en post-initieel (na de opleiding) de ontwikkeling van een beroepsgerichte spiritualiteit van de kerkelijk werker die werkzaam is binnen een gereformeerde bondsgemeente worden gestimuleerd?

Definitie spiritualiteit:

Spiritualiteit is de persoonlijke, voortdurende zoektocht naar leven in- en het ervaren van de relatie met de drie-enige God, zoals Hij zich openbaart in de Bijbel en de invloed die deze relatie heeft op het dagelijks leven en handelen.

Vragen voor het interview

Persoonlijk

1. Naam
2. Leeftijd
3. Wanneer afgestudeerd?
4. Hoelang werkzaam als kerkelijk werker? (indien parttime baan, wat doe je ernaast?)
5. Typering gemeente waarin je werkt?
6. Wat voor werk doe je precies/takenpakket?

Spiritualiteit

7. Kun je iets vertellen over je spiritualiteit in het algemeen, je contact met God en hoe je dat vormgeeft en ervaart?

Beroepsgerichte spiritualiteit

8. Is er volgens jou onderscheid te maken tussen persoonlijke spiritualiteit en beroepsgerichte spiritualiteit? Zo ja, hoe?
9. Hoe neem je dit contact mee in je werk? Wat is de invloed van je relatie met God op je werk?
10. Waar/wanneer in je werk ervaar je God/ de relatie met Hem? Wanneer mis je dat?
11. Merk je dat je een bepaalde ontwikkeling hebt doorgemaakt in je spiritualiteit gedurende de tijd dat je werkt?

Stimulerende en belemmerende factoren

12. Welke factoren op je werk werken stimulerend op je beroepsgerichte spiritualiteit en welke belemmerend?
13. Welke rol spelen de arbeidsomstandigheden daarin? (vrije dagen, loon, begeleiding, relatie werkgever/collega's/ kerkenraad)

Spirituele motivatie

14. In hoeverre geeft het contact met God je motivatie voor je beroep?
15. In hoeverre lukt het je om deze spirituele motivatie voortdurend vast te houden?
16. Wat doe je daarvoor?
17. Wat doe je als het niet lukt?

Tevredenheid en leerwensen

18. In hoeverre ben je tevreden over de mate waarin je je beroepsgerichte spiritualiteit kunt vormgeven in je werk?
19. Welke wensen/vragen heb je op dit gebied?

Spiritualiteit in de opleiding

20. Op welke manier heeft de opleiding invloed gehad op de ontwikkeling van je beroepsgerichte spiritualiteit?
21. Bij welke vakken heb je deze invloed in het bijzonder ervaren en hoe?
22. Welke (voorbeeld)rol speelden docenten daar in en op welke manier?
23. Welke invloed hebben de medestudenten daarop gehad?
24. Hoe heeft je stage bijgedragen aan de ontwikkeling van je beroepsgerichte spiritualiteit?
25. Als je kijkt naar je dagelijks leven/het functioneren op je werk, op welke momenten/gebieden merk je dat de school heeft bijgedragen aan de ontwikkeling van je beroepsgerichte spiritualiteit?
26. Heb je tijdens de opleiding voldoende handvatten gekregen om nu zelfstandig je spirituele motivatie vast te kunnen houden?
27. Je persoonlijke context (opvoeding, persoonlijkheid, karakter, verleden) bepaalt voor een aanzienlijk deel hoe je spiritualiteit eruit ziet. Was er in de opleiding voldoende aandacht voor deze context en de invloed die deze heeft op je spiritualiteit?
28. Wat heb je gemist/wat was teveel als het gaat om de bijdrage van de opleiding m.b.t. de ontwikkeling van je beroepsgerichte spiritualiteit?
29. Heb je tips voor de opleiding?

Nascholing

30. Nascholing op dit gebied is een optie. Waarover zou dat moeten gaan? Welke rol kan de CHE hierin spelen?
31. Kun je iets vertellen over scholing die je hebt gevolgd na het behalen van je diploma en de relatie die deze heeft met jouw spiritualiteit?

Interviewvragen verdeeld over bijbehorende onderzoeksvragen

Sommige onderzoeksvragen komen deels of niet aan de orde in het interview. Zo komen vraag 6, 7 en 9 niet aan de orde in het interview en vraag 1,2 en 8 maar voor een gedeelte. Vraag 1 en 2 zijn al in theorie beantwoord in respectievelijk hoofdstuk 2 en 3. In deze bijlage wordt alleen in gegaan op de informatie die is verkregen door middel van de interviews. De theorie vanuit de literatuurstudie en de informatie die verkregen is door het interviewen van sleutelfiguren wordt vergeleken met de door de interviews verkregen informatie in paragraaf 5.2. In deze bijlage staan de uitkomsten van de interviews die worden gerelateerd aan de onderzoeksvragen.

Eerst wordt in schema weergegeven bij welke onderzoeksvraag van de vraagstelling de vragen van het interview zijn onder te verdelen. Sommige vragen geven antwoord op meerdere onderzoeksvragen en andere vragen zijn juist lastig in te delen bij een onderzoeksvraag. Toch wordt er in categorieën gewerkt, zodat de uitwerking van het onderzoek overzichtelijk blijft.

Onderzoeks-vraag...	...wordt (deels) beantwoord door/heeft te maken met de volgende vragen uit het interview:
1	1 - 2 - 3 - 4 - 5 - 6
2	7
3	8 - 9 - 10 - 14 - 15 - 16 - 17 - 18
4	12 - 13 - 18 - 19
5	11
6	
7	
8	20 - 21 - 22 - 23 - 24 - 25 - 26 - 27 - 28 - 29 - 30 - 31
9	20 - 21 - 22 - 23 - 24 - 25 - 26 - 27 - 28 - 29 - 30 - 31

Onderzoeksvraag 1: Wie/wat is de kerkelijk werker? Wat zijn zijn taken? Hoe ziet zijn agenda eruit?

1. Naam

Omdat ik beloofd heb aan de geïnterviewden dat ik hun gegevens anoniem houd, vermeld ik hier geen namen. De plaatsnamen van de kerkelijke gemeente waar zij werkzaam zijn, worden ook weg gelaten, zodat niet te achterhalen is om welke kerkelijk werkers het gaat.

2. Leeftijd

De leeftijd van de geïnterviewden ligt bij drie personen rond de 30 jaar en één persoon is zo'n 15 jaar ouder.

3. Wanneer afgestudeerd?

Alle geïnterviewden zijn afgestudeerd tussen 1997 en 2005. Degene die is afgestudeerd in 1997 deed de deeltijdopleiding, de andere personen deden de voltijdopleiding. Deze drie personen zijn afgestudeerd tussen 2003 en 2005.

4. Hoelang werkzaam als kerkelijk werker? (indien parttime baan, wat doe je ernaast?)

De geïnterviewden werken als kerkelijk werker sinds september 2003, september 2007, 1996 en 2002.

Twee van de geïnterviewden studeren theologie naast hun baan.

Eén persoon werkt voltijd in een gemeente.

Eén persoon doet daarnaast nog ander werk; jongerenwerker voor twee burgerlijke gemeenten.

Drie geïnterviewden werken in één kerkelijke gemeente, één persoon werkt in 2 gemeenten.

5. Typering van de gemeente waarin je werkt?

Alle personen werken in een gereformeerde bondsgemeente. Het type bondsgemeente varieert van een stevige bondsgemeente tot een gemeente die is samen gegaan met een confessionele gemeente.

6. Wat voor werk doe je precies?

Eén persoon doet alleen catechese en pastoraat.

Een ander doet alleen jongerenwerk en in overige tijd nog wat toerustingswerk.

De derde doet alles wat een predikant ook doet, behalve preken.

De laatste doet ook vooral jongerenwerk en in overige tijd nog wat crisis- en ouderenpastoraat. Iedere geïnterviewde geeft catechese en de hoofdtaken zijn op te delen in jongerenwerk en pastoraat.

Onderzoeksvraag 2: Wat is spiritualiteit?

7. Kun je iets vertellen over je spiritualiteit in het algemeen, je contact met God en hoe je dat vormgeeft en ervaart?

Dhr. A.¹⁷ vertelt dat hij in zijn geestelijk leven de drie Personen van God herkent. God die hij sinds kort Vader noemt, Jezus die zijn zonden vergeeft en de Heilige Geest die gaat over de vervulling. Hij heeft contact met God door stille tijd; gebed, Bijbel lezen, kerkdiensten en meditatieve boeken lezen. Het contact met God roept emoties bij hem op, maar niet altijd. Dat vindt hij moeilijk. De manieren waarop hij ervaart dat God tot hem spreekt, zijn vooral door een Bijbeltekst (die hem soms ook zomaar te binnen schiet) of door de psalmen.

Voor dhr. B. geldt als belangrijkste dat het contact met God altijd mogelijk is, door het werk van Jezus. De weg is altijd vrij en dat is zijn basis. Iedere morgen neemt hij stille tijd en gebruikt daarbij een gebedsmap. Hij leest een stukje (soms willekeurig, soms een structuur) en bespreekt dan met God wat hij leest en wat dat voor hem betekent. Ook heeft hij in zijn gebed soms stille momenten om naar Gods stem te luisteren. Dit heeft hij geleerd bij Taizé en door het lezen van het boek *Luisterend bidden*, door Leanne Payne. Ook dingen die hem overdag bezig houden neemt hij mee in zijn gebed.

Dhr. C. ziet zijn spiritualiteit vooral verweven met zijn werk. Hij doet bijna nooit persoonlijke Bijbelstudie of gebed. In zijn werk wordt hij geïnspireerd door het feit dat hij soms bij mensen op bezoek komt, terwijl hij dat niet van tevoren had gepland. Wanneer hij dan bij deze mensen 'als geroepen' komt, ervaart hij dat als een stukje spiritualiteit. Ook wanneer hij de Bijbel opent of een gebed uitsprekt wat de ander raakt, ziet hij het als spiritualiteit. De Heilige Geest brengt hem dus op de juiste plaatsen en geeft Bijbelgedeelten aan die toepasselijk zijn. Op zulke momenten ervaart hij het contact met God in het bijzonder.

Dhr. D. ziet spiritualiteit bij zichzelf als omgang met God en gebed. Hij staat iedere morgen om 6 uur op en doet dan een half uur stille tijd; Bijbel lezen, gebed en meditatie. Ook betreft hij zijn vrouw hier gedeeltelijk bij. Hij beleeft zijn contact met God als iets wat op en neer gaat. Het is niet altijd stabiel. Bovendien is het gevaar aanwezig, dat hij rent en vliegt in zijn werk en de bezinning op zijn werk makkelijk overslaat. Het in gebed brengen van zijn werk, daar mankeert het nog wel eens aan.

Onderzoeksvraag 3: Welke specifieke beroepsgerichte spiritualiteit hoort bij deze kerkelijk werker?

8. Is er volgens jou onderscheid te maken tussen persoonlijke spiritualiteit en beroepsgerichte spiritualiteit? Zo ja, hoe?

Dhr. A. ziet dat onderscheid zeker, hoewel hij dat soms lastig vindt. Hij wil graag persoonlijke stille tijd en stille tijd gericht op zijn werk scheiden, maar dat lukt niet altijd. Aan de andere kant vindt hij het ook mooi als hij in zijn werk iets van zijn persoonlijke leven met God kan meenemen.

Dhr. B. zegt dat het onderscheid er niet is. Hij doet zijn werk vanuit zijn geloof, net zoals een vrijwilliger in de kerk dat doet. Hij ziet zichzelf als geroepene tot het werk en instrument in Gods hand. Hij wil jongeren enthousiast maken voor God, vanuit zijn persoonlijke ervaring met God.

Bij dhr. C. is dat onderscheid er wel, maar hebben ze wel invloed op elkaar. Zo wordt hij vooral persoonlijke gesterkt door de spiritualiteit die hij op zijn werk ervaart. Hij zou veel spiritualiteit niet hebben als hij dit werk niet deed. Andersom werkt het minder. In zijn werk is er minder invloed te merken vanuit zijn persoonlijke spiritualiteit. Toch ziet hij wel dat God hem persoonlijk bepaalde gaven heeft gegeven om dat werk te kunnen doen, zoals stabiliteit.

Dhr. D. gelooft niet dat je dat onderscheid kunt maken. Het vak kerkelijk werker is zo met jezelf verbonden, dat je dat niet kunt loskoppelen. De beroepsgerichte spiritualiteit raakt je ook altijd persoonlijk. De invloed van de persoonlijke spiritualiteit op je beroep is wat minder. Maar, de spiritualiteit die je op je werk meemaakt, gaat nooit om jezelf heen.

¹⁷ Vanaf nu wil ik de gegevens per persoon uitwerken, omdat het dan wat overzichtelijker wordt. Ik noem de geïnterviewde uit interview 1 dhr. A., geïnterviewde uit interview 2 dhr. B. enz...

9. Hoe neem je dit contact mee in je werk? Wat is de invloed van je relatie met God op je werk?

Bij dhr. A. staat het contact met God in zijn werk op de voorgrond. Vooral in het lezen van de Bijbel en het gebed richt hij zich op de ander. Zo erg, dat hij soms zichzelf voorbij leeft en daardoor tekort komt. Soms geeft hij juist ook een stukje getuigenis over wie God voor hem is.

Dhr. B. doet zijn werk vanuit God. God gaf hem die taak. Zijn weg naar God is vrij en hij is op zijn werk een vertegenwoordiger van God. Vanuit de wetenschap een kind van God te zijn, doet hij zijn werk. Dit is een basishouding. Hij is niet heel de dag bezig met vragen als: 'o, Heere help me, help me'.

Dhr. C. ervaart de invloed van zijn relatie met God op zijn werk als heel groot. De Heilige Geest laat hem dingen doen, brengt hem naar mensen toe. Hij ziet dat als leiding van God. Daar heeft hij voor zichzelf veel aan.

Dhr. D. probeert zijn werk te linken aan wat God van hem vraagt. In zijn stille tijd is hij sterk gericht op zijn roeping en wat God van hem vraagt. Daardoor vergeet hij wel eens stil te staan bij vragen als: wie de Heere Jezus voor mijzelf is. Hij ervaart dat zijn stille tijd soms teveel gekoppeld is aan zijn werk. Als hij veel tijd heeft met God, dan wordt dat zichtbaar voor mensen. En andersom, als hij weinig aandacht besteedt aan het contact met God, dan heeft dat effect op zijn werk.

10. Waar/wanneer in je werk ervaar je God/ de relatie met Hem? Wanneer mis je dat?

Dhr. A. ervaart dat vooral tijdens gebed. Dat verslapt soms wel als hij 6 keer per dag met mensen moet bidden. Het contact met God ervaart hij soms wat minder, als hij niet weet wat hij over God moet zeggen tegen mensen. Dat komt dan door vermoeidheid of geringe bewustheid van het werk van Gods Geest in hem.

Dhr. B. denkt dat veel dingen gevoelsmatig zijn. Dus ook het ervaren van God. Hij ervaart God na een goede catecheseles of als hij merkt dat God zijn werk zegent. Hij mist die ervaring op vergaderingen. Hij benadrukt echter dat ons gevoel niet het juiste antwoord is op deze vraag. Soms ervaar je God niet, maar is Hij er wel.

Dhr. C. ervaart God op veel verschillende momenten, maar vooral in contact met anderen. Bijvoorbeeld: hij bereidt een Bijbelstudie voor en ervaart God daar niet bij. Zodra hij hem echter uitspreekt in aanwezigheid van anderen voelt hij soms opeens een klik.

Hij mist het contact niet zo vaak, omdat hij er niet van uitgaat dat het er altijd moet zijn. Als hij het mist, kan het aan zichzelf liggen. En op kerkenraadsvergaderingen en vergaderingen met de predikanten mist hij het wel eens. Dat laatste komt volgens hem doordat de predikanten en hij sinds enkele jaren geen studie meer doen met elkaar, maar alleen de zakelijke dingen bespreken.

Dhr. D. ervaart God eigenlijk altijd. God laat hem dingen zien, opent zijn ogen voor bepaalde vragen, hij wordt geleid, enz. Ook als hij zegen ziet op zijn werk ervaart hij God. Alleen op vergaderingen mist hij het. Hij denkt dat het komt doordat je tijdens vergaderen zo geconcentreerd bezig bent, dat je nauwelijks iets erbij kunt hebben. Dat wordt versterkt doordat hij vaak de voorzittersrol vervult.

14. In hoeverre geeft het contact met God je de motivatie voor je beroep?

Voor dhr. A. is dit contact ontzettend belangrijk, want het is de bron waaruit hij put. Als het contact met God open is, motiveert dat. Als het niet open is, is het voor hem zwaarder om op pad te gaan.

Dhr. B. geeft het motivatie wanneer hij vol is van God. Als hij meer tijd besteedt met God gaat zijn werk ook beter en straalt hij meer uit. Als hij zelf niet enthousiast voor God is, kan hij het jongeren ook niet maken.

Dhr. C. geeft aan dat het vooral ligt in het contact met de ander en het ervaren van Gods leiding op cruciale punten in zijn leven.

Dhr. D. zegt: 'dat is DE motivatie'. Hij kan niet zonder het contact met God, zeker niet in dit beroep.

15. In hoeverre lukt het je om deze spirituele motivatie voortdurend vast te houden?

Dhr. A. vindt dit lastig. Hij geeft aan dat je de ervaring met God niet zelf in de hand hebt. Hij zou meer contact met God willen, meer spiritualiteit en meer gedrevenheid.

Dhr. B. is niet zo bezig met deze vraag. Hij geeft aan kind van God te zijn en dat is voortdurend. Die lijn naar God is open. Wel vindt hij regelmaat in stille tijd belangrijk, omdat zijn werk juist onregelmatig is.

Dhr. C. zet een vraagteken bij deze vraag. Het lukt niet JEZELF gemotiveerd te houden, maar hij is wel voortdurend gemotiveerd. Dat komt doordat hij merkt dat de Heilige Geest hem leidt in zijn werk. Hij doet er heel weinig voor om gemotiveerd te blijven en toch lukt het.
Bij dhr. D. lukt dit prima. Alleen vindt hij het voor het gezin iets van een offer in zich hebben, omdat hij 's avonds zó vaak weg is.

16. Wat doe je daarvoor?

Dhr. A. probeert zijn stille tijd aan te houden en soms bidt hij tussen bezoeken door.

Dhr. B. doet stille tijd.

Dhr. C. gaf bij vraag 15 aan dat hij dat zelf niet doet en heeft bij deze vraag geen aanvulling.

Dhr. D. bidt om kracht om zijn roeping gestalte te geven.

17. Wat doe je als het niet lukt?

Dhr. A. baalt dan flink. Als hij somber gestemd is spreekt hij soms goed van God en dan opeens leeft het geloof toch weer op. Maar dit gebeurt niet altijd. Op zijn werk zijn er geen mensen met wie hij daarover kan praten, hooguit wat gemeenteleden. Zij bidden wel eens voor hem als hij somber is.

Dhr. B. doet dan stille tijd. Hij gaat door in de wetenschap dat God bij hem is en dat hij Zijn kind is. Hij ervaart geen dwang in zijn stille tijd, dat hij bijvoorbeeld iedere dag naar God moet, omdat Hij je anders in de steek laat. De tijden dat het wat minder is, ziet hij niet als afdwalen van God.

Dhr. C. gaf bij vraag 15 aan dat hij dat zelf niet doet en heeft bij deze vraag geen aanvulling.

Dhr. D. houdt dan bezinning of hij wel op het goede spoor zit. Hij heeft echter geen mensen op de werkvloer waarmee hij hierover kan praten.

18. In hoeverre ben je tevreden over de mate waarin je je beroepsgerichte spiritualiteit kunt vormgeven in je werk?

Dhr. A. zegt dat het theoretisch gezien meer hoort te zijn. Gezien de volle agenda mag er best elke dag een half uur worden afgezonderd voor God.

Dhr. B. wil dat liefst veel meer, maar dat heeft tijd nodig. Hij is bijvoorbeeld heel enthousiast over het gedachtegoed van Leanne Payne, maar hij is nog niet zover dat hij dat kan overbrengen. Dat zou hij graag meer willen. Hij heeft het idee dat hij zijn relatie met God wel overbrengt, door middel van voorbeelden. Hij wil graag jongeren enthousiast maken die nu het christenleven als saai ervaren. Hij laat dan uit eigen ervaring merken dat je juist enthousiast met God kunt leven.

Dhr. C. is daar best tevreden over. Juist in het contact met mensen. Zelfs als hij een monoloog houdt voor een groep heeft hij genoeg aan de reacties, die hij later krijgt op zijn verhaal.

Dhr. D. vindt dat het nog beter zou kunnen en dat er nog heel wat in te winnen is. In plaats van het rennen en vliegen op zijn werk zou hij graag eens 20-25% van zijn tijd geven aan bezinning en meditatie.

Onderzoeksvraag 4: Welke specifieke vragen over zijn spiritualiteit komt deze kerkelijk werker tegen in de praktijk van zijn werk?

12. Welke factoren op je werk werken stimulerend op je beroepsgerichte spiritualiteit en welke belemmerend?

Stimulerend:

Dhr. A. stimuleert het als mensen hun hart openen en hem wat vertellen over hun geestelijk leven en als dat vanuit geloof mag gebeuren. Ook wanneer in gebed wordt ervaren dat de hemel een stukje naar beneden komt. Ook de Bijbelstudies stimuleren.

Dhr. B. ervaart stimulans als hij een avond heeft gehad waarop jongeren zijn bereikt of dat ze iets meer hebben leren zien van God.

Dhr. C. verwijst terug naar alles wat hij heeft verteld voorafgaand aan deze vraag. Gedoeld wordt op de leiding van de Heilige Geest in zijn werk.

Dhr. D. ervaart vooral de crisismomenten als stimulerend, omdat hij dan wordt gedwongen om terug te keren naar de Bron. Ook wanneer mensen groeien in geloof en zij geraakt worden door Gods Woord.

Belemmerend:

Dhr. A. ervaart belemmering als hij veel werk moet doen of ontmoedigende gesprekken heeft. Vooral mensen die zeggen: 'ik ben zo oud geworden, ik verander toch niet meer' of mensen die alleen over koetjes en kalfjes praten.

Dhr. B. ervaart vooral belemmeringen door zijn baan als jongerenwerker voor de burgerlijke gemeente. Gevoelsmatig heeft hij dan veel minder met God. Wanneer hij tegen dingen aanloopt op zijn werk ervaart hij het niet als belemmerend, maar gaat dat dan met God delen.

Dhr. C. ervaart belemmeringen op de momenten dat het in de kerk om bijzaken gaat, zoals bijvoorbeeld bij decentralisatie van de gemeenten. Dan moet hij soms echt even zijn verhaal kwijt, maar als anderen daar dan op reageren, ervaart hij in dat contact vaak weer spiritualiteit. Dhr. D. vindt ruzie, frictie en onrust in de gemeente erg belemmerend. Bidden vindt hij dan lastig, omdat hij zijn concentratie verliest. Ook teveel zegen zien op zijn werk werkt belemmerend. Hij heeft het dan nodig om kort bij de grond gehouden te worden, want anders loopt hij het risico naast zijn schoenen te gaan lopen.

13. Welke rol spelen de arbeidsomstandigheden daarin? (vrije dagen, loon, begeleiding, relatie met werkgever/collega's/kerkenraad)

Dhr. A. vindt loon geen rol spelen. Begeleiding krijgt hij niet, dat zou hij wel graag willen. Om eens samen met de predikant te bidden voor het werk in de gemeente.

Dhr. B. denkt niet dat het veel invloed heeft op zijn gebedsleven. Als hij tegen dingen aanloopt, vindt hij dat je dit volgens de supervisiemethode moet oplossen. Hij brengt moeilijke dingen wel in gebed, maar relativeert en bespreekt ze ook. 'Heel veel dingen liggen ook in je eigen hand en kun je zelf voorkomen', zo zegt hij.

Dhr. C. merkt geen invloed van loon, vrije dagen, begeleiding en relatie met werkgever. Wel contact met collega's en kerkenraad. Dit ervaart hij soms als stimulerend en soms als belemmerend.

Dhr. D. ziet de relatie met de kerkenraad als heel belangrijk. Als deze relatie slecht is, belemmert dat zijn denken, doen, maar vooral zijn spiritualiteit. Loon, vrije dagen, begeleiding hebben geen enkele invloed op hem, waarbij hij zegt dat het thuisfront dit heel vervelend vindt. Wel geeft hij aan dat wat meer vrije tijd wezenlijk zou zijn voor hem, omdat het positief voor zijn geestelijk leven zou zijn. Hij loopt het risico te rennen, omdat er altijd werk is. Met meer vrije tijd zou hij zich beter kunnen ontspannen.

Voor de uitwerking van vraag 18: zie onderzoeksvraag 3.

19. Welke wensen/vragen heb je op dit gebied?

Dhr. A. zou graag een predikant hebben die meer oog heeft voor het geestelijk leven van zichzelf en de kerkelijk werker. Hij zou graag samen met een predikant opbouwend bezig zijn op dit gebied. Eventueel iemand anders waarmee hij dit kan delen.

Dhr. B. ervaart een grote kloof tussen de wijze waarop hijzelf het gebed beleeft en hoe hij dat in zijn werk moet gebruiken. Wanneer hij bidt op catechese, kringgebed doet of op andere momenten bidt in de gemeente, heeft hij vaak het idee dat bidden eigenlijk iets heel anders is dan hoe het nu gebeurt. Volgens hem is bidden veel meer luisteren naar God. Hij zou graag willen dat voor deze manier van bidden meer draagvlak komt in de kerk.

Dhr. C. heeft geen wensen of vragen. Hij hoopt dat zijn relatie met God zo mag blijven. Zonder zou hij zijn werk niet kunnen doen. Hij wordt erdoor gemotiveerd en krijgt er gedrevenheid door.

Dhr. D. wil graag dat het zou groeien, dat hij daarin rust en tijd vindt om daarmee aan het werk te gaan.

Onderzoeksvraag 5: Hoe kan de kerkelijk werker zelf blijvend werken aan het ontwikkelen van zijn beroepsgerichte spiritualiteit?

11. Merk je dat je een bepaalde ontwikkeling hebt doorgemaakt in je spiritualiteit gedurende de tijd dat je werkt?

Dhr. A. is best gegroeid. Hij heeft meer weerwoord richting mensen en is meer afhankelijk van God geworden. Hij is erachter gekomen dat bezoekwerk/catechese op een fiasco kan uitlopen als hij in eigen kracht het werk doet.

Dhr. B. heeft meer hart gekregen voor zijn werk. Hij denkt er veel over na en het doet hem wat als jongeren twijfelen over het geloof of willen afhaken. Hij bidt makkelijker voor ze dan in het begin. Hij deelt zijn werk ook meer met God dan eerst. Het werk is meer één met hem geworden, dus dan is het ook meer van God.

Dhr. C. vindt dat het wel zou moeten, maar kan er weinig over verwoorden. Het gevaar is dat het door de jaren heen een beetje wegzakt. Maar, soms is het er opeens weer. Bovendien is hij wat ouder en heeft het idee dat jonge mensen eerder een sterke ontwikkeling doormaken dan op zijn leeftijd. Daarbij komt kijken dat hij vrij stabiel is. Daardoor zijn er weinig diepte- of hoogtepunten. Bovendien ervaart hij het als stukje spiritualiteit dat het werk bij zijn karakter past.

Dhr. D. zegt: 'gelukkig wel... Ik ben gelukkig niet meer dezelfde in spiritueel opzicht als 5-6 jaar geleden. Dat zou niet goed zijn.' De spiritualiteit richt zich nu meer op God en minder op zichzelf.

In het begin was hij erg op zichzelf gericht, maar hij leert zichzelf steeds meer wegcijferen. Hoewel hij zichzelf ook niet helemaal wegcijfert, want God wil juist hem gebruiken binnen de kerk. Maar daar gaat het ten diepste niet om.

Bij onderzoeksvraag 8 en 9 staan dezelfde interviewvragen ingedeeld. Ik zal ze één keer uitwerken en daarbij neem ik onderzoeksvraag 8 en 9 samen.

Onderzoeksvraag 8: Hoe kan de opleiding GPW bijdragen aan het stimuleren en ontwikkelen van de gewenste spirituele beroepshouding, tijdens de opleiding en na de opleiding?

Onderzoeksvraag 9: Welke veranderingen en/of verbeteringen zijn gewenst binnen de opleiding en in de nascholing met betrekking tot de ontwikkeling van de beroepsgerichte spiritualiteit van de (oud)studenten?

20. Op welke manier heeft de opleiding invloed gehad op de ontwikkeling van je beroepsgerichte spiritualiteit?

Bij dhr. A. waren dat vooral de medestudenten die hem stimuleerden om meer stille tijd te houden. Pastoraat heeft hem er alert op gemaakt dat pastoraat wat doet met hem zelf. Wel zou er meer aandacht mogen komen voor de ontwikkeling van je spiritualiteit als kerkelijk werker, omdat het de drive is van waaruit hij zijn werk doet.

Dhr. B. kan zich niet herinneren dat de opleiding hierop invloed heeft gehad. Hij zat in een klas met mensen die niets hadden met zijn manier van bidden.

Voor dhr. C. heeft vooral zijn (pastoraat)stage hieraan een grote bijdrage geleverd, vooral in combinatie met supervisie.

Dhr. D. vindt vooral supervisie en intervisie een belangrijke bijdrage leveren op dit gebied. Ook de bezinningsuren en de onderlinge gesprekken.

21. Bij welke vakken heb je deze invloed in het bijzonder ervaren en hoe?

Dhr. A.: mentoraat jaar 1 en 2 door Robert Doornenbal, pastoraat van ds. Koeman (nadruk op houding als pastor), vakken van Anne Pals (vaak eye-openers), pastoraat van Alie van Dalen (pastoraat doet wat met jezelf). Toch vindt hij de aandacht ervoor vrij mager.

Dhr. B.: kerkgeschiedenis van Robert Doornenbal (over opwekking). In dat vak merkte hij wat de kracht van het gebed is (m.b.t. opwekkingen).

Dhr. C.: bijbelse vakken, ethiek, filosofie, oecumenica van ds. Blenk, supervisie. Door het spelen van rollenspellen werd hij ook gesterkt in zijn spiritualiteit.

Dhr. D.: supervisie, intervisie, pastoraat, dogmatiek, andere theologische vakken en bezinningsuren.

22. Welke (voorbeeld)rol speelden docenten daar in en op welke manier?

Dhr. A.: Anne Pals gaf concrete aanwijzingen, Ds. Koemans straalde iets echts/natuurlijks uit en had interesse en belangstelling, ds. Van Campen had dat ook. Docenten hebben hem gestimuleerd de Bijbel écht te lezen, zonder bevindelijk vooroordeel.

Dhr. B. zegt dat de meeste docenten gebed een standaard iets vinden. Ook geeft hij aan dat het al 5 jaar geleden is dat hij les kreeg.

Dhr. C. geeft aan dat er enkele docenten waren die hun voorbeeldrol speelden en daardoor de spiritualiteit onderdrukten. Deze docenten (niets ten nadele van hun integriteit) wilden het zo over laten komen, dat ze daardoor de groep in verwarring brachten. Deze docenten stonden zo spiritueel bewogen voor de klas, dat het een verandering werd dat die spiritualiteit werd overgebracht op de studenten. De overdrevenheid verhinderde de overdracht. Andere docenten, die heel gewoon voor de klas stonden, brachten daarin juist wel een stuk spiritualiteit over. Van hen heeft hij wel veel geleerd. En bij supervisie stelde Jan Hoek zich als gelijke op en dat was heel prettig.

Dhr. D. heeft een heel grote voorbeeldrol gezien in docenten. Ds. Koeman, Jan Hoek, Pieter Siebesma, Theo van Campen; deze mensen deden hun werk in Gods Koninkrijk vanuit een heel duidelijk persoonlijk geestelijk leven. Dat heeft mij enorm geïnspireerd.

23. Welke invloed hebben medestudenten daarop gehad?

Voor dhr. A. was dat het contact met hen wat hem stimuleerde zijn stille tijd te houden. Hij leerde veel van de verschillende denkwijzen, leerde breder te denken omdat iedereen een andere kerkelijke achtergrond had en werd gesterkt door de persoonlijke getuigenissen die werden gegeven over God in hun leven.

Dhr. B. geeft aan dat ze weinig invloed hadden, omdat ze heel anders tegen gebed aankeken.

Dhr. C. vond het meeleven en meebidden met elkaar erg fijn. Ook het leren van elkaar in rollenspellen.

Dhr. D. vindt het lastig te benoemen. Hij merkte bij hen een andere spiritualiteit. Hij heeft zelf een wat bevindelijke spiritualiteit en dat hadden zij veel minder. De gesprekken daarover waren soms lastig, maar hadden soms wel invloed op zijn spiritualiteit.

24. Hoe heeft je stage bijgedragen aan de ontwikkeling van je beroepsgerichte spiritualiteit?

Dhr. A. merkte in de praktijk van het kerkelijk werk dat hij de hulp van de Heere nodig hebt. Tevens ontdekte hij hoe moeilijk het is met ouderen te praten over wezenlijke dingen.

Dhr. B. vond het heel mooi dat op zijn stage (evangelische achtergrond) mensen actief en gericht aan het bidden waren voor concrete dingen. Dat heeft hem positief gestimuleerd.

Dhr. C. ontdekte in zijn stage dat hij dit werk echt moest gaan doen. Ook supervisie had daar een belangrijke bijdrage in. In zijn stage was het vooral het contact met de ander (in dit geval stagebegeleider) wat hem stimuleerde. Hij was heel open, liet hem allerlei soorten werk doen en gooide hem in het diepe. Ook had zijn stagebegeleider snel door waar zijn sterke punten lagen. Doordat hij ook heftige dingen moest doen, kreeg zijn spiritualiteit een stuk stevigheid, een stuk ruggengraat zodat hij niet meer zou omvallen bij het minste of geringste.

Dhr. D. ziet deze bijdrage vooral in de supervisie die met de stage samenhang. De stage zelf had niet zoveel invloed.

25. Als je kijkt naar je dagelijks leven/het functioneren op je werk, op welke momenten/gebieden merk je dat de school heeft bijgedragen aan de ontwikkeling van je beroepsgerichte spiritualiteit?

Dhr. A. heeft veel gehad aan de les dat hij niet van bezoek naar bezoek moet hollen, maar eerst God opnieuw om kracht moet vragen. Ook houding en vaardigheden die hij op school heeft geleerd komen goed van pas. Op gebied van spiritualiteit vindt hij het wat mager.

Dhr. B. merkt daar niets van in zijn werk.

Dhr. C. geeft aan dat dat minder wordt, omdat hij al lang van school af is. Hij merkt wel dat hij voortdurende studie nodig heeft om die momenten in stand te houden dat je merkt iets geleerd te hebben.

Dhr. D. heeft vooral geleerd dat spiritualiteit hoort bij je rol als professional. Dat het een bepaalde techniek is die je moet leren hanteren, die je mag gebruiken zonder dat het iets robotachtigs wordt.

26. Heb je tijdens de opleiding voldoende handvatten gekregen om nu zelfstandig je spirituele motivatie vast te kunnen houden?

Dhr. A. niet. Hij heeft meer gehad aan medestudenten dan aan de opleiding.

Dhr. B. niet.

Dhr. C. zeker wel. Vooral de combinatie stage en supervisie. Binnen de opleiding is hij er ook achter gekomen dat hij dit werk moest gaan doen. Toen hij aan de opleiding begon zag hij het als hobby.

Dhr. D. wel. Hij vindt dat hij te weinig theologische basis heeft meegekregen, maar op het gebied van de spiritualiteit vindt hij het voldoende.

27. Je persoonlijke context (opvoeding, persoonlijkheid, karakter, verleden) bepaalt voor een aanzienlijk deel hoe je spiritualiteit eruit ziet. Was er in de opleiding voldoende aandacht voor deze context en de invloed die deze heeft op je spiritualiteit?

Dhr. A. heeft ervaren dat Anne Pals en ds. Van Campen hem wel een beetje in de gaten hielden, omdat zij dezelfde wortels hebben als hij. Zij letten erop dat hij niet zou doorslaan naar een andere kant. Ook bij supervisie was er wel wat aandacht voor. Ook is hij gewaarschuwd voor het feit dat je allerlei mensen kunt tegenkomen in de gemeente.

Dhr. B. geeft aan dat de opleiding wel een beetje aandacht had voor zijn persoonlijke achtergrond, bijvoorbeeld in een reflectieverslag wat hij daarover moest schrijven. Verder weet hij het niet meer. Misschien bij mentoraat.

Dhr. C. vindt van wel. Aan de andere kant was dat voor hem niet meer zo nodig, want de 'fouten' in zijn Godsbeeld waren al op de middelbare school gecorrigeerd. Verder was zijn Godsbeeld hetzelfde als in de opleiding.

Dhr. D. vindt dat daar voldoende oog voor is. Vooral bij supervisie is dat uitgebreid aan de orde geweest.

28. Wat heb je gemist/wat was teveel als het gaat om de bijdrage van de opleiding m.b.t. de ontwikkeling van je beroepsgerichte spiritualiteit?

Dhr. A. mist een stukje persoonlijke begeleiding daarin. Er was vanuit de docenten weinig aandacht voor de persoonlijke spiritualiteit van de studenten en vragen die daarover leefden. Ze zeiden dat je altijd om gesprek mocht komen, maar dat deed je niet zo snel.

Dhr. B. miste het feit dat spiritualiteit door heel de opleiding verweven moet zitten. Hij denkt dat er nu meer aandacht is voor vragen als: wie ben jij, wie ben je als werker, wat is jouw identiteit, enz.

Dhr. C. vond het goed, op de dingen na die hij al heeft genoemd (overdrevenheid bij docenten).

Dhr. D. vond het goed.

29. Heb je tips voor de opleiding?

Dhr. A. heeft een tip voor docenten: blijf zo dicht mogelijk bij de studenten staan, zoek ze op waar ze zitten en begeleidt ze.

Dhr. B. zou graag willen dat er meer aandacht komt voor het gedachtegoed van Leanne Payne: het luisterend bidden. De opleiding mag meer tijd en aandacht hebben voor spiritualiteit.

Dhr. C. niet. Het enige wat hij wil zeggen: 'let op voor uitwassen. Dat docenten niet té overdreven...'

Dhr. D. geeft aan dat er meer aandacht mag zijn voor de vraag hoe je je spiritualiteit hanteert in je professionaliteit. Bovendien mag de opleiding meer gebruik maken van de locatie Hydepark, want dat vindt hij iets bijzonders.

30. Nascholing op dit gebied is een optie. Waarover zou dat moeten gaan? Welke rol kan de CHE hierin spelen?

Dhr. A.: een terugkomochtend waarin bezinning is rondom de volgende vragen: hoe maak je spiritualiteit bespreekbaar bij gemeenteleden in een orthodoxe context, specifiek bij de oudere generatie. Ook wil hij graag meer concrete handvatten over het verdiepen en op peil houden van zijn eigen spiritualiteit, omdat hij zijn werk dan langer volhoudt.

Dhr. B.: de nascholing zou moeten gaan over de vragen: wat is het effect van je gebed, gebedsverhoring; wanneer hoort God wel/niet, wat is bidden naar Gods wil, wat is bidden in geloof en wanneer ontvang je wat je bidt?

Dhr. C. zou graag willen nadenken over gebed in het pastoraat. Als hij op andere thema's wil doorgaan, wil hij graag de diepte in, zoals over echtscheiding.

Dhr. D. wil met anderen nadenken over de vraag: hoe hanteer je spiritualiteit in je professionaliteit. Hoe gebruik je je spiritualiteit en hoe voorkom je dat je het misbruikt. Hij oppert zelfs de mogelijkheid om het verplicht te maken. De opleiding kan dan gebruik maken van Hydepark.

31. Kun je iets vertellen over scholing die je hebt gevolgd na het behalen van je diploma en de relatie die deze heeft met jouw spiritualiteit?

Ze hebben allen de weekenden op Hydepark gedaan om ingeschreven te worden in het register van kerkelijk werkers.

Dhr. A. heeft een ochtend bijgewoond op de CHE over contextueel pastoraat. Dit ging niet over spiritualiteit, maar over houding en vaardigheden.

Dhr. B. heeft gedaan: mini DTS bij Jeugd met een Opdracht (veel geleerd over soorten gebed en veel aan gehad), de jongerenwerkersopleiding (Leanne Payne, veel geleerd over gebed, geloofsoverdracht, andere manieren van bidden, zingen, enz.) en cursussen bij Jeugd met een Opdracht over gebed en het werk van de Heilige Geest.

Dhr. C. deed: GL-opleiding (niet afgemaakt), drie jaar Post-HBO/geestelijk verzorger, cursus psyche, trauma en pastoraat bij Zon en Schild in Amersfoort, verschillende cursussen bij de Grote Rivieren voor pastores.

Dhr. D. studeert theologie. Dat heeft zijn spiritualiteit erg bepaald, omdat hij toch dacht richting ambt.

Heb je aan het einde van het gesprek iets wat je kwijt wilt?

Dhr. A. geeft aan dat hij door dit gesprek opnieuw bewust geworden is van zijn spirituele houding.

Dhr. B. sluit af met de opmerking dat wanneer je kind van God bent je non-stop toegang hebt tot de Vader.

Beroepsgerichte spiritualiteit van de kerkelijk werker

LISETTE VERWEIJ-LAGENDIJK

